

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
РАДА ПО ВИВЧЕННЮ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ УКРАЇНИ

На правах рукопису

Ш У Ш П А Н О В
Дмитро Георгійович

УДК 312.01:338.911 (477.84)

ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИ ДЕМОГРАФІЧНОГО ОБГРУНТУВАННЯ
РОЗМІЩЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ТОВАРІВ ШИРОКОГО ВЖИТКУ
(на матеріалах Тернопільської області)

08.09.01 — Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика

Д и с е р т а ц і я

на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук

Наукові керівники:

Е.М. ЛІБАНОВА

доктор економічних наук;

Є.П. КАЧАН

кандидат економічних наук,

професор, заслужений працівник

народної освіти України

Київ — 1998

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДЕМОГРАФІЧНОГО ОБГРУНТУ- ВАННЯ РОЗМІЩЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ТОВАРІВ ШИРОКОГО ВЖИТКУ	10
1.1. Демографічні та демоекономічні передумови раціонального роз- міщення продуктивних сил при переході до ринкових відносин	10
1.2. Методика демоекономічного аналізу та обґрунтування роз- міщення виробництва товарів широкого вжитку.	24
1.2.1. Методичне забезпечення демоекономічного аналізу та обґрунтування сучасного розміщення виробництва товарів широкого вжитку	24
1.2.2. Методичне забезпечення демоекономічного прогнозування розміщення виробництва товарів широкого вжитку	36
2. ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА ЇЇ ЕКОНОМІКУ	42
2.1. Природний рух населення та економічні наслідки його змін.	47
2.2. Міграція населення: динаміка і структура, значення для економічних процесів.	66
2.3. Економічна оцінка статеві-вікової структури населення	76
3. ДЕМОЕКОНОМІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ РОЗМІЩЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ТОВАРІВ ШИРОКОГО ВЖИТКУ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ	88
3.1. Умови та фактори сучасного розвитку виробництва товарів широкого вжитку.	88
3.2. Демоекономічна оцінка ефективності сучасного розміщення галузей виробництва товарів широкого вжитку.	122
3.3. Вплив демоекономічного розвитку на розміщення виробництва товарів широкого вжитку в перспективі.	149
ВИСНОВКИ	156
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	168
ДОДАТКИ	186

ВСТУП

Актуальність теми

Взаємозв'язок і взаємообумовленість економічних і демографічних процесів не викликає сумніву і простежується впродовж всього історичного шляху людства. Відтак сучасна складна соціально-економічна ситуація в Україні негативно вплинула на демографічні процеси, посиливши демографічну кризу.

Для того, щоб зміни в чисельності і складі населення не надто болісно відбивалися на економічному розвитку країни зараз і в майбутньому необхідні глибокі дослідження демографічних процесів і відповідне врахування їх особливостей в структурі державного управління. В цьому контексті важливим є визначення параметрів трудового потенціалу, а також впливу його змін на зайнятість населення. Крім цього варто зазначити, що зміни демографічних показників є одними з вирішальних факторів розвитку виробництва товарів широкого вжитку, оскільки чисельність і структура населення формує попит на ці товари. Тому демографічний аналіз є пріоритетним для визначення розміщення та обсягів і асортименту продукції підприємств з виробництва товарів широкого вжитку. Разом з тим поліпшення якості виробництва товарів широкого вжитку, розвиток демографічної і соціальної інфраструктури позитивно впливатимуть на демографічну ситуацію в країні.

Варто також відзначити, що актуальність дослідження демографічної ситуації як фактора розвитку виробництва товарів широкого вжитку посилюється в сучасних умовах тим, що рівень їх виробництва в Україні (особливо в легкій промисловості) сягає критично низької позначки. Водночас в Україні наявний великий природо-, трудо- і споживчоресурсний потенціал для розвитку власного виробництва товарів широкого вжитку. Реалізація цього потенціалу вимагає нових підходів і методів оцінки впливу демографічних факторів на розвиток і розміщення виробництва, особливо товарів широкого вжитку. В основі цих підходів має бути покладена концепція задоволення потреб населення у вітчизняних товарах широкого вжитку та необхідність забез-

печення працездатної частини населення роботою з стабільною оплатою праці. Вирішення цих проблем особливо актуальне у зв'язку із зростанням в Україні явного і прихованого безробіття та різким падінням життєвого рівня населення.

Необхідність саме демографічного обґрунтування розміщення продуктивних сил зростає в регіонах, небагатих на природні ресурси, де головним фактором розміщення є населення як виробник, і як споживач матеріальних благ. До них належить і Тернопільська область. Крім цього, регіон як відносно самостійний об'єкт господарського управління на основі наявних трудових ресурсів і потреб може ефективніше розв'язувати локальні економічні і демографічні проблеми.

Таким чином, актуальність проблеми, її теоретичне і практичне значення, недостатнє вивчення з позиції сучасних умов розвитку національної економіки на основі ринкових відносин зумовили вибір даної теми дослідження.

Теоретико-методологічним підґрунтям дисертаційного дослідження є праці, в яких досліджується вплив демоекономічних факторів на розвиток і розміщення виробництва. Це роботи як вітчизняних вчених: А.І. Алімова, С.І. Бандура, П.П. Борщевського, М.І. Долішнього, С.І. Дорогунцова, Ф.Д. Заставного, Є.П. Качана, Ю.А. Корчака-Чепурківського, Е.М. Лібанової, В.Ф. Оніщенка, В.В. Онікієнка, М.М. Паламарчука, О.М. Палій, С.І. Пірожка, М.Д. Пістуна, С.А. Томіліна, С.Г. Стеценко, В.С. Стешенко, Н.І. Фащевського, О.У. Хомри, О.І. Шаблія та інших, так і зарубіжних дослідників: А.Я. Боярського, М. Бредфілда, Ж. Буржуа-Піша, Д.І. Валентея, Е. Валковича, А.Г. Вишневецького, А.Г. Волкова, Н.В. Звереві, У. Ізарда, А.Я. Кваші, В.В. Кістанова, А. Сові, Б.Ц. Урланіса та інших.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дане дослідження є частиною наукових розробок з розміщення продуктивних сил регіонів України в умовах переходу до ринку, які проводить кафедра Управління трудовими ресурсами і розміщення продуктивних сил Тернопільської академії народного господарства.

Результати дисертаційної роботи, пов'язані з вирішенням проблем демографічного відтворення, розвитку ринку праці і зайнятості населення, "демографічної інфраструктури", міграційної і соціальної політики мають безпосередній зв'язок з Указом Президента України від 18 жовтня 1997 р. "Про основні напрями соціальної політики на 1997-2000 роки".

Аналіз сучасного розвитку і обґрунтування розміщення виробництва товарів широкого вжитку Тернопільської області здійснено у зв'язку із необхідністю стабілізації виробництва їх продукції, на що наголошується у Програмі діяльності Кабінету Міністрів України.

Мета і задачі дослідження.

Основною метою дисертаційної роботи є розробка і реалізація нових методичних підходів щодо оцінки впливу демографічних факторів на розвиток і розміщення товарів широкого вжитку в умовах становлення ринкової економіки в Україні.

Реалізація цієї мети вимагала постановки і розв'язання таких дослідницьких задач:

- окреслення особливостей демоекономічного підходу щодо вивчення розміщення продуктивних сил;

- визначення та вимірювання ступеня відповідності існуючих концепцій на проблему оптимального співвідношення між виробництвом і споживанням продукції з практичними підходами до її вирішення;

- поглибити методичні основи демографічного обґрунтування раціонального розміщення виробництва, зокрема товарів широкого вжитку;

- оцінити сучасну демографічну ситуацію, її територіальні особливості та вплив на економіку регіону;

- обґрунтувати роль і значення демографічних факторів для розміщення виробництва товарів широкого вжитку;

- оцінити трудовий потенціал регіону, в т.ч. з позиції забезпеченості підприємств з виробництва товарів широкого вжитку робочою силою;

- провести перспективні розрахунки кількісних параметрів загальної чисельності населення і робочої сили адміністративних районів, а також чисельності працівників на підприємствах з виробництва товарів широкого вжитку;

- проаналізувати сучасний економічний стан легкої і харчової галузей промисловості, як основних виробників товарів широкого вжитку у регіоні, дослідити передумови і особливості розміщення підприємств цих галузей;

- визначити рівень відповідності розвитку виробництва товарів широкого вжитку потребам населення у найважливіших видах продукції;

- визначити основні тенденції дальшого розвитку виробництва товарів широкого вжитку в зв'язку з особливостями їх сучасного функціонування та перспективними змінами чисельності населення, робочої сили та зайнятих.

Об'єкт і предмет дослідження.

Об'єктом дослідження в дисертаційній роботі є населення Тернопільської області, як виробник і як споживач товарів широкого вжитку та фактор, що визначає розміщення і розвиток їх виробництва в регіоні.

Вибір даного об'єкта зумовлений складністю демографічної ситуації, пріоритетністю розв'язання проблем виробництва товарів широкого вжитку, необхідністю забезпечення ними населення, високою часткою підприємств з виробництва товарів широкого вжитку в товарній структурі (понад 60%) і кількості зайнятих (понад 1/2) у промисловості області, важким економічним становищем цих підприємств на сучасному етапі розвитку (особливо легкої промисловості, темпи спаду обсягів виробництва яких є найбільшими серед інших галузей господарства регіону).

Предметом дослідження є демографічні проблеми розвитку і розміщення продуктивних сил на регіональному рівні.

Інформаційною базою дослідження є статистичні матеріали Тернопільського управління статистики, річні та квартальні звіти підприємств з виробництва товарів широкого вжитку області і Тернопільського обласного центру зайнятості.

Наукова новизна одержаних результатів.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в дисертаційній роботі демоекономічні процеси оцінюються з точки зору їх впливу на розміщення виробництва, з врахуванням пріоритетів регіонального розвитку та особливостей їх вирішення в контексті загальнодержавної соціально-економічної політики. До найбільш вагомих результатів дослідження, які визначають його новизну та виносяться на захист, належать такі:

- поглиблено теоретичні положення демографії у напрямку взаємозв'язків "населення - економіка", з урахуванням особливостей сучасного розвитку продуктивних сил країни;

- уточнено принципи, які становлять основу демографічного обґрунтування розміщення продуктивних сил;

- запропоновано систему демоекономічних показників щодо оцінки ефективності розміщення виробництва, в т.ч. товарів широкого вжитку;

- визначено, систематизовано та оцінено причинно-наслідковий механізм розміщення виробництва товарів широкого вжитку;

- розроблено й апробовано методіку демоекономічного обґрунтування розміщення виробництва товарів широкого вжитку;

- запропоновано та реалізовано на прикладі Тернопільської області методіку сегментації ринку споживання товарів широкого вжитку;

- на основі проведеного ґрунтовного аналізу розвитку і розміщення підприємств з виробництва товарів широкого вжитку області виявлені фактори, які впливають на їх функціонування в регіоні, структурні відмінності, причини спаду виробництва, визначені концептуальні положення перспектив дальшого їх розвитку;

- обґрунтовано демоекономічну доцільність розміщення підприємств з виробництва товарів широкого вжитку в регіоні, запропоновано рекомендації щодо його вдосконалення;

- визначено основні напрямки дальшого розвитку виробництва товарів широкого вжитку Тернопільської області на основі прогнозних розрахунків

чисельності населення і робочої сили в адміністративних районах області, а також прогнозу чисельності зайнятих на цих виробництвах.

Практичне значення одержаних результатів.

Результати дослідження створюють передумови не тільки для визначення пріоритетних напрямів демографічної політики держави, але й для формування ефективного і раціонального розміщення підприємств з виробництва товарів широкого вжитку на різних територіальних рівнях.

Теоретичні та науково-методичні висновки можуть використовуватися для вдосконалення наукових основ демографічного обґрунтування територіальної організації, управління і прогнозування продуктивних сил.

Оцінка рівня споживання товарів широкого вжитку дозволяє конкретним підприємствам визначити попит на їх продукцію зараз та його коливання залежно від змін у структурі населення в майбутньому. Результати отримані при дослідженні можуть бути корисними при складанні бізнес-планів підприємств з виробництва товарів широкого вжитку.

Конкретні пропозиції спрямовані на підвищення ефективності виробничої діяльності підприємств, що виробляють товари широкого вжитку передані управлінню економіки Тернопільської облдержадміністрації, а також конкретним підприємствам. Результати щодо оцінки "демографічної інфраструктури" використані Тернопільським обласним управлінням освіти.

Окремі положення, методичні розробки використовуються, а деякі використовуватимуться в навчальному процесі при викладенні курсів "Демографія", "Населення трудовий потенціал України" "Розміщення продуктивних сил України", і "Управління трудовими ресурсами" в Тернопільській академії народного господарства.

Особистий внесок здобувача.

Основні наукові положення, які виносяться на захист, розроблені пошукувачем самостійно. Наукові результати дослідження отримані особисто автором і є його внеском у демографію та розвиток розміщення продуктивних сил.

Апробація результатів дисертації.

Основні положення та висновки дослідження обговорювалися на міжвузівській науково-практичній конференції "Актуальні проблеми розвитку економіки України" (м. Тернопіль, Тернопільська академія народного господарства, 1996 р.), міжнародній науково-практичній конференції "Управління трудовими ресурсами: проблеми і перспективи розвитку" (м. Хмельницький, Технологічний університет Поділля, 1997 р.), міжнародній науково-практичній конференції "Методологія економіко-статистичного дослідження в умовах ринку" (м. Тернопіль, Тернопільська академія народного господарства, 1997 р.), міжнародній науковій конференції "Трудовий потенціал України і його реалізація в умовах розбудови національної економіки" (м. Львів, Львівський державний університет ім. І.Франка, Інститут регіональних досліджень НАН України, Економічна комісія наукового товариства ім. Т.Г.Шевченка, 1997 р.).

Публікації.

За результатами виконаного дослідження самостійно і в співавторстві опубліковано 12 робіт. Загальний обсяг публікацій становить 5,4 д.а., в т. ч. особисто автору належить 3,25 д.а.

Обсяг і структура роботи.

Відповідно до мети, завдань, логікою і хронологічними рамками дослідження структура роботи складаються з вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 238 сторінок комп'ютерного набору, в тому числі ілюстрації та таблиці на 21 сторінці (19 рисунків та 9 таблиць), список використаних джерел на 18 сторінках (220 найменувань) та 19 додатків на 53 сторінках (в них - 35 таблиць).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ДЕМОГРАФІЧНОГО ОБГРУНТУВАННЯ РОЗМІЩЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ТОВАРІВ ШИРОКОГО ВЖИТКУ

1.1. Демографічні та демоекономічні передумови раціонального розміщення продуктивних сил при переході до ринкових відносин

Найважливішою основою існування і розвитку економіки є людський потенціал. Тому на сучасному етапі пріоритетними напрямками соціально-економічного розвитку України мають стати: переорієнтація економіки на ринкові відносини, кардинальна зміна політики в соціальній сфері, орієнтація економічних та соціальних програм на максимальне задоволення потреб людини.

У комплексі передумов розміщення продуктивних сил демографічні є чи не найважливішими. Важливість демографічного напрямку обґрунтування розміщення продуктивних сил обумовлюється необхідністю задоволення потреб всього населення в товарах широкого вжитку та забезпеченням працездатного населення робочими місцями. Тобто основу такого обґрунтування становлять два основні принципи:

1. Максимальне забезпечення потреб населення найнеобхіднішими товарами. Для економічної стабільності і незалежності країни дуже важливим завданням є реалізація цього принципу, адже коли населення забезпечене вітчизняними товарами, зникає необхідність витрат на їх імпорт. В основі реалізації цього принципу лежить фактор споживання - наближення виробництва до місць споживання продукції.

Подібне тяжіння виникає:

а) коли готовий продукт не можна перевозити на великі відстані через його споживчі властивості (хлібобулочні вироби, борошно, деякі кондитерські вироби, молочні продукти, сірчана кислота тощо);

б) коли продукт порівняно дешевий, а перевезення його на великі відстані може істотно збільшити його вартість (будівельні матеріали і конструкції);

в) коли масове споживання готової продукції локалізується на певній території, а сировина транспортується легко (швейне і взуттєве виробництво, цукор-рафінад, соняшникова олія, м'ясо, безалкогольні напої, вироби з пластмас, нафтопродукти тощо).

З цих прикладів видно, що цей принцип найбільш доцільний при розміщенні більшості підприємств легкої та багатьох галузей харчової промисловості.

2. Принцип збалансованості робочої сили і робочих місць. Він полягає в тому, що підприємство має розміщуватися в регіоні здебільшого за умов наявності там достатньої робочої сили, яка має чи може оволодіти потрібними для роботи на даному підприємстві кваліфікаційно-професійними навичками. Крім того, треба враховувати тенденцію змін цих робочої сили в перспективі. Якщо в регіоні робочої сили недостатньо для забезпечення даного підприємства тепер, чи буде недостатньою в майбутньому, то його розміщення там недоцільне. І, навпаки, надлишок робочої сили в регіоні обумовлює доцільність розміщення трудомістких виробництв для забезпечення найбільш повної зайнятості населення.

Однак, варто також зауважити, що у випадку, коли економічний розвиток країни чи окремого регіону є відносно стабільним, створюються умови для залучення додаткової робочої сили з інших регіонів. Але в сучасних умовах економічної кризи в Україні відбувається еміграція робочої сили, а її мобільність в межах країни є досить низькою. Тому саме за таких умов цей принцип набуває особливої актуальності.

Ці принципи демографічного обґрунтування дуже взаємопов'язані. При забезпеченні незайнятої частини робочої сили робочими місцями, підвищуються доходи і рівень життя населення, зростає його купівельна спроможність, що в свою чергу вимагає збільшення обсягів виробництва то-

варів широкого вжитку (в основному підприємства харчової і легкої промисловості), тобто розширення виробництва і створення нових робочих місць.

Така модель взаємодії виробництва з виробниками і споживачами можлива лише за умов стабільної економіки в густонаселених регіонах з достатньою кількістю робочої сили. Вона є також найбільш оптимальною на території, бідній на природні ресурси.

Суттєве значення при цьому має вибір території дослідження. Тут доцільна існуюча в науці думка, що з метою конкретизації і типізації завдань і методології регіонального аналізу і прогнозування територіальної організації виробництва за основу необхідно брати адміністративно-територіальний поділ на рівні області. Дрібніші адміністративні ланки - райони, міста, сільські ради та ін. - не мають необхідної самостійності в розвитку господарства через обмеженість ресурсів, відсутність завершеності процесів відтворення і не можуть вивчатися, як регіони.

Відомо, що в минулому найбільш сприятливі умови для збалансованого регіонального розвитку мали лише відносно компактні невеликі республіки Прибалтики. Вони змогли створити власний апарат управління, наукові установи, які розробили генеральні схеми розміщення виробництва в поєднанні з розміщенням населення.

В такій великій державі, як Україна, основним територіальним утворенням, в межах якого можна реально реалізувати принципи єдності економічного і адміністративного управління і забезпечити збалансований розвиток території, є обласний регіон. На рівні області можна ефективно і комплексно скерувати господарське і культурне будівництво, забезпечити галузеві і територіальні інтереси.

Тобто обласний регіон має специфічні економічні виробничі функції, які часто не можуть виконувати жодні інші структурні рівні, оскільки цей рівень є об'єктивно реальним. У ньому відбуваються процеси, що значно впливають на рівень економічного розвитку України. Тому кризові явища, котрі відчутніше вразили сфери, від яких залежить життєвий рівень людей,

треба подолати насамперед на регіональному рівні.

Регіоном України, в якому демографічні фактори стають одними з вирішальних при розміщенні виробництва, є Тернопільська область.

Аналізуючи вплив демографічних передумов на розміщення продуктивних сил, треба враховувати, що населення відносно економіки є не лише виробником матеріальних благ і послуг, але й їх споживачем. Населення у своїй сукупності формує і споживчий ринок, і ринок праці.

Така двосторонність залежностей обумовлює складність і протиріччя населення та економіки. Населення не може існувати поза економікою, а економіка без населення. Це дві частини одного соціального організму.

Незважаючи на те, що в теоретичних роботах з питань щодо цілей виробництва існують розбіжності, на практиці кінцева мета виробництва - забезпечення та задоволення потреб населення, насамперед у товарах широкого вжитку. Потреби населення різноманітні та пов'язані з біологічними, соціальними, професійними інтересами та умовами збуту продукції.

Класична теорія розміщення продуктивних сил враховує насамперед пристосування об'єктів виробництва до певних джерел сировини, палива, енергоресурсів, місць концентрації робочої сили і споживання готової продукції. Промислові підприємства в період зародження промисловості були невеликими і працювали на невелике коло споживачів. Поступово, з розширенням ринку товарів широкого вжитку, з його перетворенням в районний, національний та міжнародний на перший план виступають фактори споживання, береться до уваги співвідношення між виробничими витратами і витратами на доставку товарів споживачам. Практично при вирішенні будь-яких задач щодо розміщення продуктивних сил ставиться мета скоротити суспільні витрати виробництва, в тому числі на суміжні галузі (енергетику, ряд галузей виробничої інфраструктури тощо) і, що дуже важливо, доставку продукції споживачам, тобто мінімізація приведених витрат. Надзвичайно важливим у цьому виявляється вивчення і врахування демографічних

факторів.

Чисельність населення, його статеві-віковий склад, процеси міграції, культурно-побутові традиції, кваліфікаційний рівень і виробничі навички впливають на розвиток і розміщення виробництва. З іншого боку, територіальна організація виробництва, рівень розвитку і розміщення продуктивних сил безпосередньо впливають на кількісні та якісні характеристики населення, у т. ч. й на його працездатну частину. Тому для безперервного циклу життєдіяльності необхідно, насамперед, забезпечити відтворення самої людини і всього населення, що досягається шляхом задоволення потреб, які сприяли б відтворенню населення в характеристиках, необхідних суспільству.

Низька ефективність сучасного виробництва здебільшого зумовлена недостатнім урахуванням різноманітних характеристик населення, що є вагомим суб'єктом економічного життя. Негативні явища в життєдіяльності населення свідчать про дисбаланс різних форм життя суспільства, недостатнє врахування процесів, що в них відбуваються. Тому саме зараз необхідно осмислити роль і місце населення в системі суспільних відносин.

Система елементів демографічної обстановки визначається концептуальним уявленням про демографічні процеси. Якщо до демографічного стану належать природний рух населення (народжуваність, смертність), еволюція вікових структур, шлюбно-сімейний стан і міграційний рух, тоді й демографічна обстановка характеризується конкретно цими явищами і їх специфічною на даний момент зміною. Демографічна ситуація різна не тільки для територіальних утворень, але й для того самого району в різні періоди його розвитку.

Демографічні знання розвивалися від простого оперування чисельністю населення до вивчення показників його природного руху; від звичайного порівняння населення і виробництва - до аналізу впливу динаміки змін характеристик населення на виробництво, яке, в свою чергу, теж змінюється; від простої статистичної інформації - до регіонального прогнозу-

вання якості та кількості населення.

Демографічна ситуація, незалежно від рівня її розгляду (національного, регіонального, поселенського), існує у взаємодії з різними процесами: економічними, соціальними, науково-технічними та екологічними.

В українській суспільній науці значну увагу питанням зв'язків економіки та населення стали приділяти у кінці 20-х - на початку 30-х років нашого століття. Цей час був пошуком нових концепцій, які узагальнювали б уже нагромаджені демографічні та економічні знання.

Значний внесок у вивчення зв'язків між демографічними і соціально-економічними процесами зробив Ю.О. Корчак-Чепуровський. Він вважав, що характер суспільного виробництва, який змінювався у процесі історичного розвитку - це та матеріальна база, яка визначає особливості відтворення населення - це не тільки біологічний процес зміни окремих недовговічних людський істот іншими, в дійсності сам по собі біологічний процес відтворення населення набуває вигляду відтворення робочої сили. Відтворення населення, в тому числі робочої сили, Ю.О. Корчак-Чепуровський розглядав як момент відтворення виробничих відносин [93].

Вагоме місце у вивченні взаємозв'язків демоекономічних процесів належить С.А. Томіліну. У своїй теорії "економіка населення" він протиставив сукупність цінностей, закладених у населенні, всім іншим господарським цінностям і дійшов до висновку, що населення - це головна продуктивна сила суспільства [189]. Завданням прикладної "економіки населення" С.А. Томілін вбачав у вивченні впливу вікової структури населення та продуктивність праці у суспільному виробництві, у визначенні середньої "прибутковості" людського життя й шляхів її підвищення, амортизації робочого життя на окремих виробництвах, у вивченні впливу кваліфікації працівників на їх "рентабельність" з точки зору "економіки населення", у дослідженні типової ролі робочого життя тощо.

У подальшому цей напрям в українській науці розвивався дуже узагальнено, здебільшого як пошук теоретично-оптимальних пропорцій в

статистиці й динаміці, і лише останніми роками стали з'являтися роботи присвячені аналізу і моделюванню реальних економічних і демографічних співвідношень у конкретних регіонах і певних умовах місця і часу. Адже саме осмислення населення як суб'єкта суспільного виробництва зумовлює необхідність суб'єктно-об'єктного методу демоекономічних досліджень. Серед сучасних українських вчених, що займаються демоекономічними проблемами, слід відзначити С.І. Бандура, Д.П. Богиню, М.І. Долішнього, С.П. Злупка, Є.П. Качана, Е.М. Лібанову, В.В. Онікієнка, С.М. Писаренко, С.І. Пірожкова, В.П. Піскунова, А.В. Степаненка, В.С. Стешенко, Н.І. Фащевського, О.У. Хомру та ін.

Розвиток вітчизняної демографічної науки пов'язаний з її розвитком у колишньому Радянському Союзі. Сам термін “демографія” фактично поширився у 60-х роках ХХ століття здебільшого в кількісних характеристиках. Лише пізніше вчені щоразу більше уваги стали приділяти і якісним показникам демографічних змінних. Але поєднання демографічного і економічного аспектів розвитку суспільства ще недостатньо вивчене.

Сучасні уявлення про існуючі демоекономічні закономірності викладені Б.Ц. Урланісом [195,196]. Серед інших російських вчених, які досліджували і досліджують демоекономічні проблеми варто відзначити: Д.І. Валентея, А.Г. Вишневського, А.Г. Волкова, Н.З. Звереву, А.Я. Квашу, Н.В. Панкрат'єву, А.С. Первушина, А.А. Ткаченка, Д.И. Шелестова тощо.

Д.І. Валентей та Н.З. Зверева розробили методологію демоекономічного дослідження [25. - С.132-133]. На їх думку, в її основі є два фактори:

1. Визначення активної ролі населення в розвитку соціального організму, отримання прямих і зворотних зв'язків відтворення “населення - економіка”.

2. Неможливість повного теоретичного відтворення об'єкта дослідження засобами якоїсь однієї науки (демографічної чи економічної): сприйняття цілісності об'єкта такого дослідження досягається за рахунок

формальної міждисциплінарності, тобто розуміння цілості є результатом механічного поєднання знань економічних і демографічних наук, узятих окремо.

Ми поділяємо думку цих вчених про методологічні умови аналізу демоекономічного об'єкта дослідження, в якому необхідно виявити динаміку якісних і кількісних параметрів, що обумовлюють розвиток даного об'єкта.

Сучасні погляди західних вчених на демографію також все більше пов'язуються з економікою. Народонаселення як явище соціального життя має бути зрозуміло досліджене у зв'язку з тими функціями, які воно виконує в системі інших явищ. Демоекономічні дослідження на заході висвітлені у працях таких вчених, як Г. Беккер, Е. Валкович, Р. Вілленс, Р. Кемп, Є. Клейн, С. Кузнец, А. Олт, А. Сові, В. Фельдерер, Н. Хемес, Ф. Якобсон та ін. Всі ці вчені, незважаючи на розмаїтість поглядів, багато уваги приділяли взаємодії економіки і населення. Так, найвідоміший серед них французький демограф і соціолог А. Сові вивчив вплив демографічних процесів - на суспільство, технічного прогресу - на постаріння населення, соціальні фактори народжуваності та їх економічну оцінку в своїй праці "Загальна теорія народонаселення" [175]. Сучасне бачення демографічних процесів за кордоном підтверджує думку про відповідність розвитку населення та науково-технічного прогресу в усіх галузях економіки.

Головною ж суперечністю в поглядах зарубіжних демоекономістів є визначення того, що відіграє вирішальну роль у суспільному житті: одні надають перевагу виробничим здібностям людини (Ж. Боден: "Людина єдине багатство"), інші - суспільному виробництву, з його технічними засобами (Ф. Кене: "Без багатства немає людей").

На нашу думку, лише узгодженість, збалансованість демографічного і економічного факторів суспільного життя сприяють його всебічному розвитку та науково-технічному прогресу. Необхідність дослідження економічного і соціального аспектів демографічних характеристик закріплена на міжнародному рівні в публікаціях комісії ООН з народонасе-

лення.

Демоекономічна збалансованість поєднує взаємозв'язаний економічний і демографічний розвиток на основі поєднання демографічних процесів і формування робочої сили, з урахуванням соціально-економічного зростання, а також збалансованості між потребою та наявністю робочої сили, відтворення і міграції населення, а також вікову збалансованість. Під демоекономічною збалансованістю розвитку і розміщення продуктивних сил ми розуміємо кількісну відповідність названих демографічних параметрів і раціональних завдань розміщення продуктивних сил з урахуванням їх функцій і місця в народногосподарському комплексі країни.

Демоекономічний розвиток визначається багатьма факторами, серед яких треба відзначити найбільш вагомі. До них належать: чисельність населення, показники природного руху та статеві-вікової структури, міграції населення. Особливе місце при такій постановці проблеми займає зайнятість населення і збалансованість його потреби у робочих місцях та їх наявності, відповідність чисельності працездатного населення і кількості робочих місць, пропорційність між структурою і динамікою робочих місць.

Перераховані фактори визначають демоекономічну збалансованість розміщення продуктивних сил, яка в свою чергу вказує на пропорційність між структурою і динамікою чисельності населення. Характер суб'єктно-об'єктних зв'язків демоекономічного дослідження дозволяє зробити висновок про вплив на демоекономічну збалансованість розміщення продуктивних сил трудової активності населення в певних галузях народного господарства; збалансованість чисельності робочих місць і робочої сили на даній території; частку робочої сили у загальній чисельності населення та їх статеві відмінності; динаміку чисельності зайнятих у господарстві; відтворення населення, його міграції (особливо маятникові); частку зайнятих у різних галузях виробництва.

Будь-яке виробництво потребує поєднання засобів виробництва з робочою силою. Лише в цьому випадку можливий виробничий процес, задово-

лення потреб суспільства і окремих людей в матеріальних благах і послугах. Можна зі всією впевненістю стверджувати, що для нормального соціального та економічного розвитку суспільства потребує певної кількості населення, в т.ч. працездатного. Це означає, що певному періоду економічного розвитку країни об'єктивно властива потреба в певному прирості працездатного населення. Оптимальний приріст працездатного населення в кінцевому рахунку забезпечується найкращим поєднанням потреб суспільства та окремої людини.

Вивчення демографічних аспектів робочої сили є, якщо можна так висловитись, передумовою найбільш вірного вирішення проблеми забезпечення раціональної зайнятості населення, оскільки вона передбачає аналіз складу населення за статтю, віком, сімейним станом, особливістю його природного і механічного руху.

Важливо також підкреслити, що особливості робочої сили необхідно розглядати не тільки в статистиці, але й в динаміці, з урахуванням тенденцій та закономірностей змін складу робочої сили, що передбачає визначення факторів, які впливають на такі зміни в перспективі.

Отже, узагальнювальна роль в системі демоекономічних характеристик, які впливають на розміщення продуктивних сил, належить трудовому потенціалові, який включає трудові можливості даного населення, кількісну та якісну специфіку їх реалізації. В цьому контексті чисельність населення розглядається з точки зору економічної продуктивності різних його груп за ознаками статі і віку.

Крім того, чисельність населення впливає на обсяги виробництва товарів широкого вжитку, тобто формує споживчий попит регіону, визначає обсяг коштів на соціальне забезпечення шкіл, лікарень тощо. Навіть власник невеликого підприємства побутового обслуговування повинен принаймні у загальних рисах знати динаміку чисельності населення мікрорайону.

Віковий склад трудового потенціалу характеризує населення з якісного боку. До нього належать і особи старшого віку з великим практичним

досвідом, і середнього, що мають найбільшу трудову активність, і молодь яка є трудовим потенціалом майбутнього і нагромаджує найновіші наукові знання. Частка молоді може вплинути на швидкість освоєння території чи галузей виробництва, оскільки саме вона має найбільш високий рівень як професійної, так і міграційної мобільності. Від того, як співвідносяться між собою вказані вікові групи, залежить якість робочої сили і, як наслідок, структура виробництва.

Вікова структура визначає рівень так званого демографічного навантаження на працездатне населення, яке показує, якою мірою праця людей, що створюють національне багатство, утримує людей, що його не створюють.

Зміни у віковій структурі населення впливають на чисельність і вікову структуру зайнятих через економічну активність, тобто участь населення у виробництві. Існує залежність між різними видами діяльності і складом виробників за статтю і віком, найбільш типовим для виконання певної роботи за певних умов (технічне оснащення, складність тощо).

З характером економічної активності населення безпосередньо пов'язані особливості професійно-кваліфікаційного складу працездатного населення залежно від статі і віку, адже певний рівень підготовки кадрів можливий лише в межах певного віку. Цей аспект демографічної проблеми зайнятості населення істотний для практики. Власне кажучи, врахування професійно-кваліфікаційного складу населення за статтю та віком - одна з головних умов збалансованого поєднання робочої сили і робочих місць.

Рівень зайнятості населення в різних вікових групах дуже коливається, ще більша різниця - між чоловіками і жінками. Тому будь-які зміни у статеві-віковій структурі можуть викликати істотні зміни в їх використанні.

Від статі особи залежить в певній мірі вибір професії. Залежно від нахилу особи до різних видів діяльності виділяються професії чоловічі та жіночі. Однак, якщо практично немає професій, суто жіночих, то суто чоловічі існують. Вони пов'язані з особливо шкідливою і важкою роботою. З іншого боку, на підприємствах деяких галузей виробництва, таких, як легка

промисловість, переважна більшість працівників - жінки. Загострює проблему зайнятості жінок і недостатньо розвинута в окремих регіонах сфера послуг.

Статеві-вікова структура також істотно впливає на загальний рівень споживання і не тільки через її специфіку (особливо товарів широкого вжитку) у чоловіків та жінок, але й через вікові відмінності попиту. Споживання дитини, а також людини похилого віку менше, ніж дорослого. Дитина споживає продуктів харчування і одягу більше, ніж немовля, але значно менше, ніж людина робочого віку. Свого максимуму рівень споживання досягає в роки зрілості, а потім починає зменшуватись. В післяробочому віці крива знижується. Форма зв'язку між віком і споживанням має різні варіанти залежно від виду продуктів, що споживаються. Продукти харчування мають одну криву, предмети одягу - іншу і т.д. Крім цього, у молоді в результаті підвищеного прагнення до нового (в т.ч. до нової моди) ця структура змінюється швидше, ніж в осіб середнього та старшого віку. У людей похилого віку інші, ніж у молоді вимоги до життя, їм необхідний специфічний медичний контроль та інше обслуговування. Таким чином, процес відтворення населення через динаміку демографічних структур впливає на економічне відтворення.

На обсяги споживання, а через нього - на обсяги виробництва також впливають зміни сімейних і психологічних структур населення, що діють переважно комплексно. Так, структура споживання, особливо предметів тривалого користування, сильно відрізняється у подружжя і несімейних людей. Тому зменшення шлюбності може викликати збільшення чисельності родин (замість подружжя - парубок і дівчина), а значить, змінити обсяг і структуру споживання побутової техніки, індивідуального транспорту, житла і багато іншого.

Економічна оцінка природного руху населення передбачає насамперед визначення впливу народжуваності і смертності на кількісні і якісні показники трудового потенціалу.

Природний рух робочої сили визначається чисельністю молоді, яка з'являється на ринку праці, і залежить від демографічної ситуації двадцятирічної давності, адже рівень народжуваності та дитячої смертності тих років визначає молодий контингент робочої сили тепер.

Природне скорочення, тобто вихід населення за межі працездатного віку в кількісному плані визначається параметрами шістдесятирічної давності, тобто рівнем народжуваності тих років, з поправкою на вікову смертність.

Таким чином, природний приріст робочої сили залежить від демографічних параметрів минулого, і навпаки, демографічна ситуація сьогодні визначає процес формування трудового потенціалу майбутнього. Якщо уявити, як приклад, ситуацію ринку праці 2010 року, то пропозиція робіт сили того часу вже відома, адже молоді люди, які вперше шукатимуть роботу на початку наступного століття, вже народилися. Отже, демографічна ситуація є одним з найважливіших результатів формування робочої сили, які є важливим фактором розміщення продуктивних сил.

З іншого боку, аналіз динаміки показників народжуваності і смертності дає певні уявлення про рівень соціально-економічного розвитку регіону. Так, залежність смертності і тривалості життя від соціально-економічних умов досліджена раніше від інших демографічних процесів. Значний емпіричний матеріал за тривалий історичний період виявив підвищення показників здоров'я залежно від поліпшення життєвих умов, зростання загальної і санітарної культури, досягнень медицини і медичного обслуговування тощо і, навпаки, смертність збільшувалась під час війн, стихійних лих, епідемій, економічних негараздів.

Долучення міграції до демоекономічних процесів зумовлене і викликане тим, що результатом міграції, як і природного руху, є зміна чисельності і статеві-вікової структури населення. Міграція впливає на характер демографічного розвитку, взаємозв'язана з процесом відтворення населення, зумовлює істотні зміни в його структурі. В районах, де сальдо міграції насе-

лення тривалий час позитивне, здебільшого зростає трудозабезпеченість галузей народного господарства; інтенсивніше нормалізується статеві-вікова структура; тоді, коли в ній більшість займають жінки, підвищується народжуваність. Навпаки, там, де сальдо міграції є від'ємне, можливе погіршення віково-статевої структури населення внаслідок інтенсивного "вимивання" чоловіків і осіб працездатного віку, скорочення частки робочої сили. В таких районах уповільнюється зростання чисельності населення.

Однак наслідки як позитивного, так і від'ємного сальдо міграції не можна розглядати однозначно, адже міграційні процеси не тільки взаємодіють з певним типом відтворення населення, але й взаємопов'язані з трудозабезпеченістю районів, інтенсивністю їх соціально-економічного розвитку. Можлива ситуація, при якій відтік населення з одних районів - явище позитивне, а притік до іншого - негативне. Все залежить від стану демографічної ситуації в цілому і її взаємодії з соціально-економічним розвитком території.

На відміну від природного руху міграція - просторове переміщення населення, зміна його територіального розподілу, а також зміна найважливіших для розвитку країни структур, насамперед професійно-кваліфікаційної.

Незважаючи на відмінності, міграція і відтворення населення є двома такими демографічними компонентами, з якими взаємопов'язаний так званий процес формування населення і робочої сили.

Міграція в демографічному відношенні означає, що вона функціонує не відокремлено, а в результаті впливу на населення певної сукупності факторів, переважно соціально-економічного характеру. Суть економічної функції міграції полягає в поєднанні особистого і речового факторів виробництва, при цьому останній фактор при розміщенні продуктивних сил, як правило, є первинним.

Вторинність міграції в соціальному відношенні пов'язана з тим, що населення є не тільки виробником матеріальних і духовних благ, тобто основним елементом продуктивних сил, але й основною споживчою силою

суспільства, а споживання - це кінцева мета виробництва.

Взаємозв'язок різних компонентів суспільного розвитку є взаємозв'язком процесів, що повністю належать до співвідношення економічних і демографічних явищ. Тому процеси економічного і демографічного відтворення ми розглядаємо не тільки як статистичні їх співвідношення, а й у взаємозалежності, наприклад, як зміна чисельності населення регіону вплине на обсяги виробництва товарів широкого вжитку.

Для демоекономічних розрахунків головне - встановити не тільки характер демоекономічних зв'язків, але й зміни економічних параметрів при вікових змінах певних демографічних явищ. Визначення кількісних параметрів цих зв'язків має не тільки теоретичне, але і практичне значення. Необхідно вміти передбачити зміни в інтенсивності демоекономічних явищ на перспективу.

1.2. Методика демоекономічного аналізу та обґрунтування розміщення виробництва товарів широкого вжитку

1.2.1. Методичне забезпечення аналізу та обґрунтування сучасного розміщення виробництва товарів широкого вжитку.

З переходом економіки країни до ринкових відносин до нерозв'язаних проблем розміщення продуктивних сил і територіальної організації виробництва додаються нові. Надзвичайно важливо їх виявити та розробити відповідні методики розв'язання. Розробка методичних переходів для оцінки ефективності розміщення виробництва складна і досить специфічна. Вона утворює своєрідний напрям досліджень в регіональній економіці. Найважливіші проблеми, які супроводжують це дослідження можуть бути успішно розв'язані на основі посилення координації і поєднання різних наук, сучасних наукових форм організації праці.

Тому у дисертаційній роботі ми спробували поєднати два наукові на-

прямки: демографію і розміщення продуктивних сил. Взаємопов'язане вивчення демографічних процесів і розміщення продуктивних сил в регіональному масштабі, на нашу думку, підвищить ефективність розміщення виробництва, з одного боку, а також виявить вплив економічного розвитку на демографічну ситуацію в регіоні, з іншого.

Оснoву демoeкoнoмічнoгo oбгpунтувaння сучaснoгo рoзміщeння прoдуктивних сил рeгіoну стaнoвить, нa нaш пoгляд, пo-пeршe, aнaліз дeмoгpафічних пoкaзникіv (пpи цьoму oсoбливo вaжливa oцінкa впливу дeмoгpафічних фaктoрів нa eкoнoмічний рoзвитoк рeгіoну); пo-дpугe, aнaліз сучaснoгo рoзвиткy і рoзміщeння дoслідувaнoї гaлузі, нa oснoві якoгo визнaчaється її знaчeння в гoспoдaрстві рeгіoну і кpаїни.

Aнaліз дeмoгpафічнoї ситyaції бaзується нa eкoнoмічній хaрaктeристиці тaких її eлeмeнтів: чисeльнoсті тa стaтeвo-вікoвoгo склaду нaселeння, нaрoджувaнoсті і смeртнoсті (пpиpoднoгo руху нaселeння), мігpації, шлoбнoсті і рoзлучeнoсті. Тaкий aнaліз пeрeдбaчae викoнaння двoх умoв. Пo-пeршe, нaявність пoвнoї і пpавдивoї стaтистичнoї інфoрмaції пpo всі дeмoгpафічні пpocecи (як пpавилo, цe мaтeріaли пeрeпису нaселeння), пo-дpугe, нaйбільш тoчні з визнaних у сучaснoму дeмoгpафічнoму aнaлізі пoкaзникіv, які мoжнa викopистoвувaти пopяд із зaгaльним кoeфіцієнтoм нaрoджувaнoсті, зaгaльним кoeфіцієнтoм смeртнoсті тa ін.

Узaгaльнювaльним дeмoгpафічним пoкaзникoм є зaгaльнa чисeльність нaселeння. Eкoнoмічнy oцінкy змінaм цьoгo пoкaзникa, a влacнe, йoгo впливу нa сукупний пpодукт, визнaeмo зa фoрмулoю:

$$P = p \cdot g \cdot S \cdot l \cdot w \cdot r \quad [136. - C.95],$$

(1.1)

де P - величина сукупного продукту;

p - продуктивність праці, виражена через величину сукупного продукту на одного зайнятого у виробничій сфері;

g - робочий рік;

S - загальна чисельність населення;

l - частка працездатного населення у загальній його чисельності;

w - коефіцієнт зайнятості (як трудові ресурси тут розглядається все працездатне населення);

r - частка зайнятих у виробничій сфері в загальній кількості зайнятих.

Якісну характеристику процесів природного руху населення, тобто оцінку рівня народжуваності, смертності, шлюбності, визначаємо і оцінюємо методом загальних коефіцієнтів інтенсивності природного руху населення за такою схемою:

$$a = \frac{A}{S \cdot T} \cdot 1000 \quad [181. - \text{С.125}], \quad (1.2)$$

де A - абсолютна величина новоутвореної сукупності;

T - число років у періоді, що досліджується;

S - середня чисельність населення, що визначається як:

$$S = \frac{S_0 + S_1}{2} = S_0 + 1/2\Delta s, \quad (1.3)$$

де S_0 - чисельність населення на початку року;

S_1 - чисельність населення в кінці року.

Однак загальний коефіцієнт народжуваності має ряд істотних недоліків: на його величину впливає склад населення за статтю і віком, відсоток одружених жінок, особливо в молодому віці, та деякі інші причини. Тому необхідно обчислювати більш складні показники, що характеризують народжуваність, такі як спеціальні та вікові коефіцієнти народжуваності:

$$f_i = \frac{N_i}{S_i} \cdot 1000 \quad [94. - \text{С.4}], \quad (1.4)$$

де N_i — число дітей, народжених матерями віку i ;

S_i — середньорічна чисельність жінок віком $i=15—19$; $20—24$;
 $25—29$; $30—34$; $35—39$; $40—44$; $45—49$.

Найбільш точною комплексною характеристикою народжуваності є коефіцієнт сумарної народжуваності, який вказує на чисельність дітей, яких народить в середньому одна жінка за все життя при рівнях повікової народжуваності відповідного року:

$$F_{\text{сум.}} = \sum_{15}^{49} \frac{5f_i}{1000} \quad [94. - \text{С.5}], \quad (1.5)$$

Застосування спеціальних (статеві-вікових) коефіцієнтів смертності усуває вплив вікового складу населення, а отже, і вплив народжуваності. З іншого боку, це дозволяє оцінити вплив смертності на різні категорії населення: до-, після- та працездатного віку, що має суттєве значення для демоєкономічної оцінки регіону:

$$m_i = \frac{M_i}{S_i} \cdot 1000 \quad [94. - \text{С.6}], \quad (1.6)$$

де M_i — загальне число померлих у i -й віковій групі за рік;

S_i — середня чисельність населення цієї групи.

Беручи за основу вікові коефіцієнти смертності, проаналізуємо п'ятирічні групи, але наймолодшу групу, як виняток, поділимо на дві підгрупи: смертність немовлят, тобто смертність на першому році життя, та смертність дітей віком від 1 до 4 років. Такий поділ пояснюється значною різницею показників рівня смертності у цих двох підгрупах. Показник смертності дітей віком до 1 року обчислюється так:

$$m_0 = \frac{M_0^k}{\frac{1}{3}N_{k-1} + \frac{2}{3}N_k} \cdot 1000 \quad [94. - \text{С.6}], \quad (1.7)$$

де M_0^k – число дітей, які померли у віці до 1-го року в k -тому році;

N_{k-1} – число дітей, що народилися в попередньому році;

N_k – число дітей, що народилися в k -тому році.

Важливе значення для демоекономічного аналізу має статево-віковий склад населення. Найбільш поширеними і простими показниками, які використані з цією метою, є коефіцієнти демографічного навантаження (K) і коефіцієнт демографічного постаріння (W_{60}):

$$K = \frac{S_{0-15} + S_{55,60+}}{S_{16-54,59}} \cdot 1000 \quad [94. - \text{С.3}], \quad (1.8)$$

де S_{0-15} – чисельність населення, молодшого від працездатного віку;

$S_{16-54,59}$ – чисельність жінок і чоловіків відповідно у віці 16–54 і 16–59 років;

$S_{55,60+}$ – чисельність жінок і чоловіків відповідно у віці 55,60 років і старших.

Близький до цього коефіцієнта за змістом показник старіння населення:

$$W_{60} = \frac{S_{60+}}{S} \cdot 100 \quad [94. - \text{С.3}], \quad (1.9)$$

де S_{60+} – чисельність населення у віці 60 років і старшого;

S – загальна чисельність населення.

Старіння населення є дуже складною проблемою не тільки в демографічному, але й економічному аспекті.

Крім вище перелічених показників старіння населення динаміку про-

цесу і його регіональні відмінності характеризують за допомогою показника середнього віку. Середній вік розраховують за формулою середньої арифметичної зважуваної:

$$\bar{x} = \frac{\sum_{x=0}^{\omega} x' S_x}{\sum_{x=0}^{\omega} S_x} = \sum_{x=0}^{\omega} \dots \quad [181. - С.127] \quad (1.10)$$

де x - середній вік населення;

x - середній інтервал віку;

S_x, s_x - відповідно чисельність і частка кожної вікової групи.

Цей показник варто розраховувати як для обох статей, так і окремо.

Відомий французький економіст і демограф А.Сові оцінював збільшення навантаження людьми похилого віку на працездатне населення так. Якщо припустити, що споживання людини похилого віку дорівнює середньому споживанню одного жителя, то рівень життя треба помножити на:

$$\frac{P}{P + \Delta P}, \quad (1.11.1.)$$

де P - чисельність населення;

ΔP - збільшення кількості людей похилого віку.

Для відновлення попереднього рівня життя необхідно зробити додаткові інвестування в сумі, яка дорівнює:

$$\frac{\Delta P}{P} \cdot \frac{R}{I}, \quad (1.11.2.)$$

де R - національний дохід;

I - відношення інвестицій до національного доходу.

Отже, якщо кількість людей похилого віку зросте на 1 %, а $I=25$ %, тоді необхідно інвестувати 4 % національного доходу, щоб зберегти той самий рівень життя [175. - Т.1, С. 348]. Виходячи з цього, можна визначити, яких збитків економіці завдасть збільшення чисельності осіб похилого віку в регіоні.

Всі показники, що характеризують процеси міграції, можна поділити на дві групи: абсолютні та відносні. До абсолютних належить число прибулих і вибулих, а різниця між ними - це сальдо міграції, їх сума - міграційний обіг. Абсолютні показники важливі як самі собою, так і для конструювання відносних показників. Для побудови відносних показників міграції населення абсолютні числа мігрантів (прибулих і вибулих) району співвідносяться з чисельністю населення в районах.

Коефіцієнт інтенсивності міграції по прибуттю (K_n) визначається відношенням чисельності всіх прибулих впродовж року (Π_T) до середньорічної чисельності населення (S) за певний період часу (T):

$$K_n = \frac{\Pi_T}{S \cdot T} \cdot 1000 \quad [62. - С.262], \quad (1.12)$$

Коефіцієнт інтенсивності міграції по вибуттю (K_e) визначається відповідно відношенням чисельності вибулих впродовж року (B_T) до середньорічної чисельності населення (S):

$$K_e = \frac{B_T}{S \cdot T} \cdot 1000 \quad [62. - С.262], \quad (1.13)$$

Розвиток і розміщення промисловості та інших галузей господарства до останнього часу обґрунтовувалися у спеціальних роботах передпланового

характеру, на основі яких формувалися планові документи.

На сучасному етапі у зв'язку з переходом до ринкової економіки роль економічних проектів прогнозового характеру зберігається, оскільки регулювання розвитку й розміщення підприємств має велике значення і в ринковій економіці. Так, у США 50 %, а в Італії - 70 % економіки регулює держава [201. - С.90]. Однак методи регулювання в розвинутих країнах мають інший характер: не адміністративно-бюрократичні заходи, а економічні. Велике значення мають правові важелі управління розвитком економіки. Такі проекти наукового характеру - це особливі державні програми розвитку певної галузі виробництва. Отже, галузеві схеми розміщення господарства України мають бути аналогічними закордонним, науково-обґрунтованими, мати більш рекомендаційний, а не директивний характер.

Методи економічного обґрунтування розміщення виробництва загалом мають такі найважливіші етапи:

- аналіз сучасного розвитку і розміщення галузі;
- визначення основних умов і факторів розвитку галузі й окремих підприємств на перспективу;
- вибір варіантів і визначення оптимального варіанту розвитку галузі.

Сучасний розвиток і розміщення виробництва товарів широкого вжитку Тернопільської області ми аналізували за такими показниками:

1. Для обчислення рівня спеціалізації та виявлення питомої ваги певного виду продукції використовувався індексний метод.

Так, індекс спеціалізації (галузевої, підгалузевої та предметної) на районному рівні в обласному поділі праці обчислений за співвідношенням:

$$I_c = \frac{P}{P'} : \frac{S}{S'} = \frac{Y_p}{Y_m}, \quad (1.14)$$

де I_c - коефіцієнт спеціалізації;

P і P' - обсяги виробництва цілої галузі чи конкретного виду продукції в районі і в області відповідно, в натуральному чи грошовому вираженні;

S і S' - чисельність населення в районі і області відповідно, осіб;

Y_p - питома вага району в обласному виробництві для даної галузі чи конкретного виду продукції;

Y_n - питома вага чисельності населення району в загальній чисельності населення області.

Розмір I_c свідчить про рівень спеціалізації району у виробництві певного виду продукції чи виробництва галузі в цілому. Якщо I_c галузі, підгалузі чи продукції ≥ 1 , тоді вони належать до галузей спеціалізації району, якщо $I_c < 1$ - то навпаки.

2. Джерела постачання сировини та перспективи забезпечення сировинними ресурсами в майбутньому.

3. Обсяги виробництва продукції в натуральному і вартісному вираженні.

4. Використання виробничих потужностей.

5. Чисельність працівників, продуктивність праці та трудомісткість виробництва.

Продуктивність праці (P_n) визначається як відношення обсягів виробництва продукції (V) за певний період часу до середньої чисельності зайнятих у виробництві (N) за цей же період:

$$P_n = \frac{V}{N} \quad (1.15)$$

Протилежна цьому показникові - трудомісткість виробництва (T_v):

$$T_v = \frac{L}{V} \quad (1.16)$$

де L - затрати праці, людино-годин.

Використовуючи результати демоекономічного аналізу, ми розробили методику демоекономічного обґрунтування розміщення виробництва товарів широкого вжитку Тернопільської області, яка має декілька етапів.

Перший - оцінка збалансованості робочих місць підприємств чи галузей, які виробляють товари широкого вжитку з наявною робочою силою та рівнем зайнятості в регіоні. До цього етапу належать:

а) визначення коефіцієнта зайнятості населення (K_3) в районі, де розташовано підприємство. Він обчислюється відношенням кількості зайнятих у господарстві регіону (S_3) до чисельності працездатної частини населення цього ж регіону (S_{np}):

$$K_3 = \frac{S_3}{S_{np}}, \quad (1.17)$$

Коефіцієнт зайнятості дозволяє встановити рівень використання робочої сили регіону;

б) обчислення коефіцієнта ефективності використання робочих місць ($R_{p.m.}$) на окремих підприємствах і в галузях за такою формулою:

$$R_{p.m.} = \frac{n}{m}, \quad (1.18)$$

де n - кількість чинних робочих місць, осіб;

m - потенційна кількість робочих місць, осіб;

$R_{p.m.}$ показує, наскільки повно використовуються робочі місця залежно

від максимальних виробничих потужностей підприємств. Оптимальний варіант, коли $R_{p.m} = 1$. Це означає, що підприємство повністю використовує робочі місця;

в) визначення коефіцієнта використання незайнятої частини населення ($R_{н.з.}$) району на певному підприємстві чи галузі:

$$R_{н.з.} = \frac{m - n}{S_n}, \quad (1.19)$$

де S_n - кількість незайнятої частини населенням даного району (чи конкретного населеного пункту), яке має кваліфікаційно-професійні здібності для праці в даній галузі, чи на конкретному виробництві, осіб.

Цей показник дозволяє оцінити, чи є в районі (населеному пункті) необхідна кількість трудового потенціалу для даної галузі чи підприємства. Якщо $R_{н.з.} < 1$, то на досліджуваній території надлишок робочої сили для даного підприємства (чи галузі), якщо $R_{н.з.} > 1$ - то навпаки.

г) розрахунок коефіцієнта використання робочої сили в даній галузі чи підприємстві:

$$R_{m.p.} = \frac{n}{S_{np.}}, \quad (1.20)$$

За допомогою $R_{m.p.}$ встановлюється важливість підприємства щодо працевлаштування населення району в якому воно знаходиться.

Другий етап - визначення ефективності виробництва. Узагальнювальним показником ефективності виробництва є показник ефективності витрат:

$$E_v = \frac{V}{Z}, \quad (1.21)$$

де E_g - ефективність виробництва;

V - обсяг виробленої продукції (робіт, послуг) в діючих оптових цінах підприємств;

Z - сукупні витрати підприємств або виробнича вартість його продукції (робіт, послуг).

На третьому етапі, провівши сегментацію ринку споживання товарів широкого вжитку та визначивши основні ринки збуту підприємств, що виробляють ці товари, встановлюємо їх рівень споживання в районах збуту підприємств.

Сегментація ринку споживання проводилась нами на основі визначення індексу споживання товарів широкого вжитку:

$$i_{сж.} = \frac{j_m'}{j_m''} + \frac{F'}{F''} + \frac{s'}{s''} + \frac{g'}{g''} - \frac{M_{np.}'}{M_{np.}''} - \frac{\kappa_{см.}'}{\kappa_{см.}''} - \frac{u_{б.}'}{u_{б.}''} \quad (1)$$

де $'$ - середньоукраїнський показник;

$''$ - показник в досліджуваному регіоні;

$i_{сж.}$ - індекс споживання;

j_m - частка міського в загальній чисельності населення, %;

F - коефіцієнт народжуваності, ‰;

s - темпи скорочення (збільшення) загальної чисельності населення за певний період часу;

g - рівень доходів населення (середньомісячна заробітна плата), грн.;

$M_{np.}$ - коефіцієнт смертності населення працездатного віку, ‰;

$\kappa_{см.}$ - частка осіб старше працездатного віку в загальній чисельності населення, %;

$u_{б.}$ - рівень безробіття, %.

Якщо $i_{сж.} > 1$, тоді рівень споживання товарів широкого вжитку в

досліджуваному регіоні є високим (вище ніж у середньому на Україні), якщо $i_{сж.} < 1$, то навпаки.

На цьому етапі також обчислюємо, як дана галузь чи підприємство забезпечують своєю продукцією населення, насамперед свого району. Для цього коефіцієнт виробництва продукції на душу населення (B') порівнюємо з середнім нормативним коефіцієнтом споживання даної продукції (B''):

$$B = \frac{B'}{B''}, \quad (1.23)$$

де B - коефіцієнт забезпечення населення продукцією.

Коефіцієнт виробництва продукції на душу населення визначається за такою формулою:

$$B' = \frac{V}{S}, \quad (1.24)$$

де V - обсяги виробництва продукції.

Підсумовуючи отримані дані, математично визначаємо ефективність розміщення підприємства чи галузі виробництва товарів широкого вжитку в досліджуваному регіоні за демоекономічним принципом:

$$E_p = \frac{E_e}{R_{н.з.} - R_{т.р.} + B/i_{сж.} + (1 - e_{кс.})}, \quad E_p \rightarrow \max \quad (1.25)$$

де E_p - коефіцієнт ефективності розміщення підприємства чи галузі;

$e_{кс.}$ - частка експорту в загальному виробництві підприємства.

Для впорядкування обчислення на основі формул (1.19-1.24) нами була складена комп'ютерна програма "Коеfis" (додаток А). Саме за допомогою цієї програми проводились розрахунки коефіцієнта ефективності

розміщення.

Крім вищевказаних методів, далі в роботі широко застосовуються балансовий, графічний та інші, які допомагають реально оцінити збалансованість розміщення продуктивних сил області нині та визначити напрями їх розвитку на перспективу.

1.2.2. Методичне забезпечення демоекономічного прогнозування розміщення виробництва товарів широкого вжитку.

Для вдосконалення структури економіки області на всіх рівнях та підвищення її економічних показників важливе значення має довгострокове чи короткострокове прогнозування.

Завдання прогнозування - вибрати найбільш ефективні шляхи розвитку господарства окремих районів і області взагалі. При цьому необхідно чітко визначити роль і завдання кожного району для області, а області - для країни, забезпечити умови для отримання від них високого народногосподарського ефекту в умовах ринкових відносин.

Методи демографічного прогнозування можна об'єднати в такі групи:

- з використанням математичних функцій;
- за демографічними моделями відтворення населення;
- за статистичними характеристиками динаміки;
- за пересуванням вікових груп.

Демографічні прогнози ми робили за двома напрямами:

1. Прогноз чисельності осіб працездатного віку методом пересування вікових груп.

2. Прогноз загальної чисельності населення екстраполяційним методом вирівнювання Брауна.

Обчислення загальної чисельності населення завжди ґрунтується на гіпотезі відносно майбутніх процесів відтворення населення. Чим більша різниця між базою вихідних даних і датою, відносно якої робиться обчислення, тим більше його результати відрізнятимуться від фактичних. Тому

обчислення загальної чисельності населення проведено на п'ять років наперед на основі рядів динаміки змін загальної чисельності населення Тернопільської області за останні п'ятнадцять років. Цим самим методом можна розраховувати майбутні зміни чисельності працівників підприємств чи галузей.

На відміну від показника загальної чисельності населення при обчисленні чисельності осіб працездатного віку на перспективу не враховується рівень народжуваності у прогностному періоді, якщо прогнози робляться в межах п'ятнадцяти років. На чисельність цієї категорії впливає лише майбутній рівень смертності і показники міграційного руху населення. Це дозволяє робити такі прогнози на більш тривалий термін, ніж прогнози загальної чисельності населення - до п'ятнадцяти років.

Подібні прогнози раціональніше робити шляхом пересування вікових груп. Цей метод розроблений ще у 20-х роках ХХ ст. Його суть полягає в обчисленні коефіцієнта пересування:

$$P_x = L_{x+1} / L_x [96. - С.230], \quad (1.26)$$

де P_x - коефіцієнт доживання, чи коефіцієнт пересування в наступний вік;

L_{x+1} - наявна чисельність населення вікової групи $x+1$;

L_x - чисельність вікової групи $x+1$ у попередньому році;

У даному випадку коефіцієнт пересування можна використовувати для прогнозування чисельності вікової групи x на один рік наперед:

$$S_{x+1} = S_x \cdot P_x, \quad (1.27)$$

де S_{x+1} - чисельність вікової групи x в майбутньому;

S_x - наявна чисельність вікової групи x .

Аналогічно обчислюється майбутня чисельність вікової групи на п'ять, десять чи п'ятнадцять років. Наприклад, необхідно обчислити

чисельність вікової групи S_{30-34} через п'ять років. В цьому випадку їх кількість через п'ять років зменшиться у відношенні: $P_x = (L_{35} + \dots + L_{39}) / (L_{30} + \dots + L_{34})$.

Найбільш поширеним методом прогнозування на основі рядів динаміки є екстраполяційний, який базується на інерційності процесів у часі. При цьому припускають, що тенденції зміни показника, які склалися в минулому, певний час зберігатимуться в майбутньому. Але виникає необхідність по-різному враховувати ретроспективні дані в міру заглиблення у минуле. Ми випробували декілька методів дисконтування, але оптимальні результати отримали методом експоненційного вирівнювання Брауна.

Експоненційна середня виглядає так:

$$Q_t = \alpha y_t + (1 - \alpha)Q_{t-1}, \quad (1.28)$$

де α – параметр вирівнювання;

y_t – поточний рівень ряду динаміки.

Експоненційна середня визначається для інтервалу вирівнювання m ,

тоді
$$\alpha = \frac{2}{m + 1}. \quad (1.29)$$

Прогнозування методом експоненційного вирівнювання складається з таких етапів:

1. Визначення інтервалу вирівнювання та параметру вирівнювання α .
2. Обчислення експоненційних середніх 1-го, 2-го та 3-го порядків:

$$Q_t^1 = \alpha y_t + (1 - \alpha)Q_{t-1}^1; \quad Q_t^2 = \alpha Q_t^1 + (1 - \alpha)Q_{t-1}^2; \\ Q_t^3 = \alpha Q_t^2 + (1 - \alpha)Q_{t-1}^3 \quad (1.30)$$

3. Визначення параметрів лінійного та параболічного рівнянь:

$$\begin{aligned}
\hat{y}_t &= \hat{a}_0 + \hat{a}_1 t, \text{ де} \\
\hat{a}_0 &= 2Q_t^1 - Q_t^2; \\
\hat{a}_1 &= \frac{\alpha}{1-\alpha}(Q_t^1 - Q_t^2). \\
\hat{y}_t &= \hat{a}_0 + \hat{a}_1 t + \hat{a}_2 t^2, \text{ де} \quad \hat{a}_0 = 3Q_t^1 - 3Q_t^2 + Q_t^3; \\
\hat{a}_1 &= \frac{\alpha}{2(1-\alpha)^2}[(6-5\alpha)Q_t^1 - 2(5-4\alpha)Q_t^2 + (4-3\alpha)Q_t^3]; \\
\hat{a}_2 &= \frac{\alpha^2}{(1-\alpha)^2}(Q_t^1 - 2Q_t^2 + Q_t^3). \tag{1.31}
\end{aligned}$$

4. Обчислення точкових прогнозних оцінок за лінійним та параболічними рівняннями:

$$\hat{a}_{t+1} = \hat{a}_0 + \hat{a}_1(t+1); \hat{a}_{t+1} = \hat{a}_0 + \hat{a}_1(t+1) + \hat{a}_2(t+1)^2, \tag{1.32}$$

де l – період прогнозу ($l = 1, 2, 3, 4, \dots, L$).

5. Визначення помилки та довірчого інтервалу прогнозу за формулою:

$$y_{t\pm} \pm S_p. \tag{1.33}$$

Всі обчислення чисельності населення Тернопільської області за даним методом проводилися на ПЕОМ “486 SLC - 33UM” за програмою “PROGNOZ4”.

Цей метод ми використовували для прогнозування показників чисельності населення районів Тернопільської області та чисельності працівників підприємств з виробництва товарів широкого вжитку.

Чисельність населення змінюється залежно від зміни кількості народжених на одну жінку, вікових коефіцієнтів смертності і показників сальдо міграції. Тенденції змін всіх трьох показників окреслені в області за останні роки досить чітко, тому помилка прогнозу загальної чисельності населення не повинна бути значною.

Прогнозувати чисельність населення дуже важливо, оскільки воно дозволяє встановити вплив демографічних змін на рівень споживання товарів

широкого вжитку. Якщо чисельність населення зростатиме, то відповідно зростатиме рівень споживання. Якщо чисельність населення зменшуватиметься, то, відповідно зменшуватиметься рівень споживання.

Прогноз чисельності працівників важливий тим, що він дозволяє встановити те, як використовуватимуться робочі місця на підприємствах в майбутньому і як це вплине на рівень зайнятості в регіоні.

Економічне прогнозування - це визначення майбутнього розвитку в умовах випадковості і невизначеності, що повністю чи частково характеризують ситуацію, чи, інакше кажучи, в ситуаціях, коли орган, що приймає рішення, не повністю контролює усі фактори, що діють на процес.

Прогнозування розвитку економічних об'єктів - одне з найважливіших завдань економічної науки. Складна економічна обстановка в Україні ускладнює це завдання. В цих умовах найбільш реальними, на наш погляд, є прогнози дальшого розвитку господарства за окремими факторами цього розвитку. В нашому дослідженні це демоекономічний фактор.

Щоб реально оцінити вплив змін основних демографічних параметрів - загальної чисельності населення та його працездатної частини на ефективність розміщення виробництва товарів широкого вжитку Тернопільської області, ми використовували програму "Коefis". Враховуючі сучасні економічні показники діяльності підприємств, до програми внесені лише прогнозні дані змін чисельності населення, його працездатної частини, а також зміни чисельності працівників. Прогноз ефективності розміщення виробництв товарів широкого вжитку області дозволить визначити, для яких з них зміни демоекономічної обстановки сприятимуть розвиткові виробництва, а для яких, навпаки - гальмуватимуть його.

Отже, основними результатами першого розділу роботи є:

1. Демографічне обґрунтування розміщення продуктивних сил в ринкових умовах мають базуватися на вже існуючих теоретичних розробках вітчизняних і зарубіжних вчених.

2. Подолання міжрегіональних відмінностей в задоволенні населення

вітчизняними товарами широкого вжитку та забезпечення працездатної частини населення робочими місцями мають стати пріоритетними напрямками розробок, спрямованих на вдосконалення розміщення продуктивних сил.

3. Згідно з цими завданнями основу демографічного обґрунтування становлять два основні принципи: максимальне забезпечення потреб населення необхідними товарами та принцип збалансованості робочої сили та робочих місць.

4. Безпосередня залежність демографічних (народжуваність, смертність, міграції населення) і економічних (обсяги виробництва товарів і послуг) процесів підкреслюють важливість вирішення їх проблем у комплексі.

5. Методика аналізу демографічних показників в регіоні будується на вже існуючих розробках. Однак практично усі зміни в демографічній ситуації ми пропонуємо розглядати в залежності від їх впливу на економіку.

6. За допомогою розробленої методики демоекономічного обґрунтування розміщення продуктивних сил можна визначити раціональність розміщення підприємства чи галузі в регіоні. Прогноз кількості робочих місць на підприємствах (галузях), чисельності робочої сили в районі де вони розміщені та всього населення в районах їх збуту дозволяє встановити наскільки ефективним буде розміщення цих підприємств (галузей) в майбутньому.

Найбільш доцільне використання цієї методики при обґрунтуванні розміщення виробництва товарів широкого вжитку, адже їх діяльність безпосередньо залежить від попиту на продукцію в населення.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА ЇЇ ЕКОНОМІКУ

Значення населення як чинника розміщення продуктивних сил особливо зростає в густонаселених регіонах, недостатньо забезпечених природними ресурсами. Одним з них є Тернопільщина.

Населення значно зумовлює міжрайонні і внутрірайонні особливості розміщення виробництва на території. Воно визначає потужність і структуру потоків продукції, яка вивозиться за межі даної території, розвиток місцевого виробництва. Робоча сила створює можливості для повнішого використання природних ресурсів, сприяючи розвитку певних галузей господарства. На території, добре забезпеченій робочою силою, розвиваються трудомісткі виробництва.

Населення як споживач впливає на розвиток і розміщення галузей, які забезпечують його продуктами харчування, промисловими товарами і послугами. Кількість населення, його статево-вікова структура, розподіл між містом і селом, зарплата, культурно-освітній рівень визначають обсяги і асортимент продукції галузей, які виробляють ці товари, а також масштаби сфери послуг.

На початок 1998 р. чисельність населення Тернопільської області становила майже 2,3 % від загальної чисельності населення України. Загальна кількість населення області — 1168,6 тис. осіб. На відміну від загальноукраїнських показників чисельності населення, які ще у шістдесятих роках досягли свого довоєнного рівня, кількість населення Тернопільської області залишається нижчою від рівня 1940 р.

Зміни чисельності населення області, у тому числі міського та сільського, за період з 1940 по 1996 роки характеризує рис. 2.1. Починаючи з 1994 р., загальна чисельність населення Тернопільської області зменшується. Це від

бувається як за рахунок від'ємного природного приросту, так і від'ємного сальдо міграції.

Як видно з рис. 2.1, чисельність населення збільшувалася у 1959-1993 рр. лише за рахунок зростання майже у 2,8 рази міського населення. Чисельність же сільського населення постійно зменшувалася: з 1226,3 тис. осіб (85,5 % від загальної кількості населення) у 1940 р. до 656,2 тис. осіб (56,1 %) у 1997 р., тобто майже у два рази. Зменшення кількості сільського населення зумовлюється збільшенням його механічного відтоку з сіл до міських поселень, особливо молоді, значним зменшенням природного приросту у сільській місцевості, а також надання статусу міських ряду населеним пунктам: Вишнівець, Гусятин, Залозці, Козлів, Мельниця-Подільська, Шумське, Великі Бірки, Велика Березовиця, Дружба, Заводське, Золотий Потік.

Важливе для вивчення демографічного дослідження регіональних відмінностей зростання чисельності населення, що дозволяє встановити залежність зростання чисельності населення від рівня розвитку продуктивних сил.

Якщо детальніше розглянути дані чисельності населення з часу останнього перепису (1989-1997) в районах області (табл. Б.1, додатку Б), то можна зробити висновок про її переважне зменшення. Найбільше зменшилася чисельність населення в Підволочиському (-6,9 %), Ланівецькому (-6,7 %), Тербовлянському (-6,3 %) та Шумському (-6,1 %) районах. Лише у м. Тернополі (+11,6 %), Тернопільському (+2,5%) та Буцацькому (+1,5 %) районах вона зростає.

З особливостями і тенденціями розвитку і розміщення продуктивних сил в області пов'язане зростання міст та містечок (мст.) (табл. Б.2, додатку Б). На 01.01.1998 р. у Тернопільській області було 16 міст та 19 містечок, в яких мешкало 512,4 тис. осіб (43,9 % від усього населення). До 1991 р. чисельність міського населення зростала швидкими темпами: в середньому майже 10 тис. осіб за рік. Але, починаючи з 1991 р. темпи зростання кількості міського населення знизилися, а у 1996 р., зростання взагалі не було. Серед міських поселень найбільше зростала чисельність населення обласного центру -

м. Тернополя (з 1959 по 1997 роки в 4,5 рази). Також значно зросла за цей самий період загальна чисельність населення районних центрів, таких, як мст. Гусятин (3,4 рази), мст. Підволочиськ, м. Зборів, м. Борщів, м. Збараж, мст. Козова, м. Бучач, а також м. Копичинці та мст. Вишнівець (в середньому понад два рази).

До районів, у яких з часу останнього перепису (1989-1997) років найбільше зменшилася чисельність сільського населення, належать Зборівський (-10,9 %), Бережанський (-10,9 %), Підволочиський (-10,0 %), Терехівський (-9,9 %) та Ланівецький (8,6 %), тобто переважно райони, найближчі до обласного центру (табл. Б.3, додатку В). Збільшилася чисельність сільського населення у Тернопільському (+6,1%), Кременецькому (+2,1%) та Заліщицькому районах (+1,8 % — за рахунок його зростання у 1986-1991 рр.) районах.

Реформування економіки в сучасних умовах, розв'язання соціальних питань зайнятості та реалізації продукції безпосередньо пов'язані з розміщенням населення. У 1996 р. густота населення Тернопільської області становила 84,7 осіб/км². Найвища густота населення у південних районах області: Чортківському (92 осіб/км²), Бучацькому (84), Заліщицькому (79), Борщівському (78), а також Кременецькому (85) (рис. 2.2). У цих районах також найвища густота сільського населення. Найменша густота населення (у т.ч. й сільського) у Шумському (41), Козівському (47), Підгаєцькому (49), Зборівській (50) районах.

Між усією чисельністю населення, його працездатною частиною та зайнятими в господарстві існує ціла низка взаємозв'язків, яка через величину робочого періоду та продуктивність праці логічно приводить до виробництва сукупного продукту. Обчислення сукупного продукту (за формулою 1.1) в Тернопільській області за 1991, 1993, 1995 р. свідчить про його постійне зниження :

$$1991. P = 563444 \cdot 254 \cdot 1751000 \cdot 0,522 \cdot 0,824 \cdot 0,461 = 496,9 \cdot 10^{10}.$$

$$1993. P = 479718 \cdot 253 \cdot 1180300 \cdot 0,521 \cdot 0,762 \cdot 0,446 = 256,6 \cdot 10^{10}.$$

$$1995. P = 396913 \cdot 250 \cdot 1177700 \cdot 0,522 \cdot 0,740 \cdot 0,386 = 174,2 \cdot 10^{10}.$$

Крім інших чинників, з 1993 р. по 1995 р., на зменшення сукупного продукту впливало скорочення загальної чисельності населення. Згідно з цих обчислень скорочення чисельності населення в області на 2,6 тис. осіб зменшило сукупний продукт на $0,4 \cdot 10^{10}$ крб.

2.1. Природний рух населення та економічні наслідки його змін

Зміни в чисельності населення області визначаються переважно демографічними процесами. Вивчення відтворення населення передбачає насамперед розгляд динаміки основних демографічних процесів — народжуваності та смертності — що є у поєднанні безперервним процесом відтворення поколінь, який описується в демоаналізі сукупністю синтетичних показників. Існує багато чинників формування певного типу відтворення населення. Основні з них подані у схемі (рис. 2.3).

Як видно з даної схеми, є певний взаємозв'язок між рівнем природного приросту населення та темпами економічного розвитку, в зв'язку з чим для економічного аналізу дуже актуальне вивчення та оцінка складових природного руху населення та чинників, що їх формують.

Загальним показником рівня народжуваності є так званий загальний коефіцієнт інтенсивності народжуваності (F_n), тобто число народжених на 1000 осіб за певний період часу (обчислюється за формулою 1.2). Динаміку цього коефіцієнта в Тернопільській області, починаючи з 1940 року, демонструє графік (рис. 2.4.).

В основі коливань F_n в області лежить деформація статеві-вікової структури, що є наслідком Першої та особливо Другої світових воєн. Так, значне зниження F_n у 1960-65 рр. зумовлене переважно саме цим чинником. А певна стабілізація F_n у 1975-85 рр. сталася за рахунок підвищення рівня народжуваності у 1950-1960 рр. В цілому ж, починаючи з 1960 р., F_n в області має тенденцію до зниження: на 45 % за 1960-1996р.

За останні десять років процес скорочення народжуваності тривав. Крім деформації статево-вікової структури, на цей процес стали більше впливати інші чинники (див. рис. 2.3), з них найвагоміші — умови життя населення, становище жінки у суспільстві, зайнятість жінок та рівень їх освіти. Соціально-економічні чинники впливають через трансформацію системи цінностей та системи потреб населення.

Починаючи з 1991 року, рівень життя переважної частини населення області знизився: зменшився сукупний сімейний дохід, зростання заробітної плати значно відстає від зростання цін, зросло приховане та явне безробіття, зменшуються обсяги житлового будівництва і надання державного пільгового (безкоштовного) помешкання молодим сім'ям тощо.

З іншого боку, населення регіону має досить високий освітній та культурний потенціал. Високий культурний рівень батьків означає їх велику відповідальність у вихованні дітей та прагнення створити дітям найкращі життєві умови. Зниження ж життєвого рівня не дозволяє реалізувати ці наміри, у результаті батьки свідомо відмовляються від народження другої дитини, а часом взагалі від народження дітей.

Аналіз вікових коефіцієнтів народжуваності (f_i), обчислених за формулою 1.4, також показує, що за останні роки рівень народжуваності в Тернопільській області досить низький (табл. 2.1).

Коефіцієнт, який характеризує народжуваність усіх жінок продуктивного віку ($F_{\text{сум.}}$), у 1996 р. був найнижчим з післявоєнних років і становив 46,5 %. Щодо зміни показників народжуваності серед жінок різних вікових груп, то тут варто звернути увагу на деякі особливості, а саме: у 1990-1996 рр. показник народжуваності серед жінок наймолодших вікових груп (f_{15-19}) був вищим, ніж у 1970, тоді як незначно знизилася народжуваність за цей період у жінок віком від 20 до 30 років, а найбільш істотно знизився коефіцієнт народжуваності у жінок віком понад 30 років.

Незначне збільшення показників народжуваності у молодих вікових групах при його одночасному та досить суттєвому зниженні в жінок віком

Таблиця 2.1

Розподіл народжених за віком матері¹

	р о к и									
	1970	1975	1980	1985	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Всього народжених, у т.ч. у матерів віком, років		17372	17924	18192	16428	15479	15086	14505	14112	12872
$F_{\text{сум}}$	69.3	66.3	71.1	71.3	62.0	56.3	54.6	53.6	51.5	46.5
До 20	1479	1726	2040	1832	2698	2643	2614	2628	2588	2363
f_{15-190}	37.0	43.2	56.7	48.2	65.9	62.3	60.0	62.6	61.4	56.3
20—24	6616	7346	8838	8666	7589	7299	6937	6773	6446	6009
f_{20-24}	165.4	188.4	267.8	247.6	213.9	184.6	156.4	170.6	157.0	142.7
25—29	4677	4637	4287	5104	3840	3881	3409	3078	3207	2866
f_{25-29}	126.1	125.3	102.1	127.6	96.1	91.8	92.6	86.2	90.7	81.3
30—34	3394	2092	1805	1827	1677	1544	1536	1427	1313	1121
f_{30-34}	82.8	53.7	39.2	41.5	38.1	35.1	34.3	33.8	32.4	28.7
35—39	1546	1205	689	638	498	423	485	501	457	436
f_{35-39}	35.2	28.0	17.7	16.8	12.9	12.0	11.4	11.7	10.5	9.9
40—44	459	333	244	119	113	79	99	86	94	73
f_{40-44}	12.4	9.0	6.8	3.3	2.8	2.7	2.6	2.3	2.5	1.9
45—49	33	33	20	6	5	6	2	7	7	5
f_{45-49}	1.0	1.0	0.6	0.2	0.2	0.1	0.1	0.2	0.2	0.1
Понад 50	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—
Вік не вказаний	11	—	—	—	8	4	4	—	—	—

понад 30 років свідчить про те, що більшість жінок області закінчує формування сім'ї в молодому віці, обмеживши її, як правило, однією дитиною

¹ Природний рух населення на Україні в 1986-1990 рр. — Київ: Міністерство статистики України, 1991.—С. 62. За даними Тернопільського обласного управління статистики

тиною.

Збільшення коефіцієнта народжуваності f_{15-19} пояснюється у першу чергу тим, що зросла частка жінок, які перебувають у шлюбі в цьому віці, тобто зросла кількість ранніх шлюбів, і, як наслідок, народження первістків. Так статистика свідчать, що відсоток осіб, які беруть шлюб у молодому віці, значно збільшився з 1970 р., і поки що немає тенденції до зниження (табл. В.1, додатку В). Однак ранні, а особливо дуже ранні, шлюби виявляються не-тривалими, а це, безумовно, впливає як на матеріальне становище, так і на психологію дитини.

Загалом у Тернопільській області, починаючи з 1990 р., зменшується кількість шлюбів, та збільшується кількість розлучень (див. табл. В.1, додатку В). В результаті, починаючи з 1992 р. спостерігається дуже високий коефіцієнт несталості шлюбів (кількість розлучень, що припадає на 100 шлюбів) (табл. В.2, додатку В). У 1997 р. він досягнув $31,7\%$ ^{*}, тобто майже кожний третій шлюб закінчувався розлученням. Особливо високий цей показник у м. Тернополі — $51,1\%$ (1997 р.) Це негативно впливає на рівень народжуваності.

Як результат зниження шлюбності — багато неодружених жінок фертильного віку. Частина з них народжує дітей, але цей показник набагато нижчий, ніж в одружених жінок. Частка позашлюбних дітей в загальній кількості народжених становить $5,2\%$, або $6,6$ осіб на 10000 населення, а частка сімей “мати-дитина” становить 12% від усіх сімей в області (в Україні $11,2\%$, 1995 р.). Обидва показники впродовж останнього десятиріччя зростають. Поряд з цим в умовах зареєстрованих шлюбів такі жінки можуть народити більше дітей, що зрозуміло, позитивно вплинуло б на зростання народжуваності. Крім того, неодружені жінки частіше відмовляються від дитини, ніж заміжні, що збільшує навантаження на соціальну сферу.

В умовах зниження інтенсивності народжуваності є потреба обчислю-

* Примітка. У 1970 р. - $14,5\%$.

вати втрати від ненародження в абсолютному і відносному вираженні. Американський демограф Е. Коул для цієї мети запропонував використовувати як стандарт норматив найвищої народжуваності гутеритів.

Гутерити — вихідці з східної Європи, члени невеликої релігійної секти. Їх осередки є зараз в США та Канаді. Для них характерні добрий стан здоров'я, висока потенційна реальна плідність, відмова від штучного регулювання народжуваності [181. — С.314]. Порівняння народжуваності певного регіону з народжуваністю гутеритів дає змогу визначити кількість втрачених народжень.

З наведених у додатку Д обчислень видно, що втрати від ненароджених дітей щорічно на території Тернопільської області становлять понад 64 тис. осіб (для порівняння у 1960 р. ці втрати були майже в 2,5 рази меншими).

Крім того, за індексом Коула (I_n) можна визначити реальну народжуваність у даному регіоні. Якщо I_n менше, ніж 0,150, то рівень народжуваності дуже низький, від 0,150 до 0,300 — низький, від 0,301 до 0,450 — середній, від 0,451 до 0,600 — високий, понад 0,600 — дуже високий. Згідно з цією шкалою загальний рівень народжуваності Тернопільської області низький і наближається до дуже низького, а народжуваність у жінок віком від 30 до 50 років і дуже низька, що підтверджує відмова від народження другої та наступних дітей.

Що стосується регіональних відмінностей у рівні народжуваності в області, то вони несуттєві, але все-таки є (додаток Е). Так, серед районів з найбільшим F_n виділяються три райони: Бучацький (+14,2 ‰), Шумський (+12,8 ‰) та Кременецький (+12,7 ‰). Вісім районів області та м. Тернопіль мають F_n у межах від 11,0 ‰ до 12,0 ‰, а це досить мало. Найнижчий F_n має Тернопільський район — 10,4 ‰. Порівняно з 1989 р. найбільше знизилася народжуваність у: м. Тернополі (на 39 ‰), Козівському (32 ‰), Зборівському (30 ‰), а також Монастириському та Тернопільському (по 28 ‰) районах; найменше — у Шумському (на 10 ‰), Борщівському (11 ‰) та Гусятинському (12 ‰). У цілому в області за цей період темпи зниження народжуваності

становили 23 %. Серед міських населених пунктів слід відзначити міста Березжани, Зборів та містечка (мст.) Вишнівець, Заводське і Хоростків, F_n в яких вони становлять понад 14,0 %. У той же час дуже низький F_n у мст. Гримайлів (6,9 ‰), мст. Товсте (8,3 ‰), мст. Дружба (9,5 ‰) та мст. Велика Береговиця (9,8 ‰).

Відмінності у сучасних рівнях народжуваності серед районів Тернопільської області пов'язані насамперед з історичними причинами та сучасними процесами урбанізації. Хоча ці відмінності незначні, їх обов'язково треба враховувати у прогнозних оцінках як народжуваності, так і загальної чисельності населення.

Наслідки зниження показників народжуваності вже відчуються. Головним є депопуляція населення. Просте відтворення поколінь неможливе за рахунок народження у сім'ї тільки однієї дитини, тому, якщо так триватиме далі, постане проблема збереження нації.

Демографічні наслідки зниження народжуваності полягають у старінні населення і, відповідно, зменшення частки жінок продуктивного віку (15-49), причому в цій віковій групі збільшується частка жінок старшого віку з інтенсивністю народжуваності значно нижчою, ніж у жінок віком до 35 років. Це також зменшує рівень народжуваності.

Соціально-демографічні наслідки полягають в тому, що масове поширення малодітних сімей в певній мірі викликає збільшення числа розлучень, оскільки малодітність, а тим більше бездітність не сприяють сталості шлюбів. Це в свою чергу також призводить до зменшення народжуваності, оскільки після розлучення не завжди виникають повторні шлюби (тут ми не зачіпаємо психологічних наслідків руйнації сімей).

Особливої уваги заслуговують економічні наслідки зменшення народжуваності. Як вже зазначалося, між населенням та економікою існує тісний взаємозв'язок. Праця людей створює матеріальні та духовні цінності. Від кількості населення, зайнятого у виробництві, від його якісного складу (освіти, професійної підготовки, віку, статі, здоров'я тощо), а також від рівня його

купівельної спроможності залежить ефективне функціонування та подальший розвиток економіки.

Пов'язаний з народжуваністю процес старіння населення Тернопільської області розглянемо у наступному підрозділі. Зараз детальніше зупинимося на взаємозв'язку між рівнем народжуваності, кількістю та якістю робочої сили і споживанням продукції. Впливаючи на загальну чисельність населення, народжуваність може сприяти як збільшенню робочої сили та споживання продукції, так і їх зменшенню.

Так, зниження народжуваності, яке почалося в області у 1987 р., вже у 2005 р. зменшить абсолютну кількість робочої сили (рис. 2.5). Перешкодити цьому може лише механічний приріст осіб працездатного віку. Але, враховуючи сучасні тенденції міграції населення, коли зовнішнє міграційне сальдо в області є від'ємним, нема підстав очікувати поповнення населення у будь-якому віці за рахунок міграцій.

Чисельність осіб, які щорічно досягають працездатного віку, не буде зменшуватися в області рівномірно. Так, за період до 2000 р. їх кількість навіть зросте порівняно з 1996 р. на 3,7 %, а вже у 2005 р. — зменшиться на 6,3 %, а у 2010 р. — на 21,3 % порівняно з 1996 р. До того ж зміна цього показника буде дуже відрізнятися для міських поселень та сільської місцевості. Різке скорочення поповнення робочої сили на селі буде у період з 2000 по 2005 роки, коли кількість осіб, які щорічно досягають працездатного віку, зменшиться на 25 %. У цей же час у міських поселеннях далі збільшуватиметься їх чисельність*.

Такі зміни безпосередньо впливатимуть на чисельність робочої сили Тернопільської області. Методом пересування вікових груп ми спрогнозували чисельність осіб працездатного віку до 2010 року (див. рис. 2.5). Очевидно, що до 2005 року вона збільшиться, але потім різко знижуватиметься. Така ситуація пояснюється тим, що найближчими роками в межі працездатного

* Примітка. Цей процес в області вже розпочався.

віку увійдуть особи, народжені у період підвищення народжуваності, а виходитимуть за межі цього віку особи, народжені під час і після Другої світової війни, коли народжуваність була низькою. Зменшення кількості осіб працездатного віку за період з 2005 до 2010 рр. буде пов'язано із низьким рівнем народжуваності на початку 90-х років і високою — початку 50-х.

Існують також регіональні відмінності в чисельності робочої сили у Тернопільській області в майбутньому (додаток Ж). Так, до 2000 р. кількість осіб працездатного віку щороку збільшуватиметься практично в усіх районах області, крім Борщівського, Гусятинського, Заліщицького, Збаразького, Ланівецького, Підволочиського, Теремовлянського і Чортківського. У період з 2000 р. до 2005 р. кількість таких осіб порівняно з їх чисельністю у 1996 р. збільшиться практично в усіх районах, особливо в Бучацькому, Зборівському, Тернопільському та в м. Тернополі. Зменшиться лише у східних районах області — Борщівському, Гусятинському, Ланівецькому і Підволочиському. Починаючи з 2004-2005 р., чисельність осіб працездатного віку зменшуватиметься в усіх районах Тернопільщини (крім Бучацького), особливо там, де частка міського населення більша.

Всі ці зміни негативно впливатимуть на економіку області. Збільшення осіб віком 16-20 років до 2000 року вимагатиме додаткових витрат на їх професійну підготовку та працевлаштування. Але після 2005 р., навпаки, відчуватиметься нестача робочої сили, особливо молодих вікових груп у багатьох районах області. Тому вже зараз центрам зайнятості необхідно виробити орієнтовні програми, які запобігали б негативному впливові цих процесів на економіку області. Якщо ж рівень народжуваності знижуватиметься в області й надалі, то це призведе до надзвичайно напруженої ситуації з робочою силою після 2010 року.

Вихід з демографічної кризи полягає насамперед в поліпшенні економічної ситуації в Україні. Крім цього, необхідно використовувати усі “позитивні” моменти зниження народжуваності. Так, відомо, що не все населення, працездатного віку залучене до господарства. До такої категорії насе-

лення належать жінки у декретних відпустках та відпустках для догляду за дітьми. Із зниженням народжуваності частка таких жінок зменшується, що збільшує кількість працездатних жінок. В сучасних умовах це збільшення малоефективне, оскільки безробіття у Тернопільській області у першу чергу зачіпає саме жінок. Але, розширивши сферу прикладання жіночої праці, можна було б досягти не тільки більш ефективного використання робочої сили, але й поліпшити матеріальний стан не зайнятих зараз жінок, що в свою чергу трохи поліпшить народжуваність.

Що стосується впливу зниження народжуваності на якісний склад робочої сили, то слід зазначити, що, на відміну від впливу на їх кількість, він є достатньо відчутним вже зараз і має досить негативні наслідки.

Зниження народжуваності призводить насамперед до скорочення “демографічної інфраструктури”. За останні 5-10 років зменшується потреба в пологових будинках, дитячих яслах і садках та відповідному контингенті осіб, що їх обслуговують. Це зменшує інвестиції і зайнятість у відповідних галузях, тобто знижує попит на робочу силу в них. Крім цього, більшість з цих закладів тривалий час були важливим споживачем товарів широкого вжитку, тому їх скорочення є однією з причин скорочення виробництва цих товарів в області.

За останні сім років кількість дошкільних закладів на території Тернопільської області зменшилася на 189, число дітей, які їх відвідують, — на 19024 осіб (табл. 3.1, 3.2, додатку 3). Відповідно скорочено 736 робочих місць. При цьому слід зауважити, що зменшення кількості дітей, які відвідували дошкільні заклади, та їх працівників, більші за скорочення самих дошкільних закладів, особливо у сільській місцевості.

Така невідповідність зумовлена тим, що деякі дошкільні заклади значно віддалені один від одного, а закриття одного з них змушує батьків водити дітей у дитячі садки чи ясла на великі відстані чи, що більш імовірно, відмовлятися від послуг цих закладів.

Найбільші темпи скорочення чисельності дітей у дошкільних дитячих

зкладах за останні 6 років (1991-1996) були у північних районах області: Збараському, Зборівському, Кременецькому, Шумському, а також Монастириському (див. табл. 3.1, 3.2, додатку 3). Це призвело до повального скорочення дитячих дошкільних закладів та їх працівників саме в цих районах. Лише у Бучацькому районі кількість дитячих дошкільних закладів стабільна. Це зумовлено незначним зменшенням кількості дітей в цьому районі.

В умовах фінансової нестабільності в області, зростання вартості послуг дошкільних дитячих установ та зниження народжуваності, процес скорочення дитячих дошкільних закладів триватиме, відповідно зменшуватиметься їх доступність. Поліпшення ситуації можливе лише за умов стабілізації економічного та фінансового становища в країні чи підвищення народжуваності.

Зниження народжуваності, що останніми роками загострило проблему зайнятості працівників дошкільних дитячих закладів області, з 1995 р. негативно впливає на шкільні установи: зменшується чисельність учнів у початкових школах та початкових класах середніх загальноосвітніх шкіл, що зумовлює скорочення певної кількості працівників в них, у першу чергу вчителів 1-3 класів. Загальна кількість учнів збільшилася лише за рахунок збільшення їх частки у 10-11 класах, тобто за рахунок середніх загальноосвітніх шкіл.

Надалі кількість учнів у школах інтенсивно скорочуватиметься. Прогноз чисельності учнів у районах методом пересування вікових груп до 2002 року свідчить, що чисельність учнів тоді становитиме близько 150,7 тис., або 89,2 % від 1996 р. Найбільші темпи скорочення учнів очікуються у Тернопільському і Тербовлянському районах, найменші — у Бережанському (табл. 3.3, додатку 3).

В результаті істотно зменшиться чисельність вчителів та обслуговувального персоналу. Грунтуючись на сучасних пропорціях між кількістю учнів та кількістю вчителів, а також враховуючи їх різницю у міських поселеннях та в сільській місцевості, можна стверджувати, що, починаючи з 1998, щороку необхідно буде скорочувати до 200 працівників шкіл (в основному

вчителів) переважно у сільській місцевості. Починаючи з 2000 р. проблема скорочення виникне також у міських школах. В результаті до 2002 р. при збереженні чинної системи навчання необхідно буде скоротити понад 1000 працівників освіти.

Переважну більшість працівників шкіл та дитячих дошкільних закладів становлять жінки. Отже, з часом загостриться проблема безробіття саме серед них.

В даній ситуації вищим та середнім професійним педагогічним закладам Тернопільщини дуже важливо погоджувати підготовку кадрів. Адже кошти на підготовку великої кількості спеціалістів в галузі освіти можна витратити даремно, тому що ще на 1.07.1998 р. в області було 1090 безробітних вчителів.

Зниження народжуваності позначилося ще на одній галузі “демографічної інфраструктури” — охороні здоров’я. Починаючи з 1990 р., зменшується число дитячих поліклінік та амбулаторій (з 139 у 1990 р. до 133 у 1997 р.), число ліжок у пологових будинках (з 943 у 1990 р. до 694 у 1997 р.), відповідно скорочується медичний та обслуговуючий персонал у цих закладах. З 1992 по 1997 рр. було скорочено понад 800 осіб середнього медичного персоналу та 40 лікарів (у 1994-1998 — 221). Як і в галузі освіти, більшість скорочених — жінки. У зв’язку із спадом рівня народжуваності і надалі зменшуватиметься чисельність працівників пологових будинків, дитячих поліклінік та амбулаторій, а надалі (після 2005 р.) — й усіх інших медичних працівників.

Зниження народжуваності та пов’язане з цим зменшення чисельності населення, зменшує попит на товари народного споживання. Тому підприємства, що випускають таку продукцію, змушені або скорочувати її випуск, або відвантажувати її за межі області, в тому числі за кордон. Більшість товарів народного споживання, які виробляють підприємства області, неконкурентоспроможні за її межами (за винятком продукції деяких галузей харчової промисловості: цукор, спирт, сир жирний тощо). В результаті підприємства зму-

шені згортати виробництво і, відповідно, скорочувати промислово-виробничий персонал.

Найбільше ці проблеми зачепили підприємства легкої промисловості області, де знову ж таки, більшість зайнятих становлять жінки. Звільнені робітники змушені перекваліфіковуватися і шукати собі роботу за іншими спеціальностями.

Детально проблеми впливу демографічної ситуації, у т.ч. народжуваності в Тернопільській області на розвиток галузей виробництва товарів народного споживання ми розглянемо у III розділі дисертаційної роботи.

Рівень смертності залежить від соціально-економічного розвитку як країни в цілому, так і її окремих регіонів, добробуту населення, розвитку охорони здоров'я, доступності медичної допомоги, екологічної ситуації тощо (див. рис. 2.3). Останніми роками в Україні усі перераховані чинники значно погіршилися, і це зумовило зростання показників смертності населення. Так, починаючи з 1960 року, загальний коефіцієнт смертності (F_c) (формула 2.1) населення Тернопільської області постійно зростає, за винятком періоду з 1985 до 1990 рр. та у 1995 р. (див. рис. 2.4, табл. И.1, додатку И).

Комісія з народонаселення ООН розробила оцінкову шкалу рівня F_c (таблиця 2.2). Згідно з цією шкалою загалом у Тернопільській області рівень F_c середній, але наближається до високого. У сільській же місцевості він високий (17,9 ‰), але наближається до дуже високого.

Показники рівня смертності в області приблизно такі ж, як і середні в Україні, але набагато вищі від загальноєвропейських. У високорозвинених країнах Європи рівень F_c знаходиться в межах від низького до надзвичайно низького.

Проте, в сучасних умовах F_c не показує фактичної динаміки смертності, оскільки він залежить не тільки від кількості померлих, але і від загальної кількості народжених. Спад народжуваності, як правило, призводить до зменшення F_c , тоді як насправді рівень смертності у регіоні не знижується. Таку ситуацію можна спостерігати у Тернопільській області останні 10 років. За

цей час значно знизився рівень народжуваності, що трохи сповільнило темпи зростання показників F_c (13,2 ‰ у 1985 р. та 14,2 ‰ у 1997 р.).

Таблиця 2.2

Оцінкова шкала рівня коефіцієнта смертності ООН¹

Рівень смертності	Значення коефіцієнта смертності, чисельність померлих на 1000 осіб
1.Надзвичайно низький	менше 7.0
2.Дуже низький	7.0 - 9.9
3.Низький	10.0 - 11.9
4.Середній	12.0 - 14.9
5.Високий	15.0 - 19.9
6.Дуже високий	20.0 - 29.9
7.Надзвичайно високий	понад 30.0

Це пояснюється, по-перше, тим, що кількість померлих немовлят є ще досить велика, і тому, коли чисельність народжених зменшується, то зменшується кількість померлих немовлят. В результаті зменшується загальна кількість померлих, що знижує загальний коефіцієнт смертності. По-друге, зараз в області значна кількість осіб має вік від 10 до 20 років, серед них смертність незначна. Це також певною мірою зменшує загальний коефіцієнт смертності. Враховуючи це, доцільно оцінювати смертність населення за спеціальними (статеві-віковими) коефіцієнтами (формула 1.6).

Для Тернопільської області характерна досить висока смертність дітей віком до одного року. Після значного скорочення коефіцієнта смертності в цій віковій групі після II світової війни та в післявоєнні роки, пізніше темпи його зменшення уповільнилися. Так, якщо у 1970 р. коефіцієнт дитячої смер-

¹ Стеценко С.Г., Швець В.Г. Статистика населення: Підручник. - К.: Вища школа, 1993. - с.192.

тності немовлят (m_0) становив 14,0 ‰, то у 1986 — 13,3 ‰. У 1992 р. m_0 почав зростати, та в 1996 р. становив (розраховано за формулою 1.4):

181

$$m_0 = \frac{\quad}{1/3 \cdot 14112 + 2/3 \cdot 13516} = 13,8 \text{ ‰}$$

Щодо причин смерті немовлят, то французький вчений Ж.Буржуа-Піш запропонував поділити дитячу смертність на ендогенну та екзогенну. До першої він відніс всі випадки смертності немовлят, викликані несприятливими пологами чи вродженими вадами організму. До екзогенної смертності він відніс усі випадки смертності від зовнішніх причин [213].

Такий поділ, на думку Ж.Буржуа-Піша, пояснюється тим, що екзогенну смертність — легко скоротити: вона мала б взагалі зникнути при повному використанні всіх можливостей сучасної медицини. Ендогенна ж смертність мало залежить від прогресу медицини, профілактики та догляду за дітьми, її можна регулювати, але за рахунок інших чинників: поліпшенню екології в регіоні та здоров'я батьків.

На Тернопільщині останніми роками збільшується передусім ендогенна смертність немовлят, особливо від вроджених аномалій. Причому така смертність вища у міських поселеннях (табл. И.2, додатку И). Це свідчить про погіршення насамперед екології в регіоні.

Щодо другого типу смертності, то, незважаючи на деяке зниження смертності немовлят від хвороб органів дихання, зростає смертність від інфекційних захворювань та нещасних випадків, отруєнь, травм. Останній показник найбільше непокоїть, особливо його зростання у сільській місцевості, де смертність дітей віком до 1 року з цієї причини становила у 1996 р. — 8 ‰ від загальної кількості померлих дітей цього віку. Така ситуація з екзогенною смертністю склалася в результаті погіршення якості медичного обслуговування, насамперед на селі.

В економічно високорозвинених країнах світу смертність дітей до од-

ного року вже набагато нижча за 10 %, причому майже 90 % дітей помирають внаслідок ендогенних причин.

Так само як і смертність немовлят, у післявоєнні роки знижувалися вікові коефіцієнти смертності у дитячому (m_{1-4} , m_{5-9}) та підлітковому (m_{10-14}) віці (табл. И.3, додатку И). Зараз ці коефіцієнти стабілізувалися на досить низькому рівні, особливо у вікових групах від 5 до 14 років, де вони не перевищують 0,5 ‰. Хоча й ці показники трохи завищені порівняно з високорозвиненими країнами, де вони менші від 0,3 ‰.

Смертність у дитячому та підлітковому віці визначає чисельність робочої сили у майбутньому. Так, при оцінці майбутніх тенденцій приросту (зменшення) робочої сили (див. рис. 2.5, додаток Ж) враховувалися нинішні показники смертності у певних вікових групах від 10 до 14 років. При збільшенні цих показників кількість молодих людей, що будуть виходити на ринок праці у майбутньому буде ще меншою. Тому дуже важливо підтримувати сучасний низький рівень смертності у дитячому та підлітковому віці, а при можливості сприяти його ще більшому зниженню, поліпшуючи медичне обслуговування, з одного боку та екологічну ситуацію — з іншого.

Сучасна кількість робочої сили визначається насамперед смертністю населення працездатного віку. Порівняно з підлітковими коефіцієнтами смертності у працездатному віці людини рівень смертності хоча й повільно, але неперервно зростає: сили опору шкідливим умовам середовища зменшуються, тому організм все більше схильний до руйнування [196. — С.85]. Але смерть може настати у різні строки. Фізіологічне, нормальне старіння та смерть настають після закінчення робочого віку. Передчасна смерть можлива також у робочому віці. Значний рівень такої смертності негативно впливає на економіку. Адже втрачена таким чином робоча сила не тільки зменшує масштаби трудового потенціалу, але й збільшує економічне та демографічне навантаження на нього.

Так, за останні роки на Тернопільщині збільшувалися показники смертності чоловіків віком від 25 до 59 років (табл. И.4, додатку И). Смертність жі-

нок у робочому віці значно менша ніж чоловіків. Причому відношення вікового коефіцієнта смертності чоловіків віком 15-54 роки до коефіцієнта смертності жінок цього ж віку постійно зростає (з 306 у 1989 р. до 361 у 1994 р.). Основними причинами різниці смертності чоловіків та жінок є: різниця умови праці (частка жінок, зайнятих важкою працею та на шкідливих виробництвах, незначна і щороку зменшується); великий вплив шкідливих звичок на смертність чоловіків: алкоголізм, паління, наркоманія; біологічні особливості жіночого організму. Динаміка коефіцієнта смертності жінок у працездатному віці в Тернопільській області за 1989-1996 рр. також подана у табл. И.4, додатку И. Як бачимо, зросла смертність жінок віком 20-24 та 30-54 рр.

Найбільш продуктивний у трудовому відношенні вік від 30 до 44 років, коли людина вже набула певного досвіду і має значний запас енергетичного потенціалу. Зараз в області втрачається найбільш вагома частка робочої сили через її передчасну смертність. Всього на 1000 померлих 152 особи помирає в працездатному віці, 54 з них — від 30 до 44 років.

Коефіцієнт смертності збільшується також для населення післяпрацездатного віку, особливо чоловіків. Якщо у 1989 р. коефіцієнт смертності чоловіків, старших за 59 років, становив 49,3 ‰, то у 1996 р. — вже 53,7 ‰, жінок, старших за 54 роки — відповідно 32,6 ‰ та 34,6 ‰.

Загальним результатом підвищення смертності, особливо у вікових категоріях населення до 60 років стало зменшення загальної очікуваної тривалості життя населення області. У 1995-1996 рр. очікувана тривалість життя у Тернопільській області становила 67 років (62 для чоловіків та 72 — для жінок), що менше, ніж у 1985-1986 рр., коли ці показники становили відповідно: 71-66-74. Така ж мала тривалість життя була ще на початку 70-х років.

Велике занепокоєння викликає швидке зростання смертності в області від нещасних випадків, отруєнь та травм, адже при цьому переважно гинуть особи працездатного віку. Якщо 1990 р. коефіцієнт смертності за цією причиною був 7,02 ‰, то у 1996 р. він зріс до 10,98 ‰. Зростання смертності від онкологічних захворювань з 13,08 ‰ у 1984 р. до 20,64 ‰ у 1996 р., пов'язан-

не з погіршенням екологічної ситуації в регіоні, насамперед, через аварію на Чорнобильській АЕС у 1986 р. Зниження купівельної спроможності населення та збільшення неякісної, низькосортної продукції, особливо закордонного виробництва на продовольчому ринку області, призвело до зростання смертності від хвороб органів травлення.

Разом з тим, загальною причиною зростання смертності є сповільнення економічного розвитку як в Україні, так і в Тернопільській області зокрема, і як наслідок — зниження життєвого рівня населення (неможливість придбати дорогі ліки, низькокалорійне харчування значної частини населення тощо) та погіршення медичного обслуговування (відсутність необхідного медичного обладнання і матеріалу, безкоштовних лікарських препаратів, скорочення медичного персоналу тощо). Лише за умов поліпшення ситуації в економіці, медичному обслуговуванні та екології можливе зменшення смертності, особливо в до- та працездатному віці.

2.2. Міграція населення: динаміка і структура, значення для економічних процесів

Якісний та кількісний склад населення, в тому числі працездатного віку, постійно змінюється не тільки внаслідок природного, але й механічного руху — міграцій — різноманітних видів просторового переміщення людей між окремими територіями і поселеннями .

На Тернопільщині відбуваються як внутрішні, так і зовнішні міграційні процеси, причому перші і другі можуть бути і постійними, і тимчасовими. Але інтенсивність певного типу міграції періодично змінюється. насамперед через економічні причини.

Загальне сальдо міграції в Тернопільській області протягом більше 25 років переважно було позитивним (таблиця 2.3). Лише наприкінці 70-х років та за останні три роки — від'ємним.

У першому випадку від'ємні показники пояснюються значним відпли-

вом населення області до інших регіонів, насамперед Західного Сибіру, з метою заробітків та інших причин. Але тоді, такі міграції були внутрішніми, адже вони відбувалися в межах однієї країни — СРСР.

Таблиця 2.3

Сальдо міграції населення України і Тернопільської області²

	1970	1979	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Абсолютні показники, тис. осіб									
Україна	88.0	17.1	44.3	79.3	148.4	258.1	49.6	-143.2	-94.8
Тернопільська область	5.2	- 4.6	0.4	1.8	1.5	3.3	1.1	-0.6	-0.3
Коефіцієнти, ‰									
Україна	1.86	0.36	0.89	1.53	2.84	5.51	0.95	-2.7	-1.82
Тернопільська область	4.51	-3.95	0.34	1.54	1.27	2.81	0.93	-0.54	-1.88

Від’ємне сальдо міграції за останні три роки пояснюється не стільки збільшенням кількості тих, хто мігрує за межі області, скільки зменшенням тих, хто до неї приїздить. У цілому інтенсивність міграцій, пов’язаних із зміною постійного місця проживання за останні роки знизилася. У 1997 р. коефіцієнти прибуття і вибуття в Тернопільській області становили (формули 1.12-1.13):

$$K_{\text{приб}} = \frac{16826}{1168420} \cdot 1000 = 14,4 \text{ ‰} \quad K_{\text{виб}} = \frac{16904}{1168420} \cdot 1000 = 14,5 \text{ ‰}$$

Зовнішні міграції, тобто міграції за межі країни, в Тернопільській області до 1989 р. були незначними і зумовлені перш за все політичними мотивами. Але після 1989 р. зовнішні міграції набули широких масштабів. Це сталося внаслідок так званого “відкриття кордонів”, що зробило більш вільним ві-

² За даними Міністерства статистики України

зове пересування населення до всіх країн світу. У 1991 р. набагато збільшилася кількість як іммігрантів, так і емігрантів, за рахунок міграції між колишніми республіками Радянського Союзу, а тепер незалежними країнами.

У 1996 р. зовнішні міграції населення області, пов'язані з постійною зміною місця проживання, становили понад 8 % від усього міграційного руху населення (рис. 2.6). Щорічно обсяги зовнішніх міграцій збільшуються, але за рахунок збільшення вибулих. Лише у 1992 р., коли мігранти прибували з так званих “гарячих точок” колишніх республік СРСР, зовнішнє міграційне сальдо було позитивним. У наступні роки за кордон виїжджало більше мешканців області, ніж прибувало.

Як видно з табл. К.1 додатку К, найбільший обсяг зовнішньої міграції населення області з Росією (72 % усієї зовнішньої міграції). У цьому напрямку міграції Тернопільщина щорічно втрачає приблизно 300-400 осіб. Щороку ця цифра збільшується. Основною причиною такої ситуації є важкі економічні умови та неможливість знайти роботу в області. Про це свідчить також той факт, що серед емігрантів переважна частина українців, а це означає, що національні мотиви таких міграцій не є переважаючими. З рештою країн колишнього СРСР (крім Білорусі) Тернопільська область має позитивне сальдо, оскільки з цих країн повертаються українці, котрі за часів Радянського Союзу там опинилися.

З більшістю інших країн світу область має від'ємне сальдо. Щорічні втрати становлять майже 300 осіб. Найбільші обсяги міграції в цій групі країн — з США (38 %), Ізраїлем (15 %), Канадою (15 %) та Польщею (12 %). За останні роки трохи зменшилася еміграція до Ізраїлю після того, як вона дуже зросла на початку 90-х років у зв'язку з виїздом тернопільських євреїв на свою прабатьківщину.

Серед емігрантів переважають особи 25-39 років та їх діти, а серед іммігрантів багато осіб, віком понад 50 років. Тобто, в результаті зовнішніх міграцій область втрачає найбільш продуктивну частину свого населення і робочу силу зокрема. Крім зовнішньої міграції, пов'язаної з постійним місцем

проживання, існує так звана сезонна міграція, яка за останні декілька років набула великих обсягів. Сезонною цю міграцію можна назвати дуже умовно, оскільки саме сезонність вона практично втратила, але це міграції лише на певний період часу з метою працевлаштування, що дозволяє називати їх сезонними.

Найбільший потік сезонних мігрантів спрямований до Росії. Більшість мігрантів — чоловіки віком 25-45 років з середньою та середньою професійною освітою. Інший напрям сезонних міграцій — центральна та південна Європа, а найбільше — Греція та Німеччина. Серед цих мігрантів переважають жінки віком 30-40 років. Основна причина сезонних міграцій — також неможливість знайти роботу за місцем проживання з достатнім рівнем оплати праці. Більшість сезонних міграцій нелегальна тому її не можна виміряти та оцінити. Але емпіричні дослідження свідчать про значний обсяг таких міграцій (майже 10 % всього працездатного населення області) та за його щорічне зростання.

Отже, зовнішні міграції шкодять господарству області через втрату найбільш ефективну частину робочої сили. Запобігти цьому процесові можна за умови створення робочих місць з доброю оплатою праці.

Важливе значення мають внутрідержавні міграції населення, тобто між Тернопільською та іншими областями. На них припадає майже 30 % усіх міграційних потоків області (див. рис. 2.6). З 1975 р. до 1990 р. з області виїхало майже 565,0 тис. осіб, до області прибуло 553,8 тис. осіб (тобто загальне сальдо міграції було від'ємним – 12,6 тис. осіб) [68. — С.61]. Починаючи з 1992 р. воно стало позитивним (понад +2,8 тис. осіб). Вже у 1996 р. механічний рух населення врівноважився (механічний приріст за рахунок внутрідержавної міграції становив +211 осіб). Однак, за 1993-1996 рр. знизилася інтенсивність внутрідержавної міграції. Так, якщо у 1991 р. внутрідержавна міграція становила 63 % від усього міграційного руху, то у 1996 р. лише 34 %.

Основні причини цього — фактична відсутність так званого розподілу

молодих спеціалістів після закінчення вищих та середніх спеціальних закладів на території країни і їх влаштування за місцем проживання; зменшення кількості студентів, що навчаються за межами “рідного” поселення; зменшення до мінімуму сезонних мігрантів в Україні і в Тернопільській області зокрема; інші причини, переважно економічного характеру.

Найбільш інтенсивний міграційний обмін Тернопільської області з сусідніми областями. На три області: Івано-Франківську, Львівську та Хмельницьку — припадає майже половина обсягів усієї внутрідержавної міграції.

У 1996 р. найбільш позитивне сальдо Тернопільська область мала з Львівською областю +261 особа, а найнижчі показники зафіксовані з м. Києвом (-173 особи) та Івано-Франківською областю (-113 осіб).

Внутрідержавні міграції важливі для регулювання ринку праці різних районів країни. Саме за їх рахунок можна уникнути тих диспропорцій, які виникли за останні роки у системі зайнятості в Україні: часткова невідповідність між територіальною потребою і пропозицією робочої сили, а також професійно-кваліфікаційним рівнем працівників та наявною робочою силою. Тому дуже важливим є державне регулювання внутрідержавними міграціями.

Понад половина міграційних потоків припадає на внутрі-обласні переміщення населення. Цей тип міграції важливий для регулювання ринку праці в районах області. Тривалий час на Тернопільщині переважала міграція населення з села до міста. Так, за 1975 до 1990 рр. з сіл вибуло 278,2 тис. осіб, а прибуло лише 167,8 тис. осіб (сальдо міграції — -100,4 тис. осіб). Внаслідок таких переміщень сільська місцевість області щорічно втрачала майже 6,7 тис. осіб. Приблизно 50 % усіх сільських мігрантів мігрувала у м. Тернопіль. Завдяки цьому Тернопіль має найбільший приріст серед обласних центрів Західного регіону України (7,0 % щорічно з 1970 по 1989 р. та 2,5 % з 1990 по 1996 р.).

Більшість мігруючих з сіл у міста складає молодь віком 15-21 рік. В результаті чого сільське населення зменшується не тільки на кількість вибулих, але і на кількість ненароджених внаслідок відтоку молоді.

Все це призвело до деформації статево-вікової структури населення на селі у бік зменшення кількості дітей і трудових ресурсів та збільшення частки осіб похилого віку в загальній чисельності сільського населення. Однак, за останні декілька років значно зменшився міграційний вплив із сільської місцевості. Крім того, у 1996 р. міграційне сальдо у сільській місцевості було позитивним і становило +384 (внутриобласні міграції), тоді як у міських поселеннях цей показник відповідно був від'ємним — -384 осіб.

Пояснити ці зміни досить просто. Основними причинами, за якими населення переїжджало села в місто були: неможливість знайти роботу за спеціальністю (30-40 %); незадоволення умовами праці (20-30 %); незадоволення рівнем заробітної плати (20-30 %).

Важка економічна криза, в країні і Тернопільській області зокрема зачепила не тільки села, але й міста. Один з наслідків цього — скорочення працівників та зменшення заробітної плати, особливо у міських поселеннях. В результаті дві з вищеназваних причин міграції з села до міста (перша і третя) втратили своє значення. Навпаки, неможливість заробити у зв'язку із припиненням роботи на багатьох підприємствах міст змушує людей повертатися до сіл і займатися там підсобним господарством.

Одним з видів внутриобласної міграції є так звана маятникова міграція, при якій населення щоденно їздить з одного населеного пункту до іншого на роботу. На Тернопільщині переважають маятникові міграції у напрямку “село—місто—село” та “містечка—обласний центр—містечка”

У 1990 р. маятниковими мігрантами було майже 10 % сільського та 2 % міського населення, що становило 80 982 осіб у межах області, а 995 осіб щоденно їздили на роботу за межі області.

Однак за останні шість років значно зменшилася кількість маятникових мігрантів більш ніж у 10 разів — і тепер це близько 0,5 тис. осіб (на 01.01.1997 р.). Зараз практично зникли маятникові поїздки з одного району до іншого, а переважають міграції в межах одного району. Причому мігрують лише з тих населених пунктів, які знаходяться біля самих міст, в межах

0,5-1 годинної доступності. До мінімуму знизилася міграція у напрямку “містечка — обласний центр — містечка”.

Зараз на м. Тернопіль припадає майже 40 % усіх маятникових мігрантів, з них 90 % приїздять на роботу з Тернопільського району. Їх причини подібні до тих, що зумовили зниження внутріобласних міграційних процесів, пов'язаних з постійною зміною мешкання: припинення роботи промислових підприємств, значне скорочення працівників, зниження заробітної плати, а відтак і життєвого рівня у містах. Крім того, зменшення маятникових міграцій зумовлене також подорожчанням транспортних послуг та значними перебоями у роботі транспорту в 1991-1995 роках.

Фактично не змінилася, й далі на Тернопільщині незначна маятникова міграція між селами та у напрямку “місто—село—місто”. Її учасники — переважно працівники високої кваліфікації здебільшого сільського господарства та освіти. Особливість таких маятникових міграцій — ще менші віддалі поїздок, ніж в напрямі “село—місто—село”.

Маятникова міграція, як і будь-яке інше соціально-економічне явище, досить суперечлива. З одного боку, маятникова міграція допомагає при потребі оперативно перерозподіляти робочу силу на користь тих галузей, де їх не вистачає. З іншого боку, більшість мешканців сіл, які працюють у містах, не беруть участі у виробництві на території свого населеного пункту. Це особливо характерно для сіл Тернопільського району. Крім цього, на щоденні переїзди, люди затрачають вільний час, знижується працездатність внаслідок транспортної втоми тощо. Отже, зниження обсягів маятникових міграцій населення не є цілком негативним явищем, звичайно, за умов зайнятості колишніх маятникових мігрантів за місцем проживання.

В умовах нестабільності економіки маятникова міграція доказала непостійність своїх обсягів. Також можна стверджувати, що в цілому на ринку праці екстенсивного розширення сфери зайнятості не передбачається, а швидше навпаки. Тому міста не потребуватимуть щоразу більше робочої сили, відтак найближчими роками очікується подальше зниження інтенсивності

маятникових міграцій в області.

Аналіз міграцій та їх економічних наслідків буде неповним без огляду деяких загальних тенденції міграційного руху в Тернопільській області.

1. Сімдесят п'ять процентів усіх мігрантів в області — особи працездатного віку, в т.ч. 75 % з них віком від 16 до 28 років. Найменше мігрують особи пенсійного віку — 7 % (табл. К.2, додатку К). Істотних відмінностей у міграційному прирості (зменшенні) між різними віковими групами населення практично нема: дещо більший він для осіб допрацездатного віку (за рахунок внутрідержавних міграцій) — +46 осіб, та менший в осіб працездатного віку — - 99 осіб.

2. Основними причинами міграцій населення в області є родинні обставини (міграційний рух щорічно 17-17,5 тис. осіб), навчання (7-7,5) та зміна місця роботи (у 1996 р. — 4766 осіб) (рис. 2.7.).

Порівняно з 1990 р. у 1996 р. зменшилася частка мігрантів через навчання та зміну місця роботи. Але якщо у першому випадку міграційне сальдо трохи збільшилося, то через неможливість знайти добре оплачувану роботу область втратила у 1996 р. понад 813 осіб, а це більше, ніж у 1990 р. Щорічно цей показник зростає приблизно на 250-300 осіб. Це свідчить про погіршення ситуації у сфері зайнятості Тернопільської області.

3. Певне занепокоєння викликає рівень освіти вибулих та прибулих по Тернопільській області (табл. К.3, додаток К). Щорічно міграційне сальдо серед осіб, що мають вищу та незакінчену вищу освіту, знижується. Якщо у 1990 р. воно було в області позитивним, то у 1996 р. становило -349 осіб, причому в основному за рахунок жіночого населення (-234 осіб). Крім цього, за 1990-1996 р. область має негативне сальдо міграції кандидатів та докторів наук, оскільки особи високої кваліфікації не завжди можуть реалізувати свої можливості у межах області і змушені мігрувати, причому переважно за кордон.

Все це негативно позначається на якості робочої сили, що особливо актуально в умовах становлення ринкової економіки, коли на першому плані

Прибуття

Вибуття

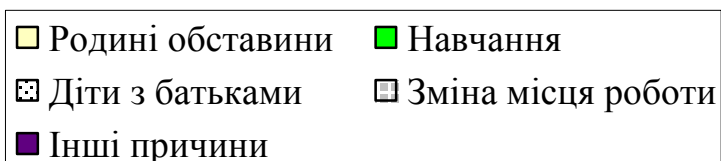
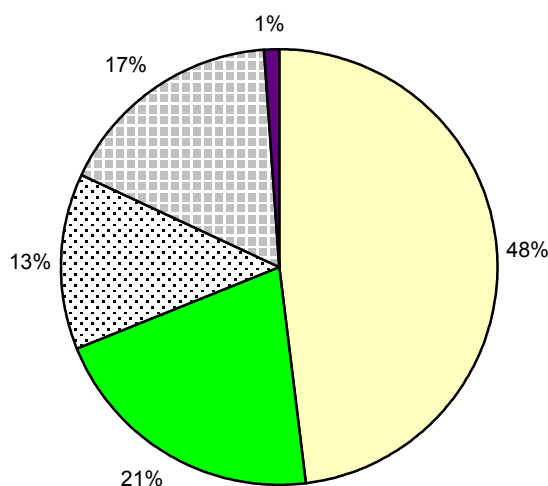

Рис. 2.7. Основні причини міграцій у 1997 р.¹

стоїть не кількість, а освіченість та професіоналізм працівників.

4. Регіональні особливості міграцій в області пов'язані за останні роки із зміною напрямку міграцій між містом і селом. Раніше механічне зменшення населення найбільше відчували райони з більшою часткою сільського населення та найбільш наближені до обласного центру. Зараз найменші показники міграційного сальдо мають Ланівецький, Монастириський, Підгаєцький і Чортківський райони (табл. К.4, додатку К). Серед міських поселень найбільш відчутно зменшилося населення за рахунок міграції у м. Бережанах, мст. Гусятині, м. Зборові, м. Кременці, мст. Ланівцях та м. Чорткові. Особли-

¹ Побудовано за даними Тернопільського обласного управління статистики

во негативне сальдо міграції за останні роки в м. Тернополі. У 1996 р. місто залишило майже на 1 тис. осіб більше ніж прибуло. Переважно населення з обласного центру мігрує за межі країни і в Тернопільській район. В результаті останній стабільне позитивне міграційне сальдо.

2.3. Економічна оцінка статеві-вікової структури населення

Процеси народжуваності, смертності, а також міграції у першу чергу впливають на динаміку змін чисельності населення та його віковий склад.

Вік є однією з основних характеристик населення, який треба враховувати у демографічному, економічному чи соціальному аналізах. Адже інтенсивність життєдіяльності та економічна активність людини багато у чому залежить від його віку. Вік зумовлює зміни її поведінки на різних стадіях життя.

У Тернопільській області найчисельнішою віковою групою є працездатне населення (52,3 % від загальної чисельності населення), але його частка постійно знижується (за останні 20 років — на 3,6 %). Найбільша частка працездатного населення у містах (60,1 %) та значно менша у сільській місцевості (46,5 %). Така різниця зумовлена тривалими міграційними потоками працездатного населення в напрямі “село—місто” у 70-80-ті роки та значно вищими темпами природного приросту населення в містах впродовж тривалого періоду.

Крім цього, є певна різниця в частці працездатного населення серед чоловіків (58,7 %) та жінок (46,8 %), зумовлена різницею в межах працездатного віку між ними (у чоловіків — 16-60, а в жінок 16-55 років).

Частка працездатного населення в районах області також коливається. Ці коливання пов'язані насамперед з рівнем промислового розвитку певного району чи населеного пункту. Так, найбільше працездатного населення у м. Тернополі (64,6 %) (додаток Л).

Віковий склад є важливою характеристикою населення не тільки з де-

мографічної, але й з економічної точок зору. Вивчення вікової структури з погляду участі певних вікових груп у трудовій діяльності дозволяє оцінити сучасну та прогнозувати майбутню чисельність робочої сили. Так, сучасна чисельність робочої сили Тернопільської області визначається здебільшого кількістю осіб працездатного віку (за винятком інвалідів у працездатному віці та деяких інших категорій населення).

Найбільше осіб працездатного віку у загальній кількості населення області є у Тернопільському та Чортківському районах (понад 50 %), а найменше (майже 40 %) — у Зборівському, Лановецькому, Підгаєцькому та Шумському районах (рис. 2.8).

Ще один економічний аспект вікової структури населення виявляється в тому, що співвідношення між виробництвом та споживанням в різних вікових групах населення суттєво відрізняється. Так, середнє споживання молоді людини у віці від 10 до 14 років, за даними угорської статистики, становить 82 %, від 30 до 39 років — 129 %, від 60 до 64 років — 109 %¹ [78. — С.17]. Визначення відшкодування надлишком виробництва, який створюють особи працездатного віку, утримання осіб до- та післяпрацездатного віку, є важливою демоекономічною проблемою.

У Тернопільській області ця проблема особливо гостра. Так, якщо в се-

*Примітка. За 100 % взято середній рівень споживання у всіх вікових групах.

редньому в Україні демографічне навантаження населення непрацездатного віку на населення працездатного віку (К) — 790 ‰ , то в Тернопільській області цей показник становить (формула 1.8):

$$K = \frac{265197 + 286576}{615586} = 897 \text{ ‰}.$$

Більше тільки у Чернігівській (949 ‰) та Вінницькій (905 ‰) областях. Дуже великими темпами зростання К були з 1989 по 1995 рік: у 1989 році –

892 ‰.

Найліпше ці негативні процеси відображає статево-вікова піраміда, деформація якої у Тернопільській області досить істотна, особливо у сільській місцевості (рис. 2.9).

Найбільше К мають такі райони, як Зборівський (1213 ‰), Підгаєцький, Ланівецький, Монастириський, Бережанський, Шумський (додаток М). Тобто, в тих районах, де найбільша частка сільського населення. Найменше К мають відповідно міські поселеннях та районах, де значна частка міського населення: м. Тернопіль (548 ‰), Чортківський та Тернопільський райони.

Це можна пояснити насамперед механічним рухом населення працездатного віку з сільської місцевості у міські поселення, що відбувається на території області вже тривалий час. Щоправда, за останні роки кількість таких мігрантів істотно зменшилася, що має трохи поліпшити вікову структуру сільського населення.

Для Тернопільщини серйозною проблемою є старіння населення. Тривалий час вважалося, що старіння населення є результатом зростання тривалості життя. Таке уявлення ґрунтується на тому, що процес старіння всього населення часто плутають з тривалістю життя окремих людей, які складають це населення.

У Тернопільській області, наприклад, зменшується тривалість життя

при одночасному збільшенні частки осіб пенсійного віку. Це свідчить про те, що старіння населення не прямо залежить від зміни тривалості життя. Хоча категорично стверджувати, що смертність ніяк не впливає на старіння населення, безумовно, не можна. Зростання смертності може гальмувати процес старіння населення тільки тоді, коли воно відбувається у віці понад 55 років. Смертність же у віці до 55 років, рівень якої, як вже зазначалося, зростає в області, навпаки, сприяє старінню населення, адже в цьому випадку зменшується частка теперішнього чи майбутнього працездатного населення.

Однією з основних причин старіння населення є зниження народжуваності. Якщо кількість осіб, які виходять на пенсію за певний період часу, більша від кількості народжених за той самий період, то населення старіє. Безпосередній зв'язок між старінням населення та обмеженням народжуваності має дуже важливе соціальне значення. Обгрунтована чи необгрунтована відмова від народження дітей може призвести і призводить до зниження життєздатності даного населення.

Демоекономісти ООН розробили класифікацію, згідно з якою демографічна старість населення будь-якої країни чи території починається тоді, коли сукупність осіб віком 65 років і старших перевищує 11 % від загальної кількості населення (табл. 2.4). Населення, яке ще не досягло цієї межі, але наближається до неї, перебуває на початку демографічної старості.

Для оцінки рівня демографічної старості населення Тернопільської області необхідно трохи змінити показники, визнані ООН, у зв'язку з відмінністю у визначенні порога старості в Україні. Уточнені приблизні показники рівня старості населення України також є у таблиці 2.3.

У Тернопільській області значне старіння населення зафіксоване після 1945 р. (табл. 2.5). Процес старіння прискорила велика смертність молодих осіб у роки II світової війни. У 1993 р. згідно з класифікацією, наведеною у таблиці 2.3, Тернопільщина перейшла межу, між старим та надзвичайно старим населенням (24 %). У 1994-1996 роках частка осіб, старших від працездатного віку,

Таблиця 2.4

Класифікація рівня старості населення

Особи похилого віку, % до всього населення (W ₆₀)		Етапи старіння населення та рівня старості
Класифікація ООН* (65 р. та старші)	Класифікація для України (55 р. та старші — жінки, 60 р. та старші — чоловіки)	
6 - 8	7 - 9	молоде населення
9 - 10	10 - 11	початок демографічної ста-

* Примітка. Стеценко С.Г., Швець В.Г. Статистика населення: Підручник. - К.: Вища школа, 1993. - С.46.

		рості
11 - 15	12 – 17	середній рівень старості
16 - 20	18 - 23	старе населення
21 і більше	24 і більше	надзвичайно старе населення

Таблиця 2.5

Частка осіб віком 60 років і старших серед чоловіків та 55 років і старших серед жінок у Тернопільській області, %³

Рік	Все населення	Серед чоловіків	Серед жінок
1939	7.9	5.5	9.3
1959	13.3	8.3	17.7
1970	17.6	10.6	23.8
1979	19.2	11.3	26.1
1989	23.5	15.3	30.5
1993	24.1	15.4	31.6
1994	24.3	15.6	31.7
1995	24.5	16.0	31.9
1996	24.6	16.1	31.9

у всьому населенні продовжувала зростати. Зараз вона становить 24,6 %, а це більше, ніж у середньому в Україні (22,6 %) (формула 1.9).

Дуже специфічно відбувається старіння жіночого населення, насамперед за трьома причинами: різна верхня межа працездатного віку для чоловіків та жінок; чисельність жіночого населення менше залежить від війн та міграцій; фізіологічні особливості жіночого організму сприяють більшій тривалості життя, ніж чоловічого.

На старіння впливає також чинник урбанізацію території. Меншому за

³ За даними Тернопільського обласного управління статистики

розмірами поселенню відповідає більша частка осіб похилого віку. Так, у 1996 р., W_{60} серед міського населення області становила 15,3 %, а серед сільського — 31,6 %. Тобто саме сільське населення області є надзвичайно старим, тоді як міські поселення мають середній рівень старості (за винятком міст Монастириської ($W_{60} = 33$ %), Копичинців, Скалату (обидва — 21 %) та містечок Мельниці-Подільської (25 %), Гримайлова (23 %) і Скали-Подільської (21 %)). Найменша частка осіб похилого віку у м. Тернополі (10 %) та мст. Дружба (4 %) і Заводському (6 %).

За останні роки на Тернопільщині дуже зменшилися показники народжуваності, збільшилися показники смертності в допрацездатному та працездатному віці, що пришвидшило процес старіння населення України. Це посилює напругу і без того скрутну економічну ситуацію в країні.

В області щороку зростає навантаження осіб старшого від працездатного віку на працездатне населення. Якщо на початок 1990 р. на 1000 осіб у працездатному віці припадало 445 осіб старшого від працездатного віку, то вже на початок 1997 р. цей показник становив 466 осіб (в Україні — 405).

Найбільше навантаження осіб пенсійного віку на працездатне населення на заході області: в Бережанському, Зборівському, Козівському, Монастириському, Підгаєцькому, а також у Лановецькому районах. Тобто до цієї групи належать райони з найменшими показниками народжуваності чи найбільшою часткою сільських жителів у всьому населенні. Натомість лише у двох районах навантаження осіб пенсійного віку на працездатне населення менше від 500: у Буцацькому та Тернопільському.

Старіння працездатного населення — це також старіння робочої сили, у складі яких збільшується частка “старих” робітників, які менш мобільні в соціальному і територіальному плані та гірше адаптуються до змін у технології виробництва. Хоча міжнародні дослідження продуктивності праці літнього населення свідчать, що його продуктивність не програє порівняно з продуктивністю інших осіб інших вікових груп, це відбувається при забезпеченні добрих умови праці [121. — С.21]. Але в Україні умови праці здебільшого

дуже складні не тільки для старших вікових груп працездатного населення, але й для молодших.

Отже, люди похилого віку виробляють менше, ніж споживають, або зовсім не виробляють. Тому дуже важливо, коли відповідній кількості пенсіонерів відповідає певна кількість працівників.

У Тернопільській області за останні п'ять років кількість пенсіонерів зросла на 0,8 %, отже, згідно з розрахунками А.Сові (формула 1.11), необхідно було інвестувати 3,2 % національного доходу у межах області.

Звичайно, що люди похилого віку споживають все-таки менше, ніж все населення в середньому^{*}. Тому остання цифра трохи менша. Але наслідки процесу старіння населення стають з цих розрахунків зрозуміліші: чим більше людей похилого віку в країні, тим більше навантаження на її економіку, зокрема на пенсійний фонд.

Крім цього, старіння населення вимагав іншого медичного, комунального, побутового, рекреаційного, культурного та інших видів обслуговування, іншої системи житла, розселення, транспорту та зв'язку — одним словом, всіх елементів соціальної інфраструктури. Це передбачає не тільки їх якісну перебудову, але й залучення значних капіталовкладень та додаткових коштів працівників для соціальної допомоги людям похилого віку, що в сучасних умовах економічної кризи в Україні зробити надто складно.

Який же вихід? Зрозуміло, люди не погодяться на зменшення пенсій, які й без того в Україні дуже низький, чи на підвищення пенсійного віку. При цьому вони підсвідомо виходять з того, що приблизний розмір пенсії відомий заздалегідь. Але якщо будь-якому працівникові запропонувати піти на пенсію, наприклад, у віці 65 років замість 60, і при цьому збільшити пенсію, припустимо в 1,5-2 рази, то більшість майбутніх пенсіонерів напевне погодиться з таким варіантом.

З іншого боку, є багато заперечень щодо збільшення тривалості актив-

^{*} Примітка. А.Сові припускав, що споживання в населення похилого віку дорівнює середньому споживанню одним жителем.

ного життя. Пенсіонери, які працюють, займатимуть робочі місця молодих спеціалістів, які, в свою чергу, стануть безробітними (правда, зараз в області вже працює майже 12 тис. пенсіонерів, що становить 3,5 % від усіх пенсіонерів і 3,0 % від усіх зайнятих). З віком знижується працездатність, що не дозволяє пенсіонерам працювати на повну силу. Вагомим аргументом проти збільшення межі виходу на пенсію є значне зниження за останні роки в області середньої тривалості життя, особливо серед чоловіків. Всі ці суперечності тільки підкреслюють важливість оптимального розв'язання цієї проблеми. Але, в будь-якому випадку, визначити вік виходу на пенсію можна при наявності даних, на основі яких можуть бути виявлятися відповідні можливості держави.

Ще один аспект змін у віковій структурі населення рідко розглядається вітчизняними вченими. Мова про вплив цих змін на рівень споживання, а відповідно, і виробництво деяких видів продукції, особливо товарів народного споживання. При цьому, вікова структура населення впливає на обсяги споживання через вікові особливості попиту. Різниця полягає не тільки в тому, що у молоді та осіб похилого віку структура попиту інша, але й у тому, що для молоді в результаті підвищеного прагнення до нового ця структура змінюється швидше, ніж для осіб середніх та старших вікових груп. Збільшення цієї чи іншої категорії населення вимагає збільшення виробництва продукції саме для цієї категорії населення, що відповідно, вимагає певних змін у структурі виробництва.

Крім цього, люди пенсійного віку мають нижчу купівельну спроможність, тому збільшення частки осіб похилого віку, як у Тернопільській області, зменшує можливості реалізації продукції багатьох галузей господарства.

Насамперед зміни споживчого ринку, викликані деформацією вікової структури населення, зачіпає виробництво товарів широкого вжитку. Адже їх продукція необхідна всім категоріям населення.

Така залежність цих виробництв від споживчого попиту населення стала однією з передумов вибору для демографічного обґрунтування їх

розміщення у III розділі дисертаційної роботи.

Підсумовуючи аналіз демографічних показників Тернопільської області приходимо до висновку, демографічна ситуація негативно впливає на її економіку.

1. Аналіз показників народжуваності та смертності області говорить за депопуляцію населення. Починаючи з 1980 р. спостерігається природне зменшення сільського населення, а з 1993 — загальної кількості населення області. У 1997 р. кількість померлих на 30,2 % перевищувала кількість народжених. Така ситуація не може вважатися нормальною і потребує негайного вирішення, адже від того, наскільки ефективно відбувається відтворення населення, залежить міцність держави та її економіки.

2. Зниження народжуваності скорочує трудовий потенціал регіону, знижує попит на дитячий одяг, взуття, харчування тощо. В результаті відбувається зниження обсягів їх виробництва

3. В області спостерігається тенденція до збільшення смертності серед осіб працездатного віку, що не просто скорочує чисельність робочої сили, але негативно впливає на рівень споживання населення через зниження доходів в родинях померлих.

4. Деформація статеві-вікової структури призвела до значного демографічного навантаження на працездатне населення осіб похилого віку, що негативно впливає на систему пенсійного забезпечення і лише більше ускладнює економічну ситуацію.

5. Міграційне сальдо в області за останні роки також є від'ємним. Причому виїжджають переважно особи працездатного віку, з вищою освітою.

Отже, демографічна ситуація має безпосередній вплив на економічний розвиток регіону. Кількісний і якісний склад робочої сили формують ринок праці, а статеві-вікова структура — ринок споживання товарів широкого вжитку. Для того, щоб визначити ступінь цього впливу, проаналізуємо сучасний стан розвитку галузей виробництва товарів народного споживання Тернопільської області.

РОЗДІЛ 3

ДЕМОЕКОНОМІЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ РОЗМІЩЕННЯ ВИРОБНИЦТВА ТОВАРІВ ШИРОКОГО ВЖИТКУ В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ

3.1. Умови та фактори сучасного розвитку виробництва товарів широкого вжитку

Від демоекономічного розвитку території безпосередньо залежать виробництва товарів широкого вжитку. Демографічні параметри населення, у першу чергу його статево-вікова структура, є основою для розвитку і розміщення цих виробництв, адже головними факторами розміщення багатьох їх підприємств є споживання продукції і забезпечення території робочої сили. Більшість цих підприємств належать до харчової та легкої промисловості. Продукція цих галузей задовольняє первинні, життєво необхідні потреби людини, на основі яких будується піраміда його дальших мотиваційних дій. Не задовольнивши їх необхідною мірою, неможливо розраховувати на повну суспільно-корисну віддачу життєвих сил і здібностей людини.

Власне тому одним з пріоритетних питань структурної промислової політики програми діяльності Кабінету Міністрів України є перенесення акцентів на легку і харчову галузі промисловості, які здавна затінювали потужні базові галузі. Згідно з цією програмою ці галузі мають стати основою для виходу економіки країни з кризи.

Крім того, що легка та харчова галузі промисловості мають завершений цикл виробництва, безпосередньо працюють на споживчий ринок, вони також сприяють зайнятості населення, забезпечують швидкий обіг капіталу і значні надходження до бюджету, мають значний експортний потенціал. Усі перелічені переваги свідчать про необхідність вивчення можливостей роз-

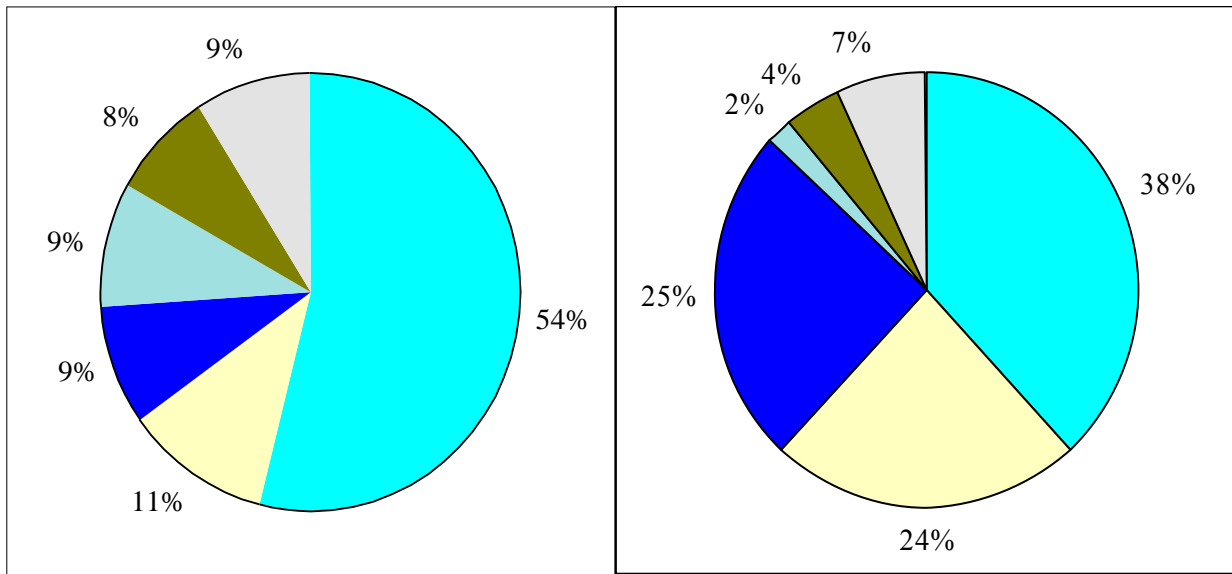
витку цих провідних галузей господарства країни. Зауважмо, що доцільність пріоритетного розвитку галузей виробництва товарів широкого вжитку підтверджує світовий досвід.

На Тернопільщині виробництво товарів широкого вжитку становило понад 80% усього промислового виробництва (рис. 3.1). При цьому 92% цих товарів виробляє харчова та легка промисловість. Виробництво товарів широкого вжитку в області одним з найбільших в Україні — 596 грн. на душу населення (у 1996 р.). Це четверте місце серед всіх областей країни. В легкій і харчовій галузях зайнято понад 1/2 всіх зайнятих в промисловості (рис. 3.2).

Харчова промисловість завжди займала провідне місце в галузевій структурі промисловості Тернопільської області. У 1996 р. вона виробляла понад половини продукції і нараховувала майже третину усіх зайнятих у промисловості області (див. рис. 3.1.-3.2.). Якщо за період з 1960 по 1990 рр. частка цієї галузі в загальному промисловому виробництві області зменшувалася, то за останні шість років, незважаючи на загальний спад виробництва, вона зростала і у 1996 р. вже перевищувала рівень 1960 р. Це свідчить про відносно незначні темпи зниження обсягів виробництва харчової промисловості порівняно з іншими галузями промисловості, з одного боку, а також, про більші темпи зростання цін на продукти харчування порівняно з іншими товарами за період з 1991 по 1996 роки, з іншого.

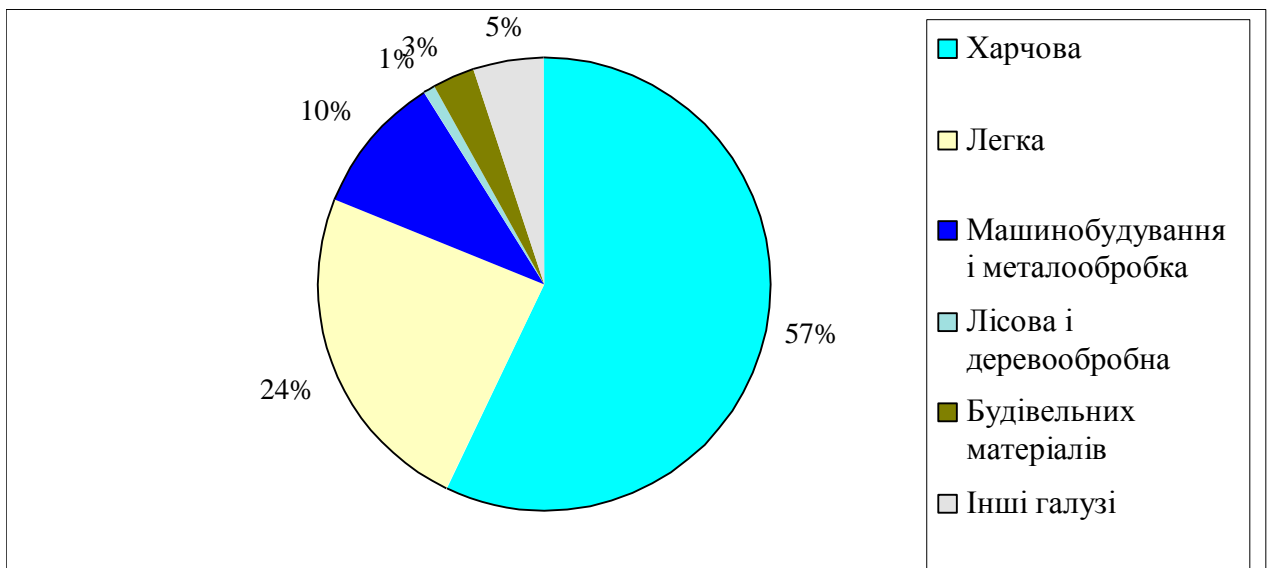
Харчова промисловість Тернопільської області посідає вагомe місце і в економіці України. Підприємства галузі виробляють 8,9% цукру, 7,3% сира жирного, 4,2% горілки і лікєро-горілочаних виробів, 3,9% тваринного масла України. Темпи зниження саме цих продовольчих товарів були найменшими в області у 1991-1996 рр. (табл. Н.1, додатку Н).

Найбільше зменшилися обсяги виробництва безалкогольних напоїв, плодоовочевих консервів, кондитерських виробів, м'ясних напівфабрикатів та продукції з незбираного молока. Збільшилося за цей період лише виробництво круп (у 2,4 рази) та спирту (1,7 рази).

1960 р.

1990 р.

1996 р.

Рис. 3.1. Галузева структура промисловості Тернопільської області (за товарною продукцією), %⁴

⁴ Побудовано за даними Тернопільського обласного управління статистики

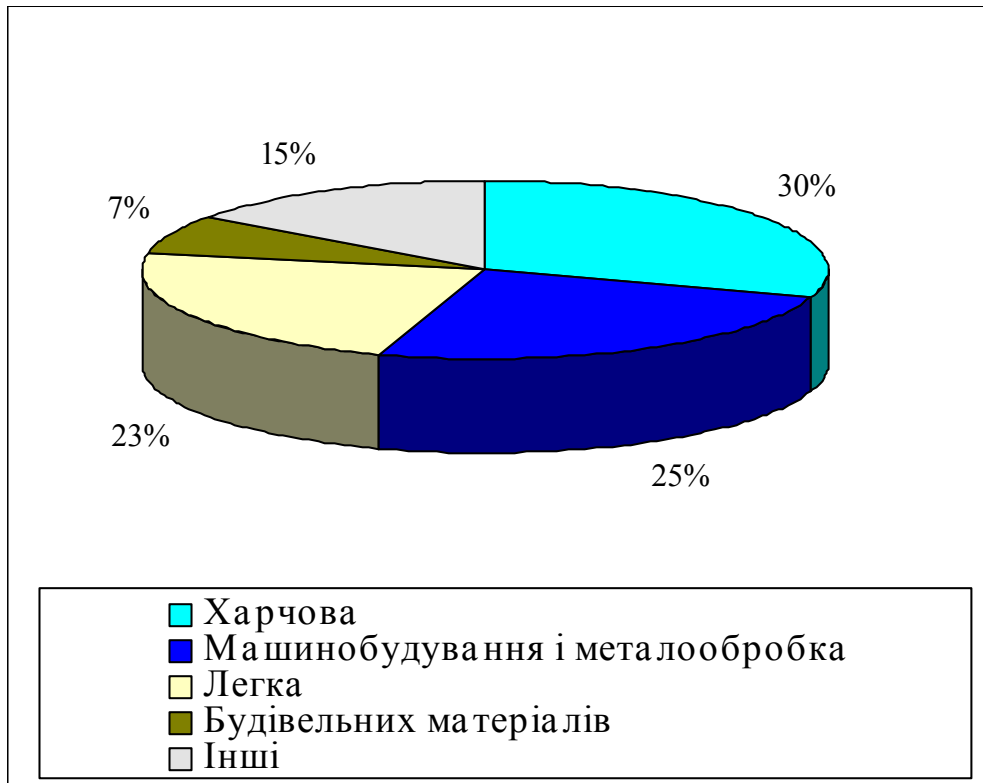

Рис. 3.2. Розподіл працівників у галузях промисловості Тернопільської області, 1996 р.¹

Значний спад виробництва в галузі зумовили:

1. Недооцінка ролі і значення продовольчого комплексу, зокрема, харчової промисловості в економічній політиці держави, у структурі її народного господарства, агропромислового і промислового комплексів.

2. Спад виробництва сільськогосподарської сировини для виробництва продуктів харчування. Особливо скоротилося виробництво овочів і фруктів (більш ніж у 5 разів), а також м'яса (майже на 2/3).

3. Зниження купівельної спроможності населення. За останні шість років середньодушовий дохід населення порівняно із середньостатистичним зростанням цін на товари народного споживання постійно зменшувався, у 1996 р. грошові втрати населення в 1,1 рази перевищували їх грошові дохо-

¹ Побудовано за даними Тернопільського обласного управління статистики

ди. До того ж, за даними Міністерства статистики України, середньомісячна заробітна плата робітників і службовців у Тернопільській області за останні роки найнижча в Україні. Так, у 1996 р. вона становила 102,42 грн. (в середньому в Україні — 138,25 грн.)^{*}. У результаті зменшення доходів, переважна частина населення обмежує свої витрати на харчування, найбільш необхідними продуктами.

4. Практично некерований наплив на ринки області дешевшої за вітчизняну, але здебільшого нижчої за якістю харчової продукції з-за кордону, зокрема з Польщі.

Сьогодні споживчий кошик заповнюється переважно саме такими продуктами, адже багато видів продукції виробляється менше, ніж на 50% від необхідного. Імпортні продукти харчування щораз більше насичують споживчий ринок, особливо такі як консерви, риба, макаронні вироби, безалкогольні напої та інші.

Захист вітчизняних товаровиробників шляхом обмеження поставок на продовольчий ринок імпоротної продукції є обов'язковою умовою збереження продовольчої незалежності країни, її економічної безпеки. Однак скорочення імпорту має супроводжуватися економічним стимулюванням зростання випуску продовольства в Україні. Особливу увагу треба звернути на зменшення собівартості і підвищення якості вітчизняних продуктів харчування.

Тим більше, що передумови для цього є. Останнім часом на ринку продовольчих товарів зросла реалізація продуктів вітчизняного виробництва. Якщо два-три роки тому населення намагалося купувати м'ясні, кондитерські та інші вироби імпортного виробництва, то зараз переважає попит на українські продукти. Цього досягнуто завдяки поліпшенню якості, асортименту, упаковки і оформлення продукції, задоволенню попиту покупців деякими підприємствами.

5. Недосконалість цінової, податкової і кредитної політики.

^{*} Примітка. Нижча середньомісячна заробітна плата була лише в Закарпатській області

Підвищення цін на продукцію виробничого призначення — енергоресурси, обладнання тощо призвело до постійного зростання поточних витрат і відповідно скорочення продуктів. При цьому більшість підприємств галузі залишилася без власних обігових коштів та опинились за межею фінансової стабільності і, відповідно, платоспроможності.

Тривале зростання цін на продукти харчування було однією з основних причин зниження їх конкурентності на вітчизняному ринку, що в умовах низької платоспроможності населення подекуди є головною причиною банкрутства підприємств.

6. Відсталість матеріально-технічної бази підприємств. Скорочується парк сучасної техніки, старіє обладнання, втрачають кваліфікацію кадри. Вітчизняне машинобудування для харчової промисловості знаходиться у критичному стані. Підприємствам гостро невістачає загальнозаводського, енергетичного і підйомно-транспортного обладнання. В м'ясній і молочній промисловостях третина холодильних місткостей знаходиться в аварійному стані і потребує термінового капітального ремонту. Зношення основних виробничих фондів на більшості підприємств області сягає 40-60%.

7. Послаблення державного впливу на розвиток виробництва і споживання продовольства.

Щоб подолати сучасні проблеми харчової промисловості, на нашу думку, треба вдосконалити розміщення галузі в цілому і окремих її підприємств відповідно до демоекономічних особливостей розвитку території.

У галузевій структурі харчової промисловості Тернопільської області виділяється шість підгалузей: цукрова, спиртово-горілчана, м'ясна, молочна та борошномельно-круп'яна (рис. 3.3 -3.4.).

Найбільша як за обсягами виробництва, так і за чисельністю працівників, є цукрова промисловість. Цукор є також одним з основних продуктів експорту області. Всього на Тернопільщині розміщено дев'ять цукрових заводів (рис. 3.5) загальною потужністю переробки 35 тис. тонн буряків на добу. В основному це заводи з середньою і високою середньодо-

бовою потужністю. Найпотужніші з них Хоростківський, Чортківський (обидва 6 тис. тонн на добу) та Кременецький (5 тис. тонн на добу) заводи.

Середньодобова потужність цукрових заводів Тернопільської області вища ніж, в Україні — 3,9 тис. тонн проти 2,65 тис. тонн. Однак вона все одно набагато нижча, ніж у високорозвинених країнах Європи (станом на 1993 рік): у Нідерландах — 12,1 тис. тонн, у Данії — 9,9 тис. тонн, в Австрії — 9,0 тис. тонн, у Франції — 8,7 тис. тонн, в Італії — 8,6 тис. тонн тощо [177. — С.49.].

Із 1990 по 1996 рік обсяги виробництва продукції цукрової промисловості зменшилися на 28,6 %, а це менше, ніж у середньому в харчовій галузі (38,0%) (табл. Н.2, додатку Н). Найбільше зниження було в 1991 р., а в 1993, 1994 та 1996 роках, навпаки, зростали обсяги виробництва. Однією з основних причин спаду виробництва в підгалузі є зменшення урожайності цукрових буряків (з 309 центнерів за 1 га у 1990 р. до 220 центнерів за 1 га у 1996 р.). Якщо у 1990 р. з 1 га посівів цукрових буряків в області вироблялося 4,1 тонн цукру, то 1996 р. лише 2,4).

Цукрова промисловість залишається трудомісткою галуззю. Чисельність зайнятих в ній у 1991-1996 рр. суттєво не змінилася, чисельність промислово-виробничого персоналу за цей період скоротилася лише на 5,8%

(табл. Н.3, додатку Н). Особливість зайнятості в цукровій промисловості

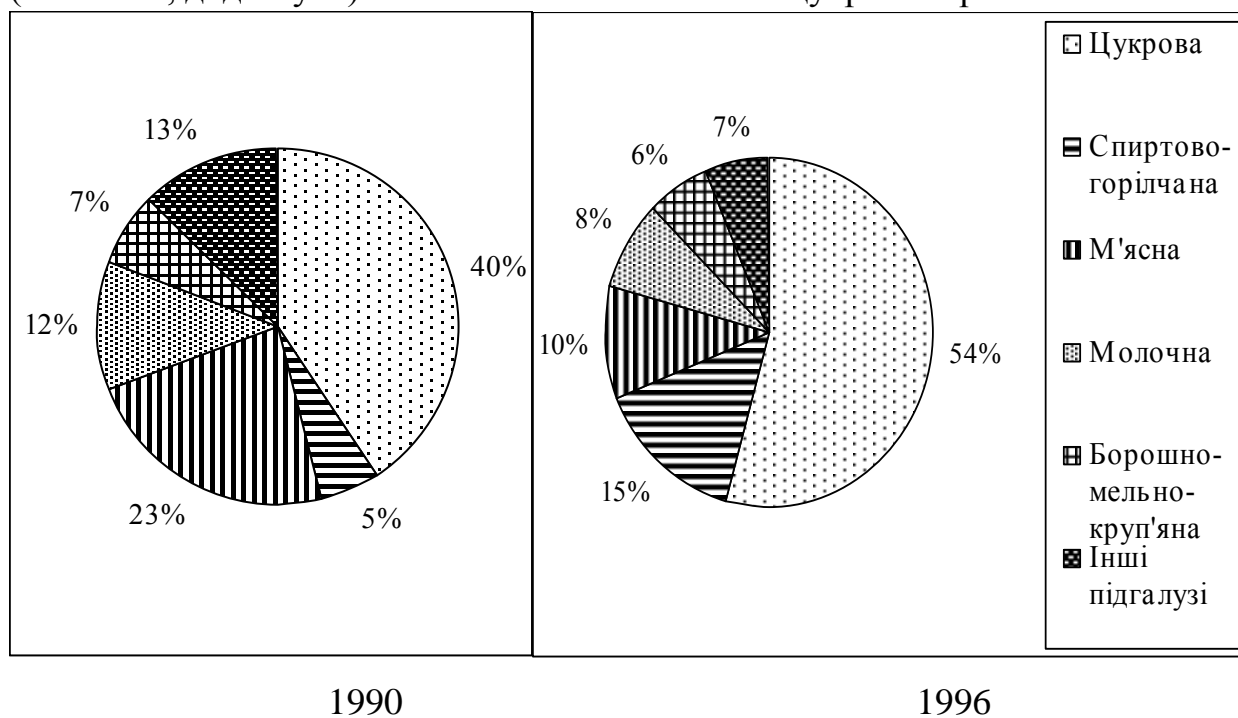
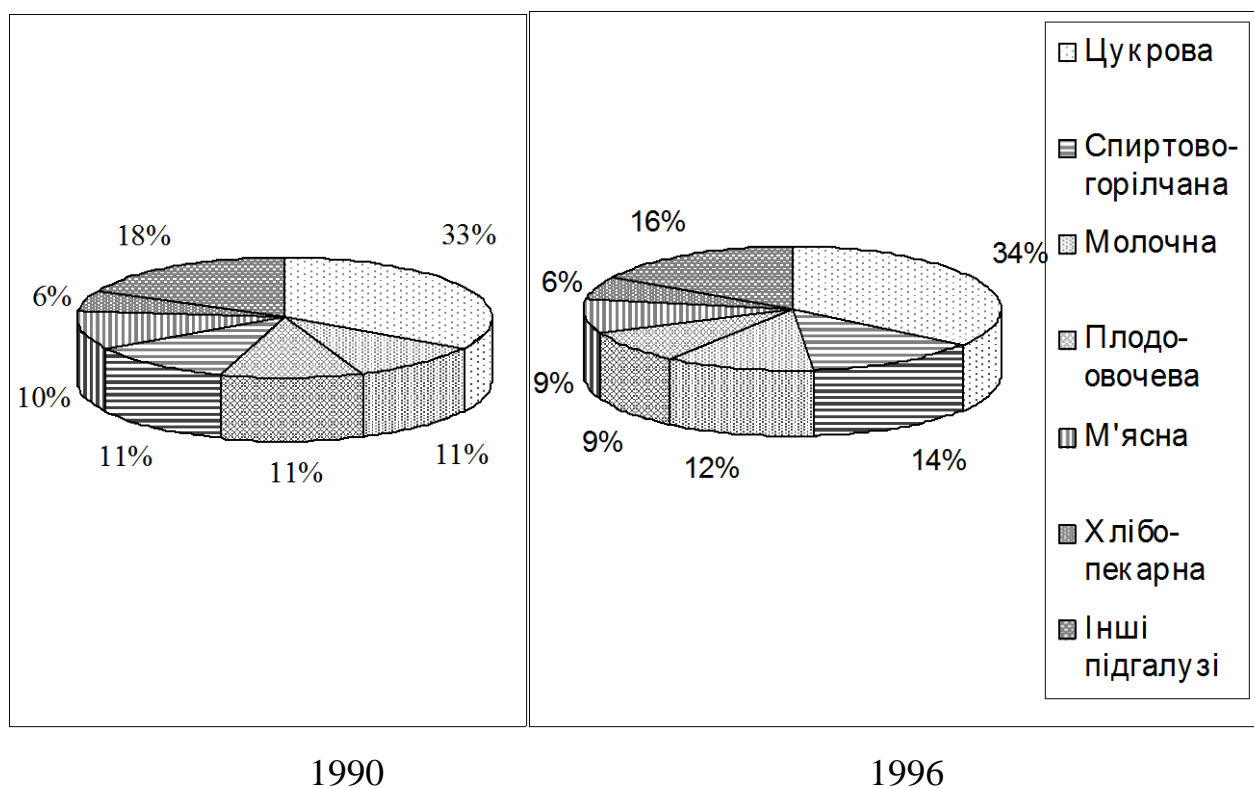

Рис. 3.3. Галузева структура харчової промисловості Тернопільської області (за товарною продукцією)¹

¹ Побудовано за даними Тернопільського обласного управління статистики

Дей. 3.4. Действия в отношении ордера на арест
Тернопільської області¹

полягає в її сезонності, а це передбачає певний резерв працівників для роботи в період переробки сировини. Це завдає певних труднощів і вимагає вивчення демоекономічної ситуації в регіоні.

Поряд з цукром важливим продуктом експорту промисловості Тернопільської області є спирт. Спиртово-горілчана промисловість є єдиною галуззю серед усіх галузей економіки області, яку не зачепив спад обсягів виробництва у період з 1991 по 1996 роки, а навпаки відбувалося їх збільшення (у 1,8 рази). Обсяги виробництва зменшувалися лише у 1991 та 1994 роках. У 1996 р. підгалузь випустила продукції на суму 81416,5 тис. грн., що становить 14,7 % від обсягів усього виробництва харчової промисловості (у 1990 — 5,3 %) (див. табл. Н.2, додатку Н).

На спиртзаводах області працювало 2558 осіб промислово-виробничого персоналу (13,8% від усього промислово-виробничого персоналу харчової промисловості), що є більше, ніж у 1990 р. (див. табл. Н.3, додатку Н).

Спиртово-горілчана промисловість має 13 основних підприємств, 11 з них спиртзаводи (див. рис. 3.5). Найбільший обсяг виробництва (27% товарної продукції підгалузі) на Хоростківському спиртзаводі.

Краще становище спиртово-горілчаної промисловості порівняно з іншими, пов'язане насамперед із значним попитом на її продукцію не тільки в області, але й за її межами, в тому числі за кордоном; меншими порівняно з іншими товарами зростанням цін на продукцію у 1991-1996 роках та помірним спадом виробництва у цукровій і борошномельно-круп'яній підгалузях промисловості — основних постачальниках сировини для виробництва спирту.

Третє місце за обсягами виробництва в харчовій промисловості займає м'ясна — 57491,7 тис. грн у 1996 р. (10,4%). Ще у 1990 р. ця підгалузь виробляла майже чверть продукції харчової промисловості. Спад виробництва в м'ясній промисловості найбільший серед усіх галузей харчової промисловості: у 1996 р. вироблено лише 25,6% від виробництва 1990 р. Хоча у 1996 р. збільшилися обсяги виробництва порівняно з попереднім роком

на 18,2%. Цьому, на нашу думку, сприяло поліпшення асортименту. Істотно зріс випуск натуральних порційних і дрібногрудкових м'якушевих напівфабрикатів з найбільш цінного високосортного м'яса, делікатесних консервів і консервів з волонини. Це безумовно, позитивний момент, який може стати початком виходу м'ясних підприємств з кризи.

Поряд із загальними причинами спаду обсягів виробництва (зниження доходів населення, зростання цін на продукцію, конкуренція збоку імпоротної продукції) м'ясне виробництво ускладнене катастрофічним становищем постачальника сировини для галузі — тваринництва. Високі ціни на корми, особливо концентровані, племінний молодняк, електроенергію, паливо, продукцію машинобудування призвели до того, що виробництво продукції тваринництва стало збитковим, зменшується поголів'я худоби. Реалізація м'яса худоби і птиці в живій вазі у всіх категоріях господарств за останні шість років зменшилася майже удвічі.

Зараз основну масу продукції тваринництва виробляють фермерські господарства і населення. Однак ці сировинні ресурси ще недостатньо використовують м'ясокомбінати, хоча зрозуміло, що їх залучення сприяло б розширенню сировинних можливостей м'ясокомбінатів.

Аналіз зайнятості у м'ясній промисловості виявляє, що скорочення чисельності промислово-виробничого персоналу значно відстає від скорочення обсягів виробництва (майже у 3 рази), керівники підприємств прагнуть зберегти працівників. Однак це політика затратної економіки, зрівнялівки, зменшення заробітної плати. У 1996 р. на підприємствах м'ясної промисловості працювало 1596 осіб промислово-виробничого персоналу.

Основними підприємствами підгалузі є Тернопільський (майже 2/3 виробництва м'ясної промисловості) і Чортківський м'ясокомбінати, а також Тернопільська птахофабрика (с. Великі Гаї).

Подібні проблеми має й молочна промисловість, яка виробляє 8,2 % продукції харчової промисловості (45187,7 тис. грн у 1996 р.) де працює 11,6% усіх працівників галузі. Це пояснюється залежністю молочної

промисловості, як і м'ясної, від розвитку тваринництва та доходів населення.

Менші темпи занепаду виробництва в молочній промисловості порівняно з м'ясною (див. табл. Н.2, додатку Н) пов'язані, по-перше, з більшими обсягами виробництва продукції тваринництва для молочної, ніж для м'ясної промисловості. По-друге, молочної продукції: молока, масла, сира, сметани та ін. населення споживає більше, ніж м'ясних виробів, а, отже, вона є більш купівельною. Хоча й молочна промисловість в сучасних умовах не може повністю реалізувати свою продукцію. Це стосується багатьох молочно-заводів області, на складах яких періодично нагромаджується нереалізована продукція, особливо масло.

Якщо проаналізувати структуру імпортованих молочних продуктів, що надходять на ринки області, то стане зрозумілим, чому саме масло реалізувати найважче. Адже 70-80% імпортованої молочної продукції — саме масло. Як правило, воно виготовлене із штучного замітника молока з різноманітними домішками, а тому дешевше за вітчизняне.

Поступово пристосовуючись до ринкових умов, молочні підприємства Тернопільщини, як і м'ясні, починають відстоювати свої позиції на власному ринку. З'являються нові види продукції із заміниками тваринного жиру, ароматизаторами, фарбниками (сиркові маси, йогурти тощо). Освоюються нові види морозива.

Всього в Тернопільській області 16 основних молочно-заводів (по одному в кожному районі, крім Зборівського) (див. рис. 3.5), а також декілька дрібних підприємств для переробки молока.

Ще однією важливою підгалуззю харчової промисловості в Тернопільській області є борошномельно-круп'яна, яка виробляє 6,1% продукції галузі (у 1996 р. на загальну суму 33545,4 тис. грн.), але займає лише дев'яте місце за чисельністю працівників. У 1996 р. на підприємствах борошномельно-круп'яної промисловості працювало 532 особи промислово-виробничого персоналу (2,9% від усіх зайнятих у харчовій промисловості).

Порівняно з іншими підгалуззями в борошномельно-круп'яній спад

обсягів виробництва у 1991-1996 роках не надто відчутний — 44,8%, менше лише в спиртово-горілчаній і цукровій. Але це більше, ніж у середньому в харчовій промисловості (38,0%).

Такий розвиток підгалузі пов'язаний із тим, що темпи скорочення обсягів виробництва її сировинного постачальника — рослинництва в Тернопільській області значно менші, ніж у тваринництві, і що борошно-мельно-круп'яна продукція не відчуває такої гострої конкуренції на ринку з боку аналогічної імпортової продукції, як більшість інших підгалузей харчової промисловості.

Основними підприємствами борошномельно-круп'яної промисловості в області є 7 комбінатів хлібопродуктів (див. рис. 3.5). Найбільший з них — Тернопільський виробляє 53% усієї продукції і зосереджує 37% промислово-виробничого персоналу підгалузі.

Серед інших підгалузей харчової промисловості Тернопільської області варто звернути увагу на плодоовочеву промисловість, яка у 1990 р. займала третє місце в галузі за чисельністю працівників (11,2 %) і виробляла понад 2 % продукції харчової промисловості (див. табл. Н.3, додатку Н).

Зараз плодоовочева промисловість має найнижчу ефективність виробництва в галузі. Спад виробництва у 1991-1996 рр. становив тут 71,9% (більше тільки у кондитерській промисловості). За останні два роки спад плодоовочевого виробництва був найбільшим у харчовій промисловості. У 1996 р. він знизився найбільше за останні роки — на 47,6% (порівняно з 1995р.).

Основну частку річних обсягів виробництва плодоовочевої продукції Тернопільської області виробляють спеціалізовані великі і середні підприємства, і лише 10% — цехи малої потужності. Всього в області 12 основних плодоовочевих підприємств. Найбільші обсяги виробництва у 1996р. були на Бережанському овочесушильному заводі, який виробляв 20,5% усієї плодоовочевої продукції, а також на Заліщицькому (14,8%), Теремовлянському (12,6%) та Скала-

Подільському (10,7%) консервних заводах.

Чисельність промислово-виробничого персоналу за 1991-1996 роки в підгалузі скоротилася майже на третину і зараз становить 1602 осіб. Такого значного скорочення працівників нема в жодній іншій підгалузі.

Флодоовочева промисловість забезпечує населення продуктами харчування, які мають високу біологічну цінність, необхідні мінеральні речовини та вітаміни. Високий розвиток підгалузі забезпечує рівномірне споживання населенням впродовж року овочів та фруктів, сприяє тривалому зберіганню вирощеного врожаю.

Переважну частину овочів, плодів і особливо картоплю в області споживають у свіжому вигляді. Однак при тривалому зберіганні втрати продукції становлять понад 30 %, знижується вміст поживних речовин. Багато плодів і овочів: томатів, огірків, зеленого горошку, баклажанів, перцю, ягід та ін. — взагалі не підлягають тривалому зберіганню.

Зараз тільки 4% валового збору плодів і овочів переробляється на різноманітну консервну продукцію, а картопля зовсім не переробляється, тоді як в індустріально розвинених країнах понад 50 % плодоовочевої продукції споживається переробленою.

Все це лише підкреслює важливість і необхідність розв'язання проблеми плодоовочевої підгалузі харчової промисловості області, відновлення її повноцінної роботи на новому, якісному рівні.

Крім названих харчових виробництв, у Тернопільській області розташовані підприємства хлібопекарної, кондитерської, дріжджово-концентратної, крохмалепатокової, макаронної, пивоварної підгалузей харчової промисловості, підприємства безалкогольних напоїв і мінеральних вод.

Отже, економіка харчової промисловості Тернопільської області досить складна, за виробничими потужностями, їх фізичним і технологічним станом, за рівнем розвитку інфраструктури вона суттєво відстає від обсягів виробництва власних сировинних ресурсів для випуску продуктів харчування, а

також від рівня розвитку аналогічної галузі в економічно розвинених країнах.

Правда, за останні два роки сповільнився спад виробництва основних підгалузей промисловості, а в деяких навіть зростають обсяги виробництва, що дозволяє сподіватися на вихід галузі з кризи.

Стан іншого потужного виробника товарів широкого вжитку — легкої промисловості — можна охарактеризувати як дуже важкий. Тому, враховуючи невивченість проблем розвитку і розміщення легкої промисловості як в Україні, так і в Тернопільській області, зокрема порівняно з харчовою галуззю, ми ретельніше проаналізуємо сучасний стан легкої промисловості в Тернопільській області.

Проблеми підприємств легкої промисловості мають багато спільного з проблемами харчової промисловості і пов'язані із скороченням споживчого попиту населення. Правда легка галузь має специфічні особливості, яких не має жодна інша галузь.

До 1990 року легка промисловість Тернопільської області задовольняла своєю продукцією 70-90% потреб населення. Сьогодні її частка на ринку приблизно 15-20%, тобто досягла критичної межі.

Товари вітчизняної легкої промисловості купує найбільш соціально вразлива частина населення, платоспроможність якої обмежена мінімальним прожитковим рівнем. До ще менш соціально захищеної частини населення належить такий державно важливий сегмент ринку, як діти. Найбільш повне їх залучення до потенціалу ринку покупців вітчизняних товарів вимагає зростання його частки в суспільному виробництві продукції, а також економічного протекціонізму держави.

Крім низького рівня споживання продукції вітчизняної легкої промисловості значною частиною населення, варто також відзначити слабку адаптацію останнього до ринкових умов життя. Все це істотно підвищує значення демоекономічної ситуації і необхідність її врахування в новій концепції розвитку легкої промисловості як на державному, так і регіональному рівнях.

За останні шість років зниження обсягів виробництва в легкій промисловості було найбільшим серед інших галузей промисловості. У 1996 р. вироблялося продукції лише 19 % від виробництва 1990 р. (у середньому в області — 38%). Відповідно з цим набагато скоротилася чисельність працівників (див. рис. 3.1 - 3.2).

Аналіз причин, що призвели до такої ситуації в галузі, дозволить виявити шляхи виходу її з кризи. Значну роль при цьому, на нашу думку, мають відіграти демоекономічні фактори.

Станом на 01.01.1997 р. легка промисловість Тернопільської області мала 20 основних підприємств, загалом рівномірно розміщених на території області. Лише одне з них державне (Вишнівецька шкіргалантерейна фабрика), а решта у колективній чи приватно-колективній власності.

Останнім часом в області створено кілька спільних і малих підприємств, які випускають продукцію легкої промисловості: СП "Бона" (трикотажний одяг і взуття на експорт), ПМП "Галтер - 93"(взуття) — обидва у м. Тернополі, ТОВ "Мудрак і К°ЛТД"(взуття), СП "Укра-Пол"(одяг) — обидва у смт. Ланівці, СП "Біллербек-Україна" (ковдри і подушки з пір'я) — у м. Чорткові. Обсяги виробництва на цих підприємствах ще незначні.

Незважаючи на занепад виробництва, легка промисловість Тернопільської області займає важливе місце в економіці України. Її частка в загальному обсязі виробництва товарів легкої промисловості України понад 11%. Для порівняння: область займає лише 2,8 % території України, а питома вага населення області становить 2,3 % від усього населення України.

Найбільший індекс спеціалізації серед товарів легкої промисловості має виробництво тканин (розраховано за формулою 1.14):

$$I_{\text{тк.}} = \frac{43.426}{169} : \frac{1177.7}{51473.7} = 11.23, \quad \text{в т.ч. бавовняні:}$$

$$I_{\text{б.тк.}} = \frac{43.348}{169} : \frac{1177.7}{51473.7} = 24.29,$$

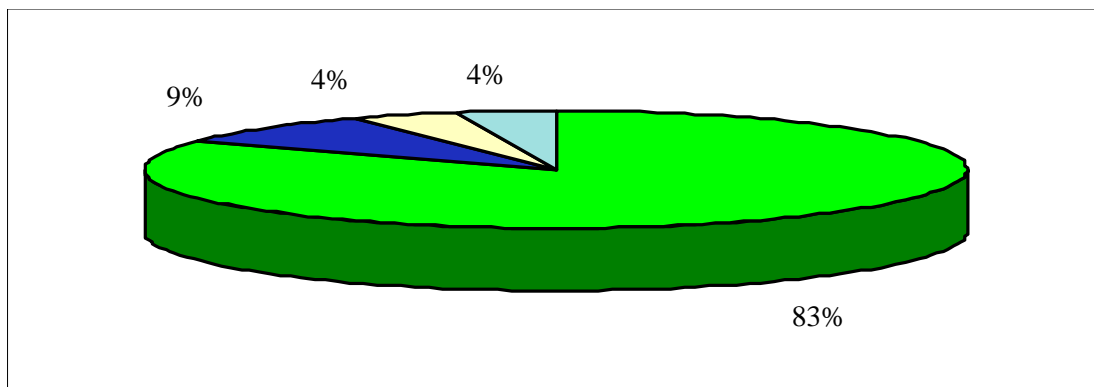
Однак виробництво шовкових тканин має низький Іс — 0,18. Як і шовкові тканини, низькі індекси спеціалізації мають інші товари легкої промисловості: швейні вироби — 0.49, трикотажні — 0.04, взуття — 0.41. Порівняно з 1990 р. Іс зріс для бавовняних тканин (+ 12.09) і швейних виробів (+ 0.44). Для решти продукції, особливо для взуття (-1.21), він знизився.

Отже, найбільш спеціалізована і потужна підгалузь легкої промисловості в Тернопільській області — текстильна. Вона на першому місці як за обсягом товарної продукції — 47 873,7 тис. грн., за кількістю працівників — 5950 осіб, так і за вартістю основних виробничих фондів — 211318 тис. грн. (все — 1996р.) (рис. 3.6.).

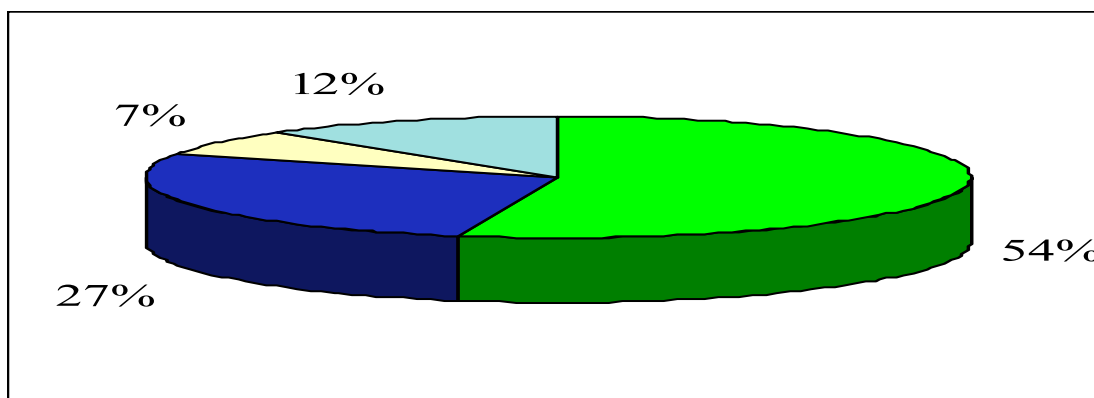
Аналіз змін у текстильній промисловості країн Європейського Союзу (ЄС) за останні 30-35 років показує істотні зміни її організаційної та торговельної структури, виробництва та технології. Продуктивність праці різко підвищилася на всіх стадіях текстильного виробництва. Впродовж цього часу галузь поступово перетворилася з трудомісткою на капіталомістку завдяки застосуванню найновіших технологій. Витрати на створення одного робочого місця в бавовнопрядінні зросли протягом 1950-1992 рр. більш ніж у 20, а у ткацтві майже у 18 разів. Незважаючи на раціоналізацію структур текстильної і швейної промисловості в країнах ЄС, наприкінці 1992 року в цих галузях працювало майже 3 млн. осіб. У текстильній та швейній промисловості країн ЄС є десятки тисяч компаній з кількістю зайнятих менше, ніж 20 осіб та майже 14 тис. компаній з кількістю зайнятих менше, ніж 100 осіб. Одночасно в країнах ЄС 45 текстильних компаній, які належать до числа 100 найбільших компаній світу [171]. Для стратегії розвитку текстильних компаній характерні зміни співвідношення між попитом і пропозицією за рахунок зростання надлишку виробничих потужностей у текстильній промисловості.

Передбачається, що надалі текстильні техніка і технологія розвивати-

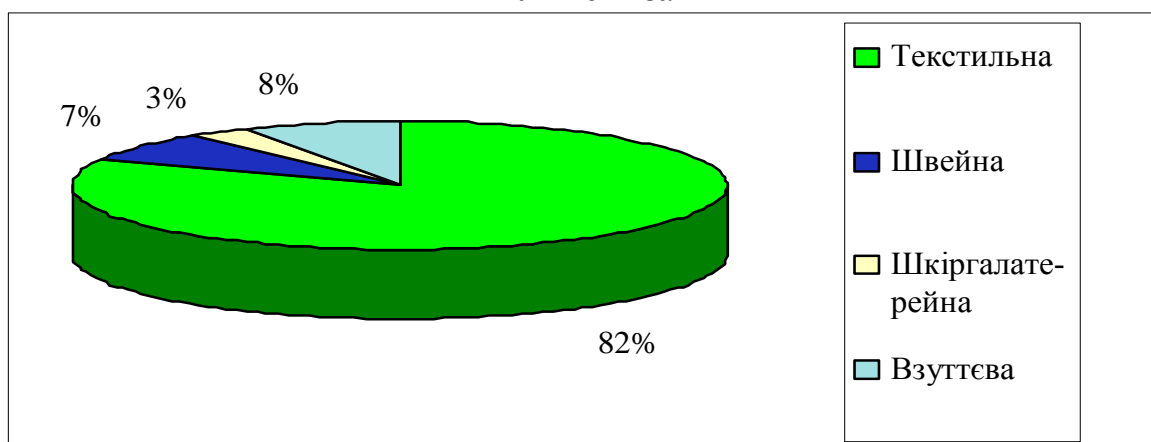
муться на основі сучасних тенденцій їх розвитку: скорочення стадій технологічної обробки, удосконалення процесів контролю, оптимізації технічних характеристик і автоматизації, ускладнення систем обробки матеріалів,

Структура товарної продукції

Кількість зайнятих

Вартість ОВФ

Рис. 3.6. Структура товарної продукції, кількість працівників та вартість

основних виробничих фондів легкої промисловості у Тернопільській області
1996 р.¹

скорочення відходів і поліпшення їх утилізації, підвищення надійності обладнання, використання інтегрованих інформаційних систем, скорочення затрат праці на одиницю продукції, тобто у напрямку інтеграції. Деякі вчені вважають, що в країнах Західної Європи високоавтоматизовані текстильні виробництва працюватимуть сім днів на тиждень і щонайменше 7800 годин на рік [171. — С.17]. Зростуть вимоги споживачів до текстильних товарів, що призведе до збільшення відповідності між продукцією, що виробляється, та вимогами конкретного споживача.

У конструюванні та експлуатації текстильного обладнання зростає використання інформатики, електроніки, автоматики та роботів.

Розвиток ринкових відносин на Україні та пов'язана з ними ліквідація обмежень на формування цін, визначення їх рівня на основі дії законів попиту і пропозиції призвели до різкого росту цін з одночасним зниженням попиту на продукцію.

Зростання цін на текстильну продукцію ускладнило її становище на ринку, особливо якщо врахувати значне звуження місткості внутрішнього ринку у зв'язку із зниженням рівня життя населення, розриву економічних зв'язків, розпаду існуючого економічного простору та зростання конкуренції на внутрішньому ринку.

Основним фактором зростання цін на текстильну продукцію є збільшення витрат виробництва, викликане, у першу чергу, ліквідацією обмежень ціноутворення на ресурси, що використовуються у текстильній промисловості та змінами в структурі собівартості. Собівартість в текстильній промисловості, за останні роки значно зросла, в ній сталися структурні зрушення, пов'язані із збільшенням частки витрат на сировину,

¹ Побудовано за даними Тернопільського обласного управління статистики

паливо, електроенергію, а також умовно-постійних витрат, що припадають на одиницю продукції.

Для збереження рентабельності продукції керівництво підприємств змушене підвищувати ціни на текстильну продукцію, що дуже загострює проблему її реалізації.

На збільшення витрат текстильних підприємств вплинули проблеми із постачанням сировини: дефіцит та високі ціни на неї. Особливо важке становище у бавовняній промисловості, оскільки українські підприємства купують бавовну за світовими цінами.

Всі підприємства текстильної промисловості Тернопільщини завозять основну сировину з-за меж області. При цьому найбільші з них — Виробниче об'єднання (ВО) “Текстерно” (колишній БПК) та Акціонерне товариство (АТ) “Фабрика Ватин” з-за кордону (останнє частково). До 1991 року бавовна, що є головною сировиною для цих виробництв, завозилася переважно з республік Середньої Азії, які на той час, як і Україна, належали до одного економічного простору. Після розпаду СРСР Україна втратила ці традиційні ринки бавовни-волокна через порушення міжгосподарських зв'язків між нею та середньоазіатськими країнами.

Зараз текстильні підприємства України не мають обігових коштів на закупку сировини, тому змушені знижувати обсяги поставок бавовни, а відповідно, зменшувати обсяги виробництва своєї продукції. У самій Середній Азії обсяги вирощування бавовни-сирцю за період з 1990-1995 рр. зменшилися вчетверо з 8,5 млн. тонн до 2 млн. тонн¹. Не на повну потужність працюють місцеві текстильні підприємства і насамперед найпотужніші в Узбекистані². За таких обставин як для України, так і для Узбекистану було б вигідним укладення міждержавної угоди на поставку бавовни, навіть незважаючи на значну відстань між країнами. Зараз ведуться

Примітки:

¹ За даними агенств “Антес” (Росія) і “Cotton Outlook” (США).

² Узбекистан вирощує 75% усієї бавовни Середньої Азії.

переговори з цього питання.

Крім Узбекистана, на державному рівні укладено угоду про поставку бавовни з США. Американський уряд розробив програми GSM - 102, GSM - 103 і PL-480, які забезпечують кредитне фінансування розширення експортних ринків сільськогосподарської продукції. Програма GSM - 102 забезпечує кредитні гарантії терміном від трьох місяців до трьох років, GSM - 103 — від трьох до десяти років, PL - 480 — до двадцяти п'яти років [147]. В світових умовах тенденцій відносно виробництва бавовни Україна опинилася у колі інтересів США з регулювання і управління світовим ринком текстильних товарів.

Одним з претендентів на отримання американської бавовни під кредит в Україні є ВО “Текстерно”. Згідно з постановою №195, підписаною 18.02.1998 р. Прем'єр-міністром України Валерієм Пустовойтенко, яка регламентує розподіл американського товарного кредиту (бавовни) між Херсонським бавовняним комбінатом і ВО ”Текстерно”, останній отримує 2,4 тис. тонн бавовни вартістю \$ 4млн*. Причому кредит наданий за програмою PL-480, строком на 25 років. Американська бавовна завантажить підприємство роботою з повною потужністю майже на чотири місяці. Це дасть змогу підприємству впродовж лише одного кварталу вирішити проблему з проблем — вийти на власні обігові кошти, нарощувати прибуток і, відповідно, використовувати для виробництва сировину з інших джерел. Крім цього текстиль має стати дешевшим, а значить і конкурентним. В той самий час при даній формі забезпечення сировиною необхідно переглянути методи роботи підприємства, насамперед класифікаційну оцінку бавовни, економічний аналіз, фінансовий менеджмент та маркетинг, взаємовідносини підприємства і банку, підприємств галузі, штатні розклади тощо.

Інші текстильні підприємства Тернопільської області — АТ ”Фабрика Ватин”, Трикотажна фабрика та ВАТ “Галантерея” працюють переважно на

*Примітка. За даними Тернопільської газети № 9 від 26 лютого 1998. - С.3.

вітчизняній сировині, а отже менше залежать від цього фактора розміщення.

АТ "Фабрика Ватин", крім бавовни, використовує також вовну. Від обсягів її виробництва залежить також трикотажна фабрика. За останні роки виробництво вовни в Україні значно скоротилось. Так, у Тернопільській області поголів'я овець за 1991-1996 роки скоротилось майже у 6 разів. Деякі господарства повністю відмовились від утримання овець, тому, що в складних сучасних економічних умовах основу сільськогосподарського виробництва становлять підгалузі найбільшої ефективності в умовах даної місцевості. Для Тернопільської області вівчарство не є такою підгалуззю, адже вовна має найнижчий рівень рентабельності для певних видів реалізованої продукції та найвищу собівартість виробництва. В результаті виробництво вовни господарствами області було знижено до мінімуму.

Результатом цього є зменшення обсягів виробництва продукції на підприємствах, які використовують вовну як сировину. У Тернопільській області це АТ "Фабрика Ватин" та Копичинецька трикотажна фабрика.

Ще одне підприємство текстильної промисловості Тернопільщини — ВАТ "Галантерея" — для виробництва шовкових тканин використовує вітчизняну сировину, яка виробляється за межами області.

Занепад текстильного виробництва в сучасних умовах зумовлений також низьким технічним рівнем обладнання, встановленого на підприємствах підгалузі, його невідповідністю сучасним вимогам, що не забезпечує необхідного рівня конкурентності продукції навіть на внутрішньому ринку. Понад 80% усього обладнання на підприємствах Тернопільської області експлуатується понад 10 років, а половина — 20-30 років. На такому обладнанні неможливо досягнути високої ефективності виробництва, оскільки, по-перше, воно часто виходить з ладу і потребує додаткових витрат на ремонт; по-друге, продукція, що випускається на технологічно застарілому обладнанні, є трудомісткою, має високу собівартість, невисоку якість і не може конкурувати з виробленою на найновішому обладнанні, з автоматизованими лініями, роботами, комп'ютерами тощо. Саме тому

провідні текстильні підприємства світу кожні 10-15 років повністю модернізують своє обладнання.

Найнижчий рівень використання виробничих потужностей на Копичинецькій трикотажній фабриці — 8,0%. ВО “Текстерно” використовувало потужності на 38,7%. Майже повністю використовувались виробничі потужності на АТ ”Фабрика Ватин” та ВАТ ”Галантерея”. Правда, на цих підприємствах за останні шість років відбулось скорочення виробничих потужностей, шляхом “замороження” обладнання, а також виходу його з ладу: на трикотажній фабриці частка такого обладнання становить 86%, ВАТ ”Галичина” — 84%, АТ ”Фабрика Ватин” майже 70%, ВО ”Текстерно” — 56%. “Замороження” виробничих потужностей пов'язане, у першу чергу, з відсутністю сировини, нестачею обігових коштів на ремонт обладнання та зниження обсягів реалізації продукції.

Зменшення виробничих потужностей безпосередньо вплинуло на виробництво продукції (табл. П.1, П.2, додатку П). За 1991-1996 роки обсяг виробництва текстильної продукції в Тернопільській області знизився на 84,8%, а це більше, ніж в цілому у легкій промисловості та фактично так само як і у текстильній промисловості України. Найбільший занепад виробництва на Копичинецькій трикотажній фабриці — майже у 250 разів та на Заліщицькому АТ ”Галантерея” — майже у 200 разів.

Як наслідок — значне скорочення обсягів виробництва шовкових тканин. У 1996 році був повністю припинений випуск трикотажних виробів на фабриці в Копичинцях, єдиному з текстильних підприємств області, де виробляли товари для дітей. У 1990 році частка цієї продукції в загальному виробництві трикотажних виробів становила 100%. Поступово вона зменшилася, і у 1996 році її випуск припинили.

Зниження виробництва призвело до скорочення працівників в текстильній промисловості (табл. П.3, додатку П). За 1991-1996 роки скорочено чверть усього промислово-виробничого персоналу текстильних підприємств. Найбільше скорочення на трикотажній фабриці на три чверті та

на АТ "Фабрика Ватин" — майже на половину, в основному за три останні роки.

Крім цього, на всіх підприємствах перейшли на неповний робочий день чи тиждень без виплати частини заробітної плати за час простоїв через відсутність джерела фінансування-прибутку; вимушені відпустки працівників текстильних підприємств за свій рахунок. Тривалість таких відпусток від одного кількох місяців. За цей час робітники змушені заробляти іншою діяльністю, не пов'язаною з їх професією. В результаті вони втрачають кваліфікацію та професійні навички, що негативно впливає на продуктивність праці (табл. 3.1.).

За 1990-1996 рр. заробітна плата в легкій промисловості Тернопільської області знизилася з 230,2 крб. до 54,0 грн., тобто умовно в 4,2 раза (у т.ч. в текстильній майже у 4 рази). При цьому темпи зниження заробітної плати у легкій промисловості були найбільшими серед усіх галузей економіки області, крім громадського харчування.

Таблиця 3.1.

Продуктивність праці на підприємствах текстильної промисловості
Тернопільської області, 1989-1996 рр., %¹

№ п/п	Підприємства	Р о к и							
		1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1996
		до 1989	до 1990	до 1991	до 1992	до 1993	до 1994	до 1995	до 1990
1	ВО "Текстерно"	103.3	96.9	81.8	63.7	66.4	78.1	74.7	19.6
2	АТ фабрика "Ва- тин"	101.3	107.4	65.1	106.6	22.7	71.0	68.9	7.5
3	АТ "Галантерея"	98.2	109.8	94.4	92.6	37.3	1.5	125.0	0.7
4	Трикотажна фабри-	167.0	79.5	126.4	128.8	2.9	137.8	85.4	4.4

¹ За даними Тернопільського обласного управління статистики

ка									
Всього	103.3	97.1	81.4	68.3	59.5	77.9	74.6	18.7	

Найпотужнішим підприємством не тільки текстильної, але й усієї легкої промисловості Тернопільської області є ВО "Текстерно" (м. Тернопіль). Частка цього підприємства у загальному виробництві продукції легкої промисловості області 77,6%, промисловості міста Тернополя — 33,0%, усієї промисловості області — 10,6%. На виробничому об'єднанні працює 1/5 усіх зайнятих у промисловості м. Тернополя та 7,8% усього промислово-виробничого персоналу області; 81,8% усіх працівників складають жінки.

У 1996 р. ВО "Текстерно" виробляло 54,4% бавовняних тканин України (у 1990 р. — 27,6%). Підприємство має три фабрики: прядильну, ткацьку і обробну. Обладнання перших двох фабрик ще кілька років працюватиме, а обробної вже потребує технічного переобладнання, на що нема обігових коштів.

Тканини, які випускає виробниче об'єднання, використовують числені швейні підприємства, розташовані у Західній Україні. Частина продукції вивозиться до інших областей. Але останнім часом замовники воліють розраховуватися не грошима, а готовою продукцією, яку через низької купівельну спроможність населення реалізувати важко. Крім того, частину текстильного ринку України "захопив" Івановський текстиль (Росія), тоді як на початок 1997 р. на складах підприємства назбиралося близько 5 млн. м тканин.

Обсяги експорту підприємства незначні — лише 5% від загального обсягу продукції підприємства, отже, основним споживачем продукції ВО "Текстерно" залишається західний регіон України.

У задоволенні потреб і попиту населення в товарах широкого вжитку значна роль належить швейним виробам. У загальному обсязі випуску і продажу виробів легкої промисловості найбільшу питому вагу займає одяг з тканин (майже 40%). Особливість розвитку швейного виробництва полягає в тісному

зв'язку та залежності від текстильної галузі, яка переживає складні часи.

Негативно впливає на формування товарних ресурсів одягу процес руйнування давніх господарських зв'язків між виробником товарів і торгівельними організаціями, окремими регіонами колишнього спільного економічного простору.

Характеризуючи у цілому процес виробництва швейних виробів в Україні за 1990-1996 роки, слід відзначити, що порівняно з іншими товарами широкого вжитку, що виробляє легка промисловість він розвивався краще. По-перше, спад виробництва цих товарів був повільнішим порівняно з іншими групами — тканинами, трикотажними виробами, взуттям тощо. По-друге, зростання роздрібних цін на основні види одягу також було повільнішим, ніж на трикотажний одяг, панчішно-шкарпеткові вироби і взуття. По-третє, а це специфічна особливість предметів одягу з тканин, вона є багатофункціональною, взаємозамінною, асортимент її ширше та різноманітніший, ніж взуття та панчішно-шкарпеткових виробів.

Дуже складно розвивалося виробництво дитячого одягу. Спад виробництва дитячих товарів і зростання роздрібних цін на них значно перевищували аналогічні показники товарів для дорослих, що пояснюється відміною державних дотацій на дитячі вироби. Забезпечення вітчизняним дитячим одягом значно погіршилося.

Одним з основних факторів спаду виробництва товарів швейної промисловості стала втрата “своїх” покупців, через наплив на український ринок дешевого низькоякісного одягу з-за кордону, переважно з країн Азії.

За таких умов дуже гострою є проблема асортиментно-кількісної збалансованості попиту та пропозиції. Попит населення стає більш конкретним та строго вибіркоvim. Тому виробники швейного одягу, повинні чітко орієнтуватися на певні асортименти ринку, на конкретні групи споживачів з урахуванням статі, віку, соціального статусу, платоспроможності тощо.

Високий рівень цін на певні вироби, особливо дитячого асортименту, змушує покупців вибагливіше ставитися до споживчих властивостей

предметів одягу (якості пошиття, матеріалу, моделі, відповідності моді, кольору, комфортності та ін.).

Оскільки швейні товари належать до групи товарів першої необхідності, вони завжди будуть потрібні, а відповідно буде попит на всі види одягу. Суть у тому, які групи населення і за рахунок якого одягу зможуть задовольняти свій попит.

Частина населення з найбільшими доходами, може дозволити собі придбати дорогий одяг і, як правило, імпортного виробництва. Населення з середнім рівнем достатку купуватиме не дуже дорогий, але якісний одяг. Частина населення, за межею чи на межі бідності може задовольняти мінімальні потреби в одязі на рівні фізіологічної норми. На жаль, основна частина населення України і Тернопільської області зокрема належить саме до третьої групи. Високі ціни на вітчизняний одяг не відповідають можливостям цієї групи населення.

Продукція для перших двох груп населення має бути дуже якісною і відповідати всім сучасним вимогам, що вимагає додаткових капіталовкладень у швейне виробництво. Але і в цьому випадку населення з високими доходами може надати перевагу продукції престижних імпортних фірм. Частка ж населення з середнім рівнем доходу в Україні дедалі зменшується.

У результаті вітчизняна швейна промисловість опинилася без “свого” покупця. Оптимальний вихід з даної ситуації — зниження собівартості продукції, а відповідно і відпускної ціни на неї, що задовольнить б найбільшу частину населення.

Особливу увагу при цьому слід звернути на вартість одягу для дітей, адже у більшості сімей, незалежно від рівня доходів, у першу чергу будуть задовольнятись саме їх потреби.

У сучасних складних економічних умовах для вітчизняних швейних підприємств дуже важлива підтримка відомими іноземних фірмами. Відновлення повноцінної роботи підприємств швейної промисловості дозво-

литель повернути на роботу скорочених працівників цих підприємств, встановити нове обладнання, зробити конкурентними швейні вироби та знизити їх собівартість. Варто зауважити, що інвестуванню українських швейних виробництв західноєвропейськими фірмами сприяє місцеве виробництво тканин, кваліфіковані спеціалісти і дешева робоча сила (середня заробітна плата працівників швейної промисловості області становить — \$ 0,26 на годину, що є одним з найнижчих показників в Європі), споживача, а також відносно невеликі транспортні витрати на експорт чи реекспорт продукції з України.

Основною сировиною для швейних підприємств є бавовняні тканини ВО "Текстерно", нитки, в основному Нікопольської ниткової фабрики; вовняні тканини Дунаєвської (Хмельницької області), Харківської і Кременчуцької фабрик та Чернігівського камвольно-суконного комбінату; шовкові тканини Черкаського та Луцького шовкових комбінатів, лляні — Рівненського льонокомбінату тощо.

Значне згорання виробництва на цих та інших текстильних підприємствах зумовило зменшення обсягів виробництва швейних виробів.

В середньому використання виробничих потужностей на швейних підприємствах Тернопільської області у 1996 р. становило 34,5% (рис. 3.7.). Значна різниця у використанні виробничих потужностей на швейних підприємствах пояснюється, насамперед, двома причинами: відмінністю у кількостях "замороженого" обладнання; різницею у зменшенні обсягів виробництва на підприємствах.

Найбільше зменшилося виробництво за період з 1990 по 1996 роки на фабриках "Галичина" та "Дністрянка", ОП "Смерічка" і ВАТ "Чортківська швейна фабрика"; найменший на ВАТ "Швейна фірма" (м. Тернопіль) та фабриці "Берізка" (див. табл. П.1, додатку П).

Істотно знизили обсяги виробництва швейні підприємства у 1994р., що, на нашу думку, пояснюється кількома причинами: по-перше, значним скороченням виробництва тканин у 1993-1994 роках, а по-друге, найбільшими темпами інфляції (періоду 1991-1997 років).

Дуже складна ситуація є з виробництвом одягу для дітей, обсяги якого знизилися до мінімуму. У 1996 р. було випущено лише 188 дитячих пальто (186 — ВАТ "Швейна фірма", 2 — фабрика "Дністрянка") та 5 тис.шт. дитячих штанів (ВАТ "Чортківська швейна фабрика"). Це відповідно 0,2% та 1,4% від випуску у 1990 році. Повністю припинено виробництво дитячих костюмів, курток та інших швейних виробів через його нерентабельність.

У 1996 р. почали збільшуватися обсяги виробництва, насамперед на ВАТ "Швейна фірма", свідчить про перші кроки виходу підгалузі з кризи.

Зменшення виробничих потужностей і обсягів виробництва продукції призвело до скорочення працівників на швейних підприємствах Тернопільщини. За 1991-1996 роки скорочено 1891 працівника (62,2%). Але, як і в текстильній промисловості, скорочення було меншим за темпи зниження обсягів виробництва (крім ВАТ "Швейна фірма"), що свідчить про невідповідність між кількістю зайнятих і виробництвом продукції (табл. П.4, додатку П).

Найбільшим підприємством швейної промисловості Тернопільської області є ВАТ "Швейна фірма". У 1996 р. вона виробляла понад половини усієї продукції галузі, в ній працювало майже чверть її промислово-виробничого персоналу.

Обсяги виробництва ВАТ "Швейна фірма" у 1995-1996 роках збільшувалися передусім за рахунок його співпраці з німецькими партнерами, куди фабрика поставляє понад 15% своєї продукції (а це дві третини усіх експортних поставок швейних виробів області за кордон). ВАТ "Швейна фірма" налагодила тісні зв'язки з постачальниками сировини, що дуже важливо в сучасних умовах, коли більшість підприємств простоюють через розрив старих господарських зв'язків. На підприємстві також частково замінюється застаріле обладнання на нове, сучасніше.

Взуттєвий ринок Тернопільської області на 80-85% формує імпортна продукція. Останніми роками обсяги організованого імпорту зменшуються, але зростання неорганізованого імпорту їх компенсує, в результаті чого загальне надходження імпортної продукції на внутрішній ринок зростає. У цій

ситуації перед вітчизняними виробниками взуття постає проблема конкурентності своєї продукції.

Незважаючи на те, що виробництво взуття є однією з традиційних галузей промисловості Тернопільщини, його виробляють лише на двох основних підприємствах: Тербовлянській взуттєвій фабриці та ТОВ "Іква" (м.Почаїв). Крім того, у м. Тернополі діє протезний завод, який випускає взуттєві протези (до 3 тис. пар на рік), а у міських поселеннях є цехи ремонту взуття.

У результаті значного зменшення за останні шість років поголів'я свиней та великої рогатої худоби відповідно зменшилося виробництво шкіри, що стало однією з головних причин зниження обсягів взуттєвого виробництва. Разом з тим, значно знизило виробництво штучної шкіри АТ "Вінітекс" (м. Тернопіль).

За 1990-1996 роки підприємства взуттєвої промисловості скоротили виробництво своєї продукції на 95,0%, а це найвищий показник серед усіх галузей легкої промисловості (див. табл. П.1, додатку П). Виробництво взуття в натуральному вираженні в 1996 р. становило 182 тис. пар, або лише 2,5% від показника 1990 р. (7212 тис. пар).

Кількість працівників взуттєвих підприємств Тернопільської області становить 1873 осіб (1996 р.), або 65,7 % від 1990 р. Тобто за даний період скорочено майже 1000 робітників (табл. П.5, додатку П). Але й зараз кількість працівників набагато перевищує рівень, необхідний для сучасних масштабів виробництва, адже виробничі потужності виробництва взуття використовуються підприємствами лише на 11%.

З чотирьох підприємств шкіргалантерейної промисловості два — ВТФ "Шкіргалантерея" (м. Вишнівець) та ТОВ "Калина" (мст. Заложці Зборівського району) — скоротили випуск своєї продукції до мінімуму. У 1996 р. обсяги виробництва на цих підприємствах становили 1,4% та 0,5% відповідно від рівня 1990 р. (див. табл. П.1, додатку П). Здебільшого ці підприємства простоюють, а працівники, кількість яких за шість останніх років скоротилася більш, ніж на третину, перебувають у вимушених

відпустках за свій рахунок. Виробничі потужності ТОВ "Калина" використовуються лише на 1%, на ВТФ "Галантерея" — на 24% (але частина з них "заморожена" через невикористання).

Найбільші обсяги виробництва має АТ "Вінітекс" – 1794,4 тис.грн. (1996 р.), або 92,5% від усієї шкіргалантерейної промисловості Тернопільської області. Спад обсягів виробництва за 1990-1996 рр. на підприємстві 33,1%, скорочено 30% промислово-виробничого персоналу. Виробничі потужності у 1996 р. підприємство використовувало в середньому на 20% (табл. 3.2.).

На відміну від продукції інших підгалузей легкої промисловості, шкіргалантерейні вироби не є товарами першої необхідності, хоча й належать до товарів широкого вжитку. Це головна причина значного спаду виробництва у цій підгалузі. Попит на галантерейні вироби невисокий і задовольняється здебільшого імпортною продукцією.

Трохи ліпша ситуація на АТ "Вінітекс" пояснюється тим, що значна частина продукції, яку воно випускає, має промислове використання, а тому значно більший попит, ніж галантерейні вироби.

Таблиця 3.2.

Використання виробничих потужностей АТ "Вінітекс" з окремих видів продукції у 1996 р.¹

№ п/п	Вид продукції	Одиниці виміру	Потужність	Виробництво	Використання, %
1	Неткані матеріали	тис. м ²	364.7	39.0	10.7
2	Штучні м'які шкіри	тис. м ²	2596.0	570.0	22.0
3	Лінолеум	тис. м ²	166.7	42.0	25.2

¹ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Отже, у галузях виробництва товарів широкого вжитку Тернопільської області почалася реальна адаптація до ринкових умов. Ці процеси дуже складні, оскільки на непросту зміну моделі фінансово-економічної політики накладаються такі несприятливі фактори, як труднощі стосунків з традиційними, а тепер закордонними постачальниками сировини (легка промисловість), загальний спад кінцевого попиту, поява на ринку великої маси конкурентної імпоротної продукції, інфляція та необхідність інвестування соціальної сфери.

Вплив всього комплексу факторів призводить до дедалі більшого розшарування підприємств з виробництва товарів широкого вжитку залежно від їх фінансово-економічного стану: на працюючих відносно стабільно і реальних банкрутів.

Вдала ж реалізація структурної політики дозволить, по-перше, зменшити соціальні витрати при трансформації виробництва шляхом повного чи часткового перепрофілювання підприємств, попит на продукцію яких впав у зв'язку із зміною соціально-економічних відносин (наприклад, Копичинецької трикотажної фабрики), по-друге, забезпечити інвестиційну підтримку підприємств діяльність яких характеризується високою швидкістю обігу капіталу, швидкою віддачею, високою нормою нагромадження (особливо швейні підприємства).

Активна інвестиційна політика, на нашу думку, забезпечить у результаті технічного переоснащення структурні зрушення на користь продукції підвищеного попиту населення. Це дозволить зберегти, передусім, виробництво тканин — одну з основ незалежності країни, а також виробництво інших товарів широкого вжитку, що особливо важливо в умовах різкого розшарування населення за рівнем доходів.

Багато підприємств підвищують конкурентність продукції, яку вони випускають. Однак у цілому це підвищення стримує слабка технічна база, якість сировини, матеріалів, барвників. В умовах, коли український ринок відкритий для іноземного імпортера, підвищення конкурентності вітчизняних

товарів широкого вжитку на внутрішньому ринку має важливе значення.

Оскільки більшість підприємств вже приватизовані і працюють переважно як акціонерні товариства чи товариства з обмеженою відповідальністю, то їм в основному самостійно належить вирішувати проблеми стабільності на внутрішньому ринку і можливого виходу на світовий.

При виробленні концепції розвитку виробництва товарів широкого вжитку в ринкових умовах треба враховувати:

- визначення місця підприємств, вітчизняних товарів на споживчому ринку країни з урахуванням платоспроможного попиту населення і перспектив підвищення конкурентності виробів; визначення підприємств для пріоритетної державної політики;

- оптимізація робочих місць відповідно до діючих виробничих потужностей підприємств;

- удосконалення організаційної структури, усунення надмірної концентрації виробництва у первинних підрозділах, яка склалася в минулому і не забезпечує динамічного і адекватного реагування на вимоги ринку, створення умов для розвитку дрібних і середніх виробництв з одночасним удосконаленням на новій ринковій основі великих структур, які визначають науково-технічний рівень виробництва;

- визначення шляхів технічного переоснащення підприємств, ролі вітчизняного машинобудування у цій роботі;

- відновлення надійних стосунків між виробниками товарів широкого вжитку, вітчизняними та іноземними постачальниками сировини;

Ця програма має будуватися на основі аналізу та обґрунтування ефективності розміщення підприємств і сучасних умов ринкової економіки. Насамперед необхідно визначити, які підприємства є банкрутами (чи потенційними банкрутами) з метою їх перепрофілювання чи повного закриття, а які переживають тимчасовий занепад виробництва, але мають непогані перспективи розвитку і потребують всебічної підтримки.

Оцінка ефективності сучасного розміщення виробництва товарів широ-

кого вжитку має враховувати передусім доступність сировини, наявність робочої сили і рівень споживання продукції на даній території. Якщо тернопільським підприємствам з виробництва товарів широкого вжитку, передусім текстильним, вдасться повністю стабілізувати поставки сировини, а передумови для цього є, то основу ефективності розміщення цих підприємств складатимуть кількісні і якісні параметри населення та їх зміни. Саме тому раціоналізацію розміщення підприємств Тернопільської області варто обґрунтовувати за демографічними та демоекономічними факторами.

3.2. Демоекономічна оцінка ефективності сучасного розміщення виробництва товарів широкого вжитку

Демографічне обґрунтування розвитку і розміщення продуктивних сил передбачає збалансоване розміщення засобів виробництва і населення як споживача матеріальних благ і основного їх виробника. Збалансоване розміщення продуктивних сил на регіональному рівні сприятиме вирівнюванню відмінностей у розвитку продуктивних сил в адміністративних районах і областях.

Для демографічного обґрунтування треба конкретизувати сучасне розташування підприємств, що виробляють товари широкого вжитку в Тернопільській області, зокрема фактори, які зумовили таке розташування. Це важливо, тому що демографічне обґрунтування розміщення потрібне насамперед для тих галузей чи підприємств, основними факторами розміщення яких є демоекономічні: робоча сила і високий рівень споживання продукції.

У кожному з районів Тернопільської області та в м. Тернополі є підприємства харчової промисловості. Найбільше таких підприємств в обласному центрі (12) та Чортківському районі (12), найменша — в Зборівському, Підгаєцькому (2) та Тернопільському (2) районах. Високий індекс спеціалізації харчової промисловості в Лановецькому, Збаразькому, Чортківському, Тернопільському і Козівському районах (табл. 3.3, обчислено за формулою 1.14). Дуже низький цей індекс у Заліщицькому і Зборівському районах.

Принципи розміщення різних підгалузей харчової промисловості в області різні. Так, цукрові, спиртові заводи, підприємства переробки плодів і овочів тяжіють передусім до виробництва сировини. Другорядну роль при цьому відіграє фактор наявності трудового потенціалу в регіоні, який задовольняв би сезонні потреби працівників для цих галузей.

Так, кожний цукровий завод області має “свої” сировинні території, з яких доставляють цукрові буряки. Це, як правило, адміністративний район, де знаходиться завод, а також прилеглі до району господарства районів, де

Таблиця 3.3.

Індекси спеціалізації легкої і харчової галузей промисловості в районах Тернопільської області ¹

Райони	Індекс спеціалізації			
	харчова промисловість		легка промисловість	
	1990	1996	1990	1996
м. Тернопіль	0.811	0.488	3.947	4.203
Бережанський	0.084	0.178	—	—
Борщівський	0.526	0.861	—	—
Бучацький	0.539	0.871	0.308	0.424
Гусятинський	1.249	1.653	0.095	0.005
Заліщицький	0.131	0.094	0.813	0.119
Збаразький	2.689	3.317	0.184	0.008
Зборівський	0.079	0.025	0.190	0.003
Козівський	1.007	1.029	—	—
Кременецький	0.941	0.536	1.211	1.047
Лановецький	3.284	3.432	—	—
Монастириський	0.348	0.595	0.515	0.093
Підволочиський	0.347	0.541	—	—

¹Обчислено за даними Тернопільського обласного управління статистики

Підгаєцький	0.081	0.148	—	—
Теребовлянський	0.764	0.543	0.440	0.633
Тернопільський	1.671	1.725	0.275	0.106
Чортківський	2.370	2.462	0.397	0.121
Шумський	0.159	0.113	0.392	0.151
Всього в області	...	1.821	...	3.141

цукрових заводів нема. В основі такого поділу лежить мінімізація транспортних витрат на доставку цукрових буряків для переробки. Деякі ускладнення, затримки при переробці сировини на заводі, означають тимчасову чи постійну втрату частини сировинної території через її “захоплення” іншим заводом.

Певні економічні втрати цукрових заводів зумовлені неможливістю отримувати цукрові буряки з господарств інших областей, що пов’язано з наявністю в областях місцевих бюджетів, до яких мають надходити частина податків від усіх місцевих підприємств.

Ряд підприємств відчують незручності також із збутом продукції. Йдеться насамперед про патоку. Так, через відсутність поблизу спиртового заводу, Лановецький цукровий завод чимало втрачає при транспортуванні патоки на Хоростківський, Новосілівський чи Кобиловолоцький спиртові заводи (завод у Зарубинцях повністю обслуговує Збараський цукровий завод).

Звичайно, в сучасних умовах не може бути й мови про спорудження нового спиртзаводу спеціально для Лановецького цукрового заводу. Але враховуючи те, що завод виробляє майже 25% товарної продукції всієї продукції цукрової промисловості області, варто розширити виробництво Зарубинецького спиртзаводу, який знаходиться поблизу м. Збаража і мст. Ланівців.

Підприємства м’ясної, борошномельно-круп’яної підгалузей харчової

промисловості на Тернопільщині менше прив'язані до місць виробництва сировини, ніж цукрові, спиртові чи плодоовочеві виробництва. Важливішим тут є фактор споживання продукції. Тому комбінати хлібопродуктів, м'ясокомбінати та інші підприємства підгалузі розташовані у найбільших за чисельністю населених пунктах області: м. Тернополі (Тернопільський м'ясокомбінат розташований поблизу міста в мст. Вел. Березовиці), м. Чорткові, м. Кременці, м. Бучачі, м. Хоросткові.

Найбільш залежні від споживача серед підгалузей харчової промисловості молочна і хлібопекарна. Їх підприємства розташовані практично в усіх найбільших населених пунктах області, їх потужність безпосередньо залежить від чисельності населення, території збуту продукції.

Отже, діяльність більшості підприємств харчової промисловості в Тернопільській області передусім залежить від демоекономічної ситуації в регіоні. Однак це не стосується підприємств цукрової, а також частково спиртово-горілчаної (спиртової) і плодоовочевої підгалузей харчової промисловості, розміщення яких зорієнтоване на наявність в області сировини для їх виробництва.

Крім основних підприємств за останні в Тернопільській області створено ряд цехів малої потужності з переробки сільськогосподарської сировини. Більшість з них розміщена у сілах або містечках. Переважно це молочні, м'ясні та хлібопекарні виробництва. Основна їх продукція — тваринне масло, сир жирний, продукція з незбираного молока. ковбаси, хлібобулочні вироби. У містах багато мініхлібопекарень.

Необхідність у дрібних переробних підприємствах постала у зв'язку з складним становищем, в якому опинилися сільськогосподарські виробники. І переробні підприємства, і виробники сільськогосподарської техніки та комбікормів діють по відношенню до них монополярно. в результаті сільські товаровиробники вимушені шукати шляхи більш вигідної реалізації своєї продукції.

Створення цехів малої потужності, виходячи із загальнодержавних

інтересів, в умовах. коли відбувається значне скорочення виробництва сировини, себе не виправдовує, оскільки потужності діючих молочних, м'ясних заводів не використовуються повністю. Крім цього, вони будувались без техніко-економічного обґрунтування і науково розробленої концепції їх розміщення, а також вибору асортименту згідно з попитом споживачів. Експлуатація дрібних переробних підприємств за декілька років виявила в них багато недоліків, у порівнянні із заводами великої і середньої потужності: відсутність “гнучкої” технології, що не дозволяє забезпечувати попит покупців; великий відсоток втрат сировини; більш низька продуктивність праці; недостатнє (за норми) миття і стерилізація обладнання; відсутність лабораторного контролю сировини, технологічного процесу і готової продукції; відсутність очисних споруд.

Однак ці підприємства дедалі більшу роль відіграють у забезпеченні населення продукцією, а також в деякій мірі компенсують скорочення робочих місць на великих заводах. Тому, якщо такі виробництва є рентабельними, на нашу думку, вони мають право на існування, але при цьому вони повинні від-повідати усім санітарним вимогам та науково-технічному прогресу. З іншого боку, найбільшій ефективності і сільськогосподарські, і переробні підприємства можуть досягати за умов тісної і рівноправної співпраці один з іншим.

Підприємства легкої промисловості розташовані в 11 (з 17) районах Тернопільської області, а також у м. Тернополі. Саме в обласному центрі легка промисловість має найвищий індекс спеціалізації (див. табл. 3.3).

Таке розміщення підприємств ґрунтується, передусім, на основі значного трудового потенціалу і споживачів продукції в області. Високі темпи зростання міського населення (міста Тернопіль, Кременець, Чортків та ін.) у 70-х - 80-х роках вимагали забезпечення населення роботою, з одного боку, а з другого — збільшення кількості і підвищення якості товарів широкого вжитку. Частково ці проблеми розв'язувалися за рахунок будівництва підприємств легкої промисловості. Вони забезпечували зайнятість жіночої

частини робочої сили і поповнювали ринок тканин, одягу, взуття тощо.

Здобуття Україною незалежності та перехід до ринкових відносин кардинально змінили ситуацію в усіх сферах життєдіяльності країни, у т.ч. в економічній та демографічній. Згідно з цим зазнають змін і підходи щодо розвитку і розміщення підприємств легкої промисловості.

У сучасних умовах підприємства легкої промисловості Тернопільської області втрачають свої першочергові функції працевлаштування і забезпечення населення купівельноспроможною продукцією. Без виправлення цієї ситуації дальший розвиток легкої промисловості ставиться під сумнів. Адже робота найбільшого підприємства галузі — ВО "Текстерно" — цілком залежить від імпортової сировини.

Демоекономічна ситуація в Тернопільській області за останні роки характеризується зниженням показників коефіцієнта зайнятості (K_z). На 01.01.1997 р. в народному господарстві працювало 433,2 тис. осіб, коефіцієнт зайнятості при цьому становив (формула 1.17):

$$K_z = \frac{433,2}{615,6} = 0,704$$

У 1990 р. K_z становив 0,890. Зниження K_z пояснюється передусім значним скороченням працівників, збільшенням кількості осіб працездатного віку, що навчаються без відриву від виробництва та збільшенням інвалідності серед населення працездатного віку за цей період.

Найнижчий K_z мають райони, розташовані на заході області, переважно з великою часткою сільського населення: Підгаєцький, Зборівський, Козівський, Буцацький, Монастириський, а також Шумський (рис. 3.8.). Найвищий K_z у м. Тернополі, Гусятинському районі, а також в південних районах області — Борщівському, Заліщицькому і Чортківському. Найнижчий рівень зайнятості у Тернопільській області — у сільському господарстві та у

суміжній з ним інфраструктурі. Трохи ліпша ситуація у промисловості, будівництві тощо. Однак у цілому низька зайнятість та даліше її зниження загрозливі для економіки області.

Для конкретних підприємств низький рівень зайнятості, навпаки, передбачає певний потенціал для розширення виробництва. Чим нижча зайнятість в районі, де розміщене підприємство, тим більша впевненість його керівництва, що при розширенні підприємства, збільшенні обсягів виробництва, необхідну кількість працівників буде знайдено.

У 1996 р. на підприємствах харчової промисловості Тернопільської об

ласті працювало 19958 осіб (у т.ч. робітників — 18541, 92,9%), легкої — 12384 осіб (з них робітників — 11 616, 94,1%). Порівняно з 1990 р. кількість працівників скоротилася в харчовій промисловості на 2369 осіб, у легкій — на 6300 осіб (понад третину).

Переважна більшість працівників — жінки — до 80 % у легкій промисловості та до 60 % — у харчовій (в середньому у промисловості менше, ніж 50 %). Трохи більша частка жінок у швейній, молочній, хлібопекарній, кондитерській підгалузях, а менша — у взуттєвій, шкіргалантерейній, цукровій, м'ясній та спиртово-горілчаній .

У віковій структурі зайнятих у легкій і харчовій галузях промисловості переважають особи 30-40 років. Це пояснюється тим, що практично на всіх виробництвах через відсутність найновішого технологічного обладнання праця досить важка. Люди передпенсійного віку можуть виконувати на наявному обладнанні тих обсягів робіт, які виконують молоді. З іншого боку, в сучасних умовах жорсткої конкуренції на внутрішньому ринку необхідно виробляти високоякісну продукцію, тому від працівників більшості підприємств харчової, а особливо легкої галузі промисловості вимагається високий кваліфікаційний рівень, завдяки якому можливий випуск конкурентної продукції. В результаті найбільш оптимальний вік для робітників галузей — від 30 до 40 років.

Ефективність використання робочих місць у легкій промисловості

Тернопільської області станом на 01.01.1997 р. була досить низькою на відміну від харчової (обчислено за формулою 1.18):

$$R_{p.m.l} = \frac{11616}{16819} = 0,691$$

$$R_{p.m.x} = \frac{18541}{20541} = 0,903$$

Серед ряду підприємств найнижчий показник у харчовій промисловості мають підприємства плодоовочевої та м'ясної підгалузей; в легкій — Копичинецька трикотажна фабрика, а також ВАТ "Чортківська швейна фабрика", ТОВ "Веснянка", АТ "Фабрика Ватин", ВАТ "Швейна фірма", найвищий — підприємства спиртово-горілчаної і цукрової підгалузей промисловості; фабрика "Дністрянка" і ОП "Смерічка".

Низька ефективність використання робочих місць та її подальше зниження зумовлює зростання кількості безробітних у цих галузях, особливо в легкій промисловості. На 01.01.1998 року в Тернопільському обласному центрі зайнятості було зареєстровано 21043 безробітних, серед яких 1515 швачок (7,2 %) ¹, 652 - кравця (5,3 %), 652 ткаля (3,1 %). Крім цього, частина зареєстрованих безробітних техніків, інженерів і економістів мають текстильну чи швейну спеціальність або досвід роботи у легкій промисловості. Загальна кількість безробітних у легкій промисловості становить понад 3,5 тис. осіб, або більше 15 % ² від усіх безробітних Тернопільської області.

Проблема безробіття з кожним днем стає дедалі серйознішою. Враховуючи збільшення на ринку праці випускників навчальних закладів та спад виробництва в результаті поглиблення економічної кризи до кінця 1998 року кількість зареєстрованих безробітних може зрости до 25 тис. осіб, в т.ч. серед працівників легкої промисловості до 4 тис. осіб.

Примітки:

¹Найвищий показник серед безробітних робітників

²Найвищий показник серед усіх галузей

Значною частиною цих безробітних можуть стати випускники середніх професійних навчальних закладів, які здобули спеціальності швачки, кравця, шевця тощо. В сучасних умовах при відсутності потреби в цих професіях готувати нові кадри за рахунок державних коштів неможна, хіба лише за рахунок тих, хто навчається, якщо вони впевнені, що матимуть роботу.

Необхідність скорочення підготовки спеціалістів для легкої промисловості підтверджує і той факт, що крім безробітних, в області багато осіб, не зайнятих з інших причин, але які за своїми професійно-кваліфікаційними здібностями можуть працювати на підприємствах харчової і легкої галузей промисловості, а також тих, які там колись працювали, а тепер займаються іншою діяльністю. Коефіцієнт використання незайнятої частини робочої сили області у легкій і харчовій галузях промисловості Тернопільської області обчислений за формулою 1.19:

$$R_{т.р.л.} = \frac{5173}{10696} = 0,483; \quad R_{т.р.х.} = \frac{2000}{7131} = 0,280$$

Цей показник свідчить, що кількість незайнятої частини населення, яку можна залучити до роботи на підприємствах легкої промисловості, більш ніж у двічі перевищує їх потенційний попит, а в харчовій — майже у чотири рази.

Найменші коефіцієнти використання робочої сили у легкій промисловості мають північні райони області — Кременецький та Шумський, а також Тербовлянський район. У цих районах дуже обмежена пропозиція робочої сили для робіт у легкій промисловості.

Певне зниження пропозиції за останні роки саме в цих районах пояснюється зменшенням трудового потенціалу у вказаних районах за рахунок скорочення кількості “маятникових” мігрантів.

Досі практикувалося залучення до роботи працівників з інших районів чи сусідніх областей. Так, на промислових підприємствах міст Кременця і

Почаєва працювали мешканці південних районів Рівненської та Бродівського району Львівської областей, у мст. Шумське з Хмельницької області (небагато), у мст. Микулинці — з Тернопільського району.

Як зазначалося у попередньому розділі, такі трудові міграції в сучасних умовах не виправдовуються: працівникам стало не вигідно витратити на них гроші та час.

Найбільші потенційні можливості залучення до роботи у легкій промисловості мають Бучацький, Монастирський, Чортківський райони, а також Підгаєцький, у якому нема підприємств даної галузі. У деяких районах чисельність робочої сили не тільки не скорочуються, але й збільшуються (у Бучацькому, Підгаєцькому).

Коефіцієнти використання незайнятої частини робочої сили у харчовій промисловості практично в усіх районах області досить низькі, що свідчить про значний резерв робочої сили для роботи в галузі.

Отже, з одного боку, на більшості підприємств як легкої, так і харчової галузей промисловості області, у зв'язку із “замороженням” виробничих потужностей багато робочих місць вільні. З іншого боку, трудовий потенціал області дозволяє найближчими роками не тільки заповнити ці вакансії, але й створити нові.

При цьому важливо враховувати сучасний технічний рівень виробництва в контексті його впливу на кількість працівників.

Основою вдосконалення демоекономічних структур населення має стати скорочення сфери прикладання важкої фізичної праці, перехід від часткової до повної раціональної ефективної зайнятості.

Більшість підприємств з виробництва товарів широкого вжитку області характеризується низькими коефіцієнтами вибуття старого і змінності роботи високопродуктивного обладнання, повільною заміною технологічних способів праці, що обумовлює високий рівень зайнятості ручною працею.

Доказом служить досить високий показник трудомісткості виробництва, особливо у легкій промисловості в області — 0,228 люд.-год./грн.

Порівняно з 1990 р. трудомісткість зросла більш ніж утричі (додаток Р). Найвища трудомісткість виробництва на підприємстві з найнижчими обсягами виробництва серед усіх підприємств легкої промисловості Тернопільщини — ТОВ "Калина" — 20,579 люд.-год./грн.

За даними 1990 р., трудомісткість на цьому підприємстві також була трохи вищою за середньогалузеві показники, але не була такою значною оскільки високий показник трудомісткості виробництва в ТОВ "Калина" пов'язаний із значним порушенням збалансованості між діючими виробничими потужностями та чисельністю працівників, що їх обслуговують. Виходячи з існуючих обсягів виробництва продукції, на підприємстві доцільно провести скорочення кадрів, що не тільки знизить трудомісткість виробництва, але й збільшить його ефективність (через зменшення витрат на оплату праці).

Крім ТОВ "Калина", висока трудомісткість виробництва на фабриках "Дністрянка" та "Галичанка", ВТФ "Шкіргалантерея", ТОВ "Іква". Треба відзначити, що взуттєві виробництва завжди віділялися підвищеною трудомісткістю (див. додаток Р). Найнижча трудомісткість, як і шість років тому, на ВО "Текстерно" і АТ "Фабрика Ватин", значна частина виробництва яких автоматизована.

Порівняно з легкою промисловістю харчова менш трудомістка — 0,042 люд.-год./грн. (у 1996 р.). Лише плодоовочева підгалузь має трудомісткість більшу від середньогалузевої трудомісткості виробництва у легкій промисловості. Найнижча трудомісткість виробництва в харчовій промисловості на підприємствах борошномельно-круп'яної і м'ясної галузей.

З розвитком науково-технічного прогресу відбуваються зміни у структурі виробництва, все більшого значення набувають трудозберігальні технології, що послаблює вплив трудового потенціалу на формування територіальної організації виробництва. Крім того, комплексна механізація і автоматизація виробництва зменшують трудомісткість продукції, зменшуючи потреби виробництва у робочій силі. У зв'язку з цим залежність

розміщення виробництва від робочої сили може стати відносною.

Але сучасні економічні умови, при яких вітчизняне машинобудування практично не випускає обладнання ні для харчової, ні для легкої промисловості, а підприємства на мають обігових коштів для придбання імпортного, не дають підстав стверджувати, що і в найближчі декілька років, коли кількість робочої сили в області не зменшуватиметься, відбудеться кардинальний перехід від ручної до автоматизованої праці, а тому потреба в робочій силі не зменшиться.

Через сім-десять років на Тернопільщині почне скорочуватись чисельність робочої сили, тому можлива автоматизація виробництва в не повинна відчутно позначитися на ринкові праці області.

Трудомісткість виробництва впливає на його ефективність через витрати на оплату праці. Чим більша трудомісткість виробництва, тим більші витрати на оплату праці, з одного боку, і менша сама заробітна плата, з іншого.

Так, у Тернопільській області середньомісячна заробітна плата працівників легкої промисловості найнижча порівняно з іншими галузями промисловості 54,1 грн. (у середньому в промисловості 103,1 грн.).

Так не може довго тривати, адже при такій оплаті продуктивність праці дедалі знижуватиметься через відсутність мотивації праці. На нашу думку, кількість зайнятих на виробництві та розмір заробітної плати мають стати одними з вирішальних факторів розвитку підприємств легкої промисловості, особливо швейних та взуттєвих.

На даному етапі розвитку, як показують дослідження, для підприємств найбільшими є витрати на закуп сировини, електроенергії, палива тощо. Підприємства текстильної і взуттєвої промисловості багато витрачають не тільки на закуп, але й транспортування сировини. Лише зниження цих витрат істотно зменшить собівартість продукції, а отже, збільшить ефективність виробництва.

У харчовій промисловості ситуація інша, тут витрати на оплату праці більші, ніж у легкій промисловості, що пов'язано із більш стабільним поло-

женням її підприємств. Середньомісячна заробітна плата в харчовій промисловості у 1996 рік становила 156,63 грн. Витрати ж на доставку сировини в цій галузі, навпаки, мінімальні.

В епоху економічної кризи показники ефективності виробництва щороку знижуються і зараз дуже низькі. Якщо порівняти ефективність і обсяги виробництва, то виявляється певна залежність між ними. Як правило, чим більша ефективність виробництва підприємства в поточному році, тим менші темпи скорочення обсягів виробництва в наступному.

В цілому ефективність виробництва харчової промисловості є трохи вища, ніж у легкій. Найбільш ефективні цукрова і спиртово-горілчана підгалузі, а також ВАТ "Швейна фірма". Найнижча ефективність виробництва на трикотажній фабриці, Чортківській швейній фабриці, ЗАТ "Подільянка", ВТФ "Шкіргалантерея", ТОВ "Калина". Ці всі підприємства були збитковими (додаток С).

Загалом аналізувати будь-які економічні показники, в тому числі і ефективність, коли згортаються обсяги виробництва, з позиції нормальної логіки, досить проблематично. Однак це реальність багатьох вітчизняних підприємств впродовж кількох останніх років.

Дуже важливий фактор впливу на розвиток підприємств, зокрема виробників товарів широкого вжитку — це рівень реалізації продукції. Зростаюча конкуренція на ринку цих товарів, особливо легкої промисловості в Тернопільській області, збільшує важливість цього показника.

Рівень реалізації залежить від співвідношення попиту і пропозиції на певну продукцію на ринку в умовах конкуренції і динаміки цін.

Особливістю виробництва товарів широкого вжитку є характер попиту, що задовольняє дане виробництво. Відомо, що із зменшенням доходів населення попит на товари широкого вжитку також зменшується, причому на тканини, одяг, взуття швидше, ніж на продукти харчування. Катастрофічний спад життєвого рівня значної частини населення за останні роки спричинив відчутне зниження попиту на продукцію галузей виробництва товарів широ-

кого вжитку, особливо легкої промисловості.

Поряд з цим покупці по-різному використовують продукцію і купують її з різних мотивацій. Середніх покупців нема, вони всі індивідуальні. В умовах загострення проблеми реалізації, яка неминуче виникає при переході до вільних цін, розраховувати на завоювання і тривале утримання значної частки споживачів, використовуючи концепцію однорідності споживчого попиту, неможливо.

В умовах адміністративно-директивної системи поглиблення спеціалізації підприємств, що виробляють товари широкого вжитку, особливо текстильних, вважалось позитивним фактором, оскільки це спрощувало планування з центру і дозволяло знижувати собівартість за рахунок зростання масштабів виробництва. У ринкових умовах збереження спеціалізації означає економічні втрати, тому що зміна вимог споживачів з окремих позицій асортименту здебільшого впливатиме на роботу спеціалізованого підприємства.

Тому кілька останніх років на підприємствах з виробництва товарів широкого вжитку Тернопільської області, виявляється тенденція до диверсифікації виробництва, збільшення позицій асортименту продукції, що знижує використання виробничих потужностей, але дозволяє зробити більш стійким становище підприємства.

Поряд з цим заходи, які впроваджує керівництво більшості підприємств області для збереження високої реалізації продукції, — недостатні. Необхідно максимально пристосувати виробничо-збутову діяльність до вимог конкретних споживачів. Правда, орієнтація виробництва на однорідних споживачів має свої переваги, оскільки дозволяє збільшити прибуток за рахунок економії на умовно-постійних витратах при збільшенні обсягів виробництва.

Пристосування до потреб споживачів вимагає виготовлення продукції невеликими партіями, що призводить до зростання витрат виробництва і збуту. Виникає завдання — скоротити число можливих видів продукції, що

випускається, до економічно виправданого рівня.

Щоб визначити цей рівень, підприємствам необхідно виявити найбільш оптимальний район збуту своєї продукції, що дуже важливо в умовах жорсткої конкуренції на українському ринку товарів широкого вжитку. Масштаби ринку збуту мають залежати від обсягів виробництва, але при цьому транспортні витрати не повинні істотно впливати на купівельну спроможність продукції, тобто мають бути мінімальними.

Ми спробували поділити Тернопільську область і прилеглі до неї райони інших областей на найбільш оптимальні зони збуту продукції підприємств галузей виробництва товарів широкого вжитку, і виявили, населення чи підприємства якої території можуть бути споживачами продукції певного підприємства виробництва товарів широкого вжитку у першу чергу.

При поділі території на зони збуту ми враховували насамперед:

1. Наявність у зоні підприємств виробництва товарів широкого вжитку, їх виробничі потужності та асортимент продукції.
2. Чисельність населення даної території, його статеві-вікову структуру.
3. Потребу населення в продукції місцевих підприємств.

Для текстильних підприємств первинні зони збуту значно більші, ніж для швейних чи взуттєвих. Так, для ВО "Текстерно" основною зоною збуту є весь західний регіон України: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька і Чернівецька області. До інших регіонів країни надходить значно менша частина продукції.

Меншу зону збуту має АТ фабрика "Ватин". Вона обмежується Волинською, Львівською, Рівненською, Тернопільською та Хмельницькою областями. Конкурує з фабрикою віднедавна спільне українсько-австрійське підприємство "Біллербек-Україна", що забезпечує ковдрами південні та центральні райони Тернопільської та Хмельницької областей. Основна зона збуту ВАТ "Галантерея" в межах області, а трикотажної фабрики (м. Копичинці) декількома районами: Бучацький, Гусятинський, Зборівський, Тербовлянський, Тернопільській, Чортківський (для трикотажних виробів).

Взуттєві підприємства збувають свою продукцію переважно в межах області, зони впливу можна поділити так:

- Теробовлянська взуттєва фабрика: Бучацький, Гусятинський, Монастирський, Підволочиський, Підгаєцький, Теробовлянський та Чортківський райони;

- ТОВ "Іква": Збаразький, Кременецький, Лановецький і Шумський райони.

Взуттєві підприємства області конкурують, не тільки із закордонними виробниками, але й вітчизняними: Чернівецькими і особливо Львівськими виробників взуття.

З шкіргалантерейних виробників варто відзначити АТ "Вінітекс" основна зона збуту продукції якого виходить за межі області, на відміну від інших підприємств підгалузі.

Розподіл основних зон збуту швейних підприємств показано на рис. 3.9. Найбільшу зону збуту має ВАТ "Швейна фірма". В основі цієї зони вся Тернопільська область. Інші обмежуються в основному декількома районами області. Лише фабрика "Берізка" має непогану зону збуту своєї продукції в су сідніх з Бучацьким районах Івано-Франківської області.

Для підприємств молочної і хлібопекарної промисловості районами збуту є ті райони, де вони розміщені. Для всіх інших галузей харчової промисловості основним районом збуту є Тернопільська область.

Подібний поділ на зони збуту в умовах, коли підприємства галузі були надто спеціалізованими, а транспортні витрати на перевезення продукції незначними, був абсурдним. Але зараз на підприємствах легкої промисловості, особливо на швейних, урізноманітнюється асортимент продукції, до того ж витрати на транспортування продукції істотно впливають на вартість продукції і її купівельну спроможність. За таких умов подібний поділ на основні зони збуту цілком реальний, хоча трохи умовний.

Найліпший спосіб визначити попит на продукцію — сегментація ринку — поділ загальної сукупності споживачів товарів широкого вжитку і

постачальників, необхідних для організації виробництва ресурсів, на групи чи сегменти.

Є різні критерії сегментації ринку споживачів. Для сегментації ринків торгівлі продукцією переважно використовують демографічні фактори: вік, рівень доходів, стать, освіта, національність, релігійні переконання і місце мешкання (село-місто) [163. – С. 97]. Застосування демографічних факторів зумовлено тим, що саме вони визначають різницю у поведінці споживачів. Ще тонші відмінності пояснюються з точки зору психології, тому останніми роками посилюється орієнтація західних фірм на психологічні особливості і спосіб життя, що передбачає класифікацію індивідуальних потреб за рисами характеру, життєвою позицією, мотивами поведінки і уявленням про самого себе.

Рівень розвитку економіки та інформації в Україні ще не дозволяє робити належним чином такий психологічний аналіз споживачів, тоді як сегментувати ринок за демографічними факторами можна відносно точно.

Загальними характеристиками демоекономічного розвитку споживчого ринку Тернопільської області є:

1. Скорочення чисельності населення (в середньому на 0,4% на рік), що безумовно, зменшує попит на продукцію легкої промисловості.

2. На зниження попиту за останні 2-3 роки впливає припинення зростання чисельності міського населення, яке більш купівельноспроможне, ніж сільське.

3. Зниження народжуваності призводить до зменшення попиту на дитячі товари. У зв'язку з цим варто зазначити, що дитячі товари є найбільш купівельними серед усіх інших. Адже тривалість їх використання значно менша.

4. За останні роки значно зросла частка осіб пенсійного віку серед населення. Це також призводить до зменшення попиту через низьку купівельну спроможність цієї категорії населення. При цьому підприємствам легкої промисловості (особливо швейним та взуттєвим), з одного боку, необхідно збільшувати асортимент продукції для пенсіонерів, а з іншого, ймовірність

того, що ця продукція буде продана, невелика.

За умов дуже малих пенсій, пенсіонери витрачають її передусім на продукти харчування й ліки, тоді як одяг, взуття і білизну використовують роками до їх повного зношення. Додатковим конкурентом вітчизняним товарам легкої промисловості для цієї категорії населення стала торгівля одягом, який вже був у користуванні за кордоном, за дуже низькими цінами.

Споживачів даного товару стає дедалі більше, це переважно пенсіонери, а також сільські мешканці. Незважаючи на те, що подібна торгівля є допомогою людям, які мають доходи, нижчі від прожиткового мінімуму, вона принизлива для держави і шкідлива для її легкої промисловості.

5. Досить висока смертність серед осіб працездатного віку, особливо чоловіків, також впливає на зменшення попиту на товари легкої промисловості. Адже переважно при цьому втрачається працюючий член родини, доходи цієї родини скорочуються, а отже зменшується її купівельна спроможність.

6. З кожним роком збільшується середній показник освіченості населення області: зростає частка осіб, які мають як середню, так і вищу освіту. Такі покупці більш вимогливі до якості товару.

7. Зростаюче безробіття також негативно впливає на рівень споживання продукції легкої промисловості, адже ця категорія населення обмежує свої витрати тільки на найбільш необхідні речі.

Одним з основних демоекономічних факторів, що впливає на рівень споживання, особливо в сучасних умовах, є рівень доходів населення. У § 1 цього розділу детально проаналізовано вплив цього показника на рівень споживання в харчовій і легкій промисловостях, тому не зачіпатимемо цього питання ще раз. Лише зазначимо, що катастрофічний спад життєвого рівня основної маси населення області значно знизив рівень споживання товарів широкого вжитку.

Отже, в цілому, демоекономічна ситуація негативно впливає на розви-

ток галузей виробництва товарів широкого вжитку області. Однак в деяких районах вона трохи ліпша, в інших — навпаки. На основі розрахунків за формулою 1.22., зроблена оцінка впливу демографічних факторів на формування споживчого ринку районів області, яка подана у додатку Т.

На основі цієї оцінки зроблено сегментацію ринку споживання Тернопільської області, згідно з якою найвищий рівень споживання товарів широкого вжитку має Тернопільський район (разом з м. Тернополем). Крім нього, відносно непоганим споживчим ринком є південні райони області (Гусятинський, Заліщицький, Борщівський та Чортківський), а також Кременецький. Найгірший рівень споживання, виходячи з демографічних факторів, у районах, розташованих на заході області: Зборівському, Підгаєцькому, Монастириському і Козівському (рис.3.10).

Сегментувавши ринок за демоекономічними факторами, можна встановити, які підприємства легкої і харчової промисловості Тернопільщини мають зону збуту з високим рівнем споживання, а які ні.

Так, зони збуту всіх підприємств харчової промисловості, а також текстильних та шкіргалантерейних підприємств мають середній рівень споживання через порівняно значні їх масштаби. Серед зон збуту взуттєвих підприємств дещо вищий рівень споживання має Тербовлянська взуттєва фабрика.

Серед підприємств швейної промисловості більш значна диференціація. До районів з високим рівнем споживання належать зони збуту фабрики “Берізка”, відносно високим — фабрик “Дністрянка та “Райдуга”, з середнім — ВАТ “Швейна фірма”, ТОВ “Веснянка”, фабрики “Галичанка” і ВАТ “Чортківська швейна фабрика”, з низьким — ОП “Смерічка”, фабрики “Медобори”, з дуже низьким — ТОВ “Вілія”.

На наш погляд, сегментація ринку важлива саме для підприємств легкої промисловості. Адже вона дозволяє розширювати обсяги збуту продукції саме там, де вона користуватиметься попитом. З іншого боку, визначення зон

збуту дозволяє встановити, на якій території підприємство матиме гостру конкуренцію з боку інших вітчизняних підприємств, а на якій — ні.

На основі аналізу можна обчислити коефіцієнт демоекономічної ефективності розміщення підприємств (E_r) легкої і харчової промисловості Тернопільської області. За допомогою програми “Koefflc” були виконані обчислення на ПЕОМ “486 SLC - 33UM”. Їх результати подані в додатку С. Згідно з ними найбільший E_r мають такі підгалузі харчової промисловості:

1. Плодоовочева промисловість. Високий E_r підгалузі обумовлений низьким забезпеченням області продукцією підгалузі, що передбачає резерви для її дальшого розвитку, а також значною роллю плодоовочевої промисловості в забезпеченні районів, де розташовуються її підприємства, робочими місцями. У середньому на 1000 осіб працездатного населення районів, де розташовані підприємства плодоовочевої промисловості, припадає вісім зайнятих у підгалузі, а це високий показник для харчової промисловості (вищий має тільки цукрова).

Враховуючи те, що плодоовочеві підприємства розташовані в районах активного виробництва плодів і овочів, переважно на півдні області, можна вести мову за високу ефективність розміщення підгалузі в цілому. Тому, незважаючи на кризу, яка охопила плодоовочеву промисловість і позначається передусім на ефективності виробництва в підгалузі, можна говорити за непогані перспективи розвитку плодоовочевого виробництва в області.

2. Молочна промисловість. Традиційно високий рівень споживання молочної продукції з одночасно недостатніми обсягами її випуску останніми роками, значний резерв робочої сили для роботи в підгалузі — основні фактори високої демоекономічної ефективності розміщення галузі в регіоні. Наявність сировинних ресурсів збільшує величину цієї ефективності.

3. Макаронна промисловість. Низька ефективність виробництва в підгалузі, пов'язаної, насамперед, із зниженням конкурентності продукції, знизило останнім часом її E_r . Але, незважаючи на це, він достатньо високий, адже підгалузь представлена на Тернопільщині лише одним підприємством

— Бережанською макаронною фабрикою, яка забезпечує своєю продукцією майже всю область. Через це вітчизняною макаронною продукцією область забезпечена погано, що і впливає на E_r .

4. Хлібопекарна промисловість. Необхідність забезпечення населення хлібопекарними виробами та значний потенціал незайнятої частини населення, яку можна залучити до роботи в підгалузі — основа високого E_r підгалузі.

5. М'ясна промисловість має трохи менший E_r ніж попередні підгалузі, обумовлено меншими показниками її $R_{m.p.}$ В цілому ж необхідність забезпечення м'ясною продукцією, використання робочої сили на м'ясних підприємствах, наявність місцевої сировини — гарантія високої ефективності розміщення м'ясної промисловості в регіоні.

6. Середнє значення E_r в харчовій промисловості має лише борошно-мельно-круп'яна промисловість, що зв'язано з високою концентрацією підприємств в області, а тому значним рівнем споживання їх продукції. Але однаково цей рівень в сучасних умовах недостатній для повного забезпечення населення. Отже, враховуючи значний потенціал робочої сили, яку можна залучити до роботи в підгалузі, і наявність сировини, розміщення борошно-мельно-круп'яної промисловості в Тернопільській області є ефективне.

В цілому розміщення харчової промисловості в Тернопільській області з демоекономічних позицій цілком вдале і підтверджує обґрунтованість її провідного положення серед інших галузей промисловості в регіоні.

Серед підприємств легкої промисловості Тернопільської області найбільший E_r мають:

1. ВАТ "Швейна фірма" (м. Тернопіль). Низький рівень забезпечення вітчизняними товарами швейної промисловості обумовлюють високий E_r багатьох швейних підприємств в області. Але низька конкурентність продукції більшості підприємств, низький рівень реалізації не сприяють високій ефективності їх виробництва. Однак це не стосується ВАТ "Швейна фірма", яка випускає конкурентну продукцію і найбільш ефективна в підгалузі. Низьке забезпечення вітчизняними швейними виробами, висока ефективність

виробництва і використання робочої сили, а також наявність у м. Тернополі основного постачальника тканин — ВО "Текстерно", є факторами, які забезпечують високий E_r . ВАТ "Швейна фірма" саме в м. Тернополі.

2. Серед швейних підприємств варто відзначити високий E_r фабрики "Дністрянка" (м. Заліщики), яке забезпечує швейними виробами південні райони області, достатньо високим рівнем споживання товарів широкого вжитку (див. рис. 3.10). Фабрика має також високий показник використання робочої сили Заліщицького району (див. додаток С), а тому високий E_r .

3. АТ "Вінітекс" (м. Тернопіль). Можливість забезпечення як населення, так і інших виробництв шкіргалантерейною продукцією — основний фактор високого E_r підприємства в м. Тернополі. Є також певні резерви робочої сили для залучення їх на підприємство для відновлення його повноцінної роботи. На нашу думку, АТ "Вінітекс" має непогані перспективи для розвитку в регіоні, але за умови його реконструкції.

4. Серед текстильних підприємств найбільший E_r має АТ фабрика "Ватин". Високий E_r цього підприємства обумовлений широкими можливостями збуту, адже продукція підприємства користується попитом у західних областях України через незначну конкуренцію. Крім цього, фабрика має високий коефіцієнт використання робочої сили у Кременецькому районі.

Окремо слід сказати за ВО "Текстерно". Суперечки про ефективність і доцільність розміщення такого надзвичайно потужного підприємства у м. Тернополі точаться давно. Насамперед, вони пов'язані з його значною віддаленістю від джерел сировини. Ми вже говорили, що для іноземних текстильних підприємств віддаль не має вирішального впливу на їх розміщення. В умовах економічної кризи в Україні для текстильних підприємств сировинна проблема постала надзвичайно гостро. Поступово вона розв'язується, і згодом перестане гальмувати виробництво. Щодо демоекономічних факторів, то вони сприятливі для розміщення підприємства саме у м. Тернополі — наявність робочої сили, великої кількості швейних підприємств і населення як споживача тканин. З 1000 осіб працездатного віку м. Тернополя 36 пра-

цюють на виробничому об'єднанні, це дуже високий показник. Не кожне підприємство може забезпечити таку високу зайнятість населення. Крім цього підприємство має широкий ринок збуту тканин в Західному регіоні України (населення і швейні підприємства). Але важкий фінансовий стан багатьох швейних і низька купівельна спроможність населення в сучасних умовах обумовлюють низьку реалізацію продукції, яка не сприяє високій ефективності виробництва і, відповідно, ефективності розміщення. Тому E_r ВО "Текстерно" є хоч і високим, але не надто, тобто розміщення підприємства має як переваги, так і недоліки.

Багато підприємств мають середній E_r . За одними демоекономічними показниками, вони розміщені досить вдало, за іншими ні. Ми не аналізуватимемо їх детально, тому що розміщення цих підприємств цілком виправдане в сучасних умовах.

Декілька підприємств легкої промисловості мають низький E_r :

Серед текстильних підприємств найнижчий E_r у трикотажної фабрика в Копичинцях. Попит на трикотажну продукцію в області задовольняється імпортом або трикотажем, який виробляють в сусідніх областях (Чернівецькій, Хмельницькій). Вироби Копичинецької фабрики виявилися в цих умовах не конкурентоспроможними. У 1996 році підприємство повністю перейшло на випуск швейних виробів, але це не поліпшило його економічного стану: E_r Копичинецької трикотажної фабрики найнижчий серед усіх підприємств легкої промисловості області. Керівництву підприємства необхідно визначити асортимент продукції, якій може конкурувати з іншими товарами, перш за все для ринків Гусятинського та Підволочиського районів, де нема швейних підприємств.

Серед швейних підприємств низький E_r мають ОП "Смерічка" (м. Монастириська), ТОВ "Вілія" (мст. Шумськ), фабрики "Веснянка" (мст. Вел. Бірки) і "Райдуга" (м. Кременець), а також ВАТ Чортківська швейна фабрика. Їх основні зони збуту продукції незначні через конкуренцію з іншими швейними підприємствами, а також мають вищий рівень забезпечен-

ня населення швейними виробами в своїх районах збуту. Фабрика “Райдуга” і ТОВ “Вілія” одні з небагатьох підприємств області з обмеженою пропозицією робочої сили, що дуже знижує коефіцієнт ефективності їх розміщення.

Щодо доцільності розміщення цих підприємств, то практично у всіх випадках відповідь буде позитивною. Так, наприклад, ОП ”Смерічка” має найнижчий E_r , і високий рівень забезпечення робочими місцями робочої сили Монастириського району. Закриття підприємства означало втрату роботи для майже 500 осіб. В даному випадку низький E_r обумовлений у першу чергу низьким рівнем споживання продукції в регіоні. Розширивши масштаби збуту продукції підприємство збільшить ефективність виробництва, а отже і E_r .

Єдине швейне підприємство, розміщення якого по всіх демоекономічних показниках в сучасних умовах є нераціональним — це ВАТ Чортківська швейна фабрика. Висока конкуренція на ринку в районі розташування підприємства, наявність поблизу фабрик “Галичина”, “Берізка” і “Дністрянка”, низький рівень використання робочих місць, низька ефективність виробництва ставлять під сумнів доцільність подальшої діяльності цього підприємства у теперішньому вигляді. Необхідно скоротити чисельність працівників до мінімально необхідного рівня, що дозволить зменшити витрати на оплату праці, а також реконструкцію виробництва, урізноманітнити асортимент продукції відповідно із сучасним попитом тощо. Звичайно, це потребує додаткових фінансових вкладень зі сторони. Але, на нашу думку, у м. Чорткові є трудовий і споживчий потенціал, для того, щоб тут розвивалася швейне виробництво.

Низький E_r мають взуттєві підприємства області, особливо ТОВ ”Іква”. Це зв’язано не стільки з високою конкуренцією на ринку взуття, скільки з обмеженою пропозицією робочої сили для цих підприємств, в районах, де вони розташовані. Тобто незайнята частина населення в Кременецькому районі, яка могла б працювати в ТОВ ”Іква”, не заповнить всі вакансії, при можливому збільшенні обсягів виробництва відповідно до її максимальних

виробничих потужностей.

Найнижчий E_r має ТОВ "Калина" (мст. Залозці). Підприємство практично припинило свою діяльність як шкіргалантерейне.

Отже, загальними демоекономічними причинами, що впливають на розвиток підприємств, виробників товарів широкого вжитку Тернопільської області, є:

1. Низький коефіцієнт зайнятості (недостатнє використання робочої сили).
2. Висока пропозиція робочої сили для переважної більшості підприємств.
3. Висока трудомісткість виробництва.
4. Низька продуктивність праці.
5. Низька ефективність виробництва на більшості підприємств.
6. Низькі показники виробництва більшості товарів на душу населення.
7. Істотне зменшення попиту населення на продукцію.

3.3. Вплив демоекономічного розвитку на розміщення виробництва товарів широкого вжитку в перспективі.

Розвиток підприємств залежить передусім від загальної економічної стабільності в країні, її законодавчої бази, демографічного розвитку, сировинних можливостей регіону та інших ендогенних факторів. У другу чергу на цей розвиток впливають екзогенні фактори, серед яких найважливішим є ефективність управління підприємством. І ендогенні, і екзогенні фактори в ринкових умовах постійно змінюються. Тому комплексний прогноз розвитку підприємств, а тим більше галузей, може бути помилковим.

За таких обставин найбільш реальні прогнози, які ґрунтуються на змінах показників деяких факторів, які найбільше впливають на розвиток даного підприємства чи галузі.

Для виробництва товарів широкого вжитку Тернопільської області одним з таких факторів є демографічний. Демографічні процеси належать до тих, прогноз яких найбільш достовірний. Тому, знаючи зміни демографічних показників в області, можна встановити, як залежно від цього

змінюватиметься ефективність розміщення підприємств.

У розділі 2.1.1. зроблена прогнозна оцінка чисельності населення працездатного віку в цілому в Тернопільській області і її районах методом пересування вікових груп. Згідно з цими прогнозами чисельність осіб працездатного віку, в найближчі роки збільшуватиметься. Це приведе до зростання пропозиції робочої сили і може викликати нову хвилю безробіття. Перед службами зайнятості постане завдання працевлаштувати багато людей. Важливу роль при цьому можуть відіграти галузі виробництва товарів широкого вжитку .

Всі обчислення чисельності населення в районах Тернопільської області зроблені на ПЕОМ “486 SLC - 33UM” за програмою “PROGNOZ 4”. Вихідні дані для прогнозування подані в табл. Б.1, додатку Б.

Шляхом багатоваріантних обчислень для мінімуму коефіцієнта відхилення (коефіцієнт варіації V) вибрані рівняння, які подані в додатку У.

Розраховані нами нижня і верхня межі прогнозу чисельності сільського і міського населення Тернопільської області наведені в табл. 3.4., а чисельність населення по районах області в додатку Ф. Згідно з ними до 2002 року в області очікується скорочення чисельності населення з 1173,9 тис. осіб (1996 р.) до 1164,8 тис. осіб (верхня межа прогнозу — 1166,3 тис. осіб, а нижня — 1163,4 тис. осіб). Тобто в середньому на 0,8% в рік. Причому скорочуватиметься чисельність не тільки сільського, але й міського населення. До 1997 року скорочувалася чисельність лише сільського населення.

Таблиця 3.4.

Прогнозна оцінка загальної чисельності населення Тернопільської області на 1998-2002 роки.

Роки	Все населення		Міські поселення		Сільська місцевість	
	нижня межа прогнозу	верхня межа прогнозу	нижня межа прогнозу	верхня межа прогнозу	нижня межа прогнозу	верхня межа прогнозу

1998	1171766	1174246	512264	513118	659502	661128
1999	1170307	1172909	511607	512465	658700	660444
2000	1168421	1171139	510692	511554	657729	659585
2001	1166109	1168937	509517	510385	656592	658552
2002	1163368	1166304	508083	508959	655285	657345

Найбільше скорочуватиметься чисельність населення, згідно з прогнозами, м. Тернополя, східних районів області: Гусятиського, Лановецького і Підволочиського, а також Борщівського, Козівського, Тербовлянського і Чортківського. Незначно збільшиться чисельність населення у Тернопільському і Бучацькому районах.

Найбільше скорочуватиметься чисельність населення, згідно з прогнозами, м. Тернополя, східних районів області: Гусятиського, Лановецького і Підволочиського, а також Борщівського, Козівського, Тербовлянського і Чортківського. Незначно збільшиться чисельність населення у Тернопільському і Бучацькому районах.

У деяких районах за цей період спостерігатимуться перепади змін чисельності населення: її збільшення до 1998 р. та подальше зменшення до 2002 р. — у м. Тернополі; зменшення з 1998 по 2000 рр., та подальше зростання до 2002 р. — у Зборівському і Шумському районах (див. додаток Ф).

Скорочення чисельності населення, особливо міського, негативно вплине на розвиток галузей виробництва товарів широкого вжитку області через зниження попиту на ці товари.

За допомогою цього ж методу проведено прогноз чисельності промислово-виробничого персоналу легкої і харчової промисловостей Тернопільської області до 2002 року (додаток Х) В цілому вона буде зменшуватися — найбільше в швейній і взуттєвій підгалузях легкої промисловості, а особливо (більше ніж на 1/2 від 1996 р.) на таких підприємствах як АТ фабрика “Ватин”, ТОВ “Веснянка” і ВАТ Чортківській швейній фабриці, незначно — в цукровій і борошномельній підгалузях

харчової промисловості. Збільшуватиметься чисельність промислово-виробничого персоналу лише в спиртово-горілчаній і хлібопекарній підгалузях харчової промисловості.

Всього до 2002 р. чисельність промислово-виробничого персоналу скоротиться на 3131 особу в легкій та на 1024 особу в харчовій промисловості. Ці цифри ще раз підкреслюють висновок про те, що в найближчі роки в області зростатиме рівень безробіття, особливо за спеціальностями легкої промисловості.

Для того, щоб реально оцінити вплив змін основних демографічних параметрів — загальної чисельності населення та його працездатної частини — на ефективність розміщення підприємств легкої промисловості Тернопільської області, ми використовували програму “Коefis”. Враховуючи сучасні економічні показники діяльності підприємств, до програми були внесені прогнозні зміни чисельності населення і його працездатної частини. Отримані результати подані у додатку С.

Згідно з ними, E_r більшості підприємств легкої і харчової промисловостей Тернопільської області за п'ять наступних років знижуватиметься. Це станеться через скорочення загальної чисельності населення. Однак, одночасне збільшення осіб працездатного віку у більшості районів (крім Монастириського та Гусятинського) уповільнить це зниження до незначного.

Найбільшого зниження коефіцієнту демоекономічної ефективності розміщення (понад 1%) згідно з прогнозами зазнають Трикотажна фабрика, ОП ”Смерічка”, фабрики “Медобори”, “Галичанка” і ВАТ Чортківська швейна. Збільшиться коефіцієнт демоекономічної ефективності розміщення на фабриках “Берізка” і “Веснянка” (у зв'язку із збільшенням чисельності населення, так із збільшенням осіб працездатного віку), а також на фабриці “Райдуга”, ВАТ ”Швейна фірма” і ТОВ ”Іква” (у зв'язку із значним збільшенням осіб працездатного віку в м. Тернополі та Кременецькому районі).

Надалі (2005-2015 рр.) може значно скорочуватиметься ефективність розміщення всіх підприємств легкої і харчової промисловостей області, адже

в цей період не тільки скорочуватиметься загальна чисельність населення, але і його працездатна частина: ринок праці поповнюватиме покоління, народжене в період значного скорочення народжуваності (1990-1997 роки).

Така перспектива розвитку галузей в регіоні свідчить про недоцільність будівництва нових потужних підприємств. Сучасну низьку трудову активність у легкій та харчовій промисловостях, незначне виробництво вітчизняної продукції легкої промисловості, низьку забезпеченість продукцією треба підвищувати в основному за рахунок існуючих виробничих потужностей, їх модернізації і автоматизації.

Але це не виключає можливості створення малих чи спільних підприємств для виробництва одягу, взуття, трикотажних, хлібобулочних, кондитерських, макаронних виробів тощо. При цьому якість продукції має бути досить високою і відповідати всім сучасним вимогам, ціни на неї — не надто високими; кількість працівників — невелика (20 - 30 осіб), а їх професійний рівень відповідати необхідним вимогам. Лише за таких умов товари таких підприємств зможуть конкурувати на ринку.

Створення таких підприємств, особливо швейних, на нашу думку, доцільне в м. Бережани. На користь їх розміщення саме у цьому регіоні свідчать:

1. Відсутність швейних підприємств як у Бережанському, так і в сусідніх з ним районах: Зборівському, Козівському, Підгаєцькому (Тернопільської області) і Перемишлянському (Львівської області).

2. Відносно вільний ринок збуту продукції, що безпосередньо пов'язано з першим фактором.

3. Наявність необхідної кількості робочої сили.

4. Густа транспортна мережа.

Крім цього, невеликі швейні та взуттєві підприємства можна створити у містах Тернополі, Терєбовлі, Чорткові та Кременці, насамперед, завдяки наявності тут професійних кадрів, звільнених (скорочених) з місцевих великих підприємств. Широкі можливості для розширення і створення нових не-

великих швейних підприємств відкриває той факт, що цукрові та борошно-мелно-круп'яні підприємства області витрачають значні кошти на придбання мішків для фасування своєї продукції. В Тернопільській області поки що лише одне підприємство випускає мішки для фасування цукру і борошна — Хоростківський цукровий завод (спеціальний цех).

З іншого боку, аналіз показників розміщення і діяльності таких підприємств, як трикотажна фабрика, ВАТ "Подільська", ВТФ "Шкіргалантерея", фабрика "Веснянка", а також ТОВ "Калина", не дають підстав стверджувати, що їх дальший розвиток у теперішньому вигляді буде виправданим. Хоча й у цьому випадку можливе переорієнтування цих підприємств на випуск інших видів продукції легкої промисловості. Найбільш реальні перспективи подібної переорієнтації виробництва має ТОВ "Калина" (на виробництво швейних виробів).

Варто зазначити, що в області доцільно створити невеликі підприємства для виробництва макаронних виробів на базі Кременецького, Тернопільського чи Чортківського комбінатів хлібопродуктів. З демоекономічної точки зору, таке розміщення буде ефективним.

Щодо загального розвитку виробництва товарів широкого вжитку Тернопільської області на найближчі три-п'ять років, то основні зусилля треба спрямувати на подолання гострої кризи, що з ним пов'язане, підвищення конкурентності продукції не тільки на внутрішньому, а, можливо, на зовнішньому ринках, ефективне використання виробничих потужностей і забезпечення економічної безпеки країни.

Відкриті кордони українського ринку, а також випереджувальне зростання цін на сировину порівняно з цінами на готові вироби, істотно скоректують структуру виробництва України і Тернопільської області зокрема.

Потреба населення в трикотажних і швейних виробах, взутті, а також у деяких харчових продуктах в здебільшого задовольнятиметься за рахунок імпорту, особливо того, який ввозиться "човниками" на речові ринки країни.

Адаптація виробника до умов ринку викличе на найближчі два-три ро-

ки зростання конкурентності товарів широкого вжитку на 5-6 % при збереженні практично на тому ж рівні частки експорту.

Забезпечення підприємств вітчизняною сировиною вимагає відновлення дотацій для сільського господарства в межах державних пільгових програм.

В умовах постійного погіршення фінансового стану підприємств, особливо легкої промисловості області, зниження амортизаційних відрахувань і фактичного припинення бюджетних вкладень і далі знижуватимуть темпи технічного переобладнання. Техніка і технологія в найближчі роки, ймовірно, розвиватиметься через удосконалення наявного технологічного обладнання і зміни структури парку застарілого обладнання.

В разі згорання вітчизняного виробництва технологічного обладнання і прийняття “імпортного варіанту” підприємства області змушені будуть закуповувати у зарубіжних виробників не тільки технологічне обладнання, а й запасні частини до нього.

Митний режим має захищати вітчизняного товаровиробника від імпортних товарів за демпінговими цінами з метою задоволення українського ринку, а також зупинити вивіз української сировини за цінами, нижчими від світових.

Інвестиційні кредити повинні отримувати, в першу чергу, підприємства, які випускають товари широкого вжитку, адже інвестиційні проекти таких підприємств окупаються швидше.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонов Н.Т. Региональная экономико-демографическая обстановка: основные положения и концепции //Социальная география Калининградской области. - Калининград: Изд-во КГУ, 1982. - С. 3-12.
2. Алымов А.И. Производительные силы: проблемы развития и размещения. - М.: Экономика, 1981. - 288 с.
3. Алымов А.Н., Заставный Ф.Д., Федорищева А.Н. Размещение производительных сил. - К.: Наукова думка, 1978. - 286 с.
4. Анализ себестоимости продукции легкой промышленности // М.Р.Ковбасюк, В.И.Калиненко, Л.И.Горбунова. - К.: Техника, 1990. - 132 с.
5. Ананьев А. Новые процессы в занятости населения в условиях перехода к рыночной экономике //Вопросы экономики. - 1995. - № 5. - С. 35 - 47.
6. Баб'як Г.П. Трудовий потенціал регіону: особливості формування і використання в умовах переходу до ринкової економіки (на матеріалах Тернопільської області): Автореф. дис... канд. географ. наук: 11.00.02. - ЛДУ. - Львів, 1997. - 18 с.
7. Баландин И.К., Сафоница Л.И. Эффективность и степень интенсификации текстильного производства //Текстильная промышленность. - 1994. - № 7-8. - С.15-17.
8. Балашевич В.А., Андронов А.М. Экономико-математическое моделирование производственных систем. - Минск: Універсітэцкае, 1995. - 240 с.
9. Бандур С.И. Резервы трудосбережения: территориально-отраслевой аспект. - К.: Наукова думка, 1990. - 164 с.
10. Бандуркин Н.Г. Структурная перестройка производства в условиях рынка //Мясная индустрия. - 1997. - № 3. - С. 2-4.
11. Баркалов Н.Б., Тохомиров А.А. Решение экономико-демографических задач на языке Бейсик. - М.: Изд-во МГУ, 1985. – 121с.

12. Басалаева Н.А. Моделирование демографических процессов и трудовых ресурсов. - М.: Наука, 1978. - 88 с.

13. Безгребельная Н., Кондратьева О. Женская безработица. Новые аспекты //Человек и труд. - 1995. - № 4. - С.11-13.

14. Безпалько О.В. Підвищення ефективності виробництва у харчовій промисловості на основі поліпшення використання трудових ресурсів: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.01 / МО України. Укр. держ. ун-т харчових технологій. - К., 1996. - 20 с.

15. Білецький М.І. Формування міжгалузевого комплексу обслуговування населення регіону //Проблеми соціально-економічної географії Західного регіону України. - К., 1993. - С. 109-118.

16. Богданова Т.К., Пресняков В.Ф. Методологические проблемы моделирования производственно-технической структуры производственного объекта. - М.: (Препр. / АН СССР ЦЭМУ). - 1989. - 49 с.

17. Борисов В.А. Перспективы рождаемости. - М.: Статистика, 1976. - 248 с.

18. Бреев Б.Д. Подвижность населения и трудовых ресурсов. - М.: Статистика, 1977. - 176 с.

19. Борщевський П.П. Підвищення ефективності розвитку і розміщення харчової промисловості. - К.: Наукова думка, 1994. - 160 с.

20. Борщевський П., Дейнеко Л., Рибалко А., Актуальні проблеми розвитку харчової промисловості //Економіка України. - 1996. - № 7. - С. 18-30.

21. Бос Х. Размещение хозяйства: Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1970. - 158с.

22. Буржуа-Пиш Ж. Стабильные, полустабильные населения и потенциал роста: Пер. с фр. //Демографические модели. - М., 1977. - С. 139-163.

23. Буря П., Карпов В., Шаповалов О. Ситуація зайнятості в Україні та тенденції її розвитку //Економіка України. 1995. - № 10. - С. 51 -68.

24. Валентей Д.И. Народонаселение: Современное состояние научного познания. - М., 1991. - 231 с.

25. Валентей Д.И., Зверева Н.В. Изучение народонаселения: Вопросы методологии. - М.: МГУ, 1987. - 154 с.

26. Валентей Д.И., Кваша А.Я. Основы демографии: Учебник для экономических специальностей вузов. - М.: Мысль, 1989. - 284 с.

27. Вебер М. Избранные произведения: Перев. с нем. - М.: Прогресс, 1990. - 804 с.

28. Верникова Е.Д. Формирование регионального хозяйственного механизма и проблемы рационального сочетания крупных и средних малых предприятий: Обзор информ. Вып.4. - К.: УкрНИИНТИ Госплана УССР, 1990. - 56с.

29. Вихрущ В.П. Людський фактор - головний фактор економічного розвитку // Актуальні проблеми розвитку економіки України в перехідний період до ринку. - Частина 1. - Тернопіль: ІЕУ ТАНГ, 1996. - С. 4-5.

30. Вишневский А.Г. Воспроизводство населения и общество. М.: Финансы и статистика, 1982. - 287 с.

31. Влияние социально-экономических факторов на демографические процессы /Отв. ред. В.С.Жученко и В.С.Стешенко. - К.: Наукова думка, 1972.

32. Возобновление поколений нашей страны. - М.: Статистика, 1978. - 112 с.

33. Возрастная структура населения СССР/Под ред. А.Я.Кваша. - М.: Статистика, 1975. - 112 с.

34. Вопросы сбалансированности и пропорциональности в территориальной организации производительных сил: Сб. науч. трудов. - М.: СОПС, 1989. - 143с.

35. Воротилов В.А. Эффективность производства в регионе. - Ленинград: Наука, 1985. - 208 с.

36. Воспроизводство населения и демографическая политика: Сб. науч. трудов. - Рига, 1988. - 151 с.

37. Воспроизводство населения СССР /Под ред. А.Г. Вишневого, А.Г.Волкова - М.: Финансы и статистика, 1983. - 303 с.

38. Гаузнер Н.Д., Иванов Н.П., Михина М.В. Стратегия развития человеческих ресурсов в условиях перехода к рынку //Мировая экономика и международные отношения. - 1992. - № 9. - С. - 30 - 45.

39. Географическая экспертиза хозяйственного освоения территории /Под ред. А.И. Антипова. - Новосибирск: Наука. Сиб. отд., 1992. - 220 с.

40. Грабцов В.В. Регулирование экономико-демографического развития в административном районе //Известия Всесоюзного географического общества. - 1980. - № 112. - Вып. 1. - С. 33-39.

41. Дейнеко Л.В. Повышение эффективности развития пищевой промышленности в регионе специализации: на примере Подолья Украины: Автореф. дис... канд. экон. наук:08.00.04 / АН Украины. СОПС. - К., 1993. - 22 с.

42. Демографическая политика /Под ред. Стешенко В.С., В.П.Пискунова. - М.: Статистика, 1974. - 211 с.

43. Демографическая политика в региональном разрезе. - М: Наука, 1988. - 164с.

44. Демографическая политика в современном мире. - М.: Наука, 1989.- 178 с.

45. Демографические аспекты социально-экономического развития: Сб. статей. Гл. I. - К.: Ин-т экономики АН УССР, 1987. - 120 с.

46. Демографические исследования /Под ред. Д.И. Валентя. - М.: Изд-во МГУ, 1988. - 149 с.

47. Демографические проблемы занятости /Под ред. П.П. Литвякова. - М.: Экономика, 1969. - 215 с.

48. Демографические процессы и их закономерности /Под ред. А.Г. Волкова. - М.: Мысль, 1986. - 191 с.

49. Демографическое и экономическое развитие в регионе /В.В. Бойко, Г.М. Романенкова, П.П. Звидриньш. - М.: Финансы и статистика, 1983. - 255с.

50. Демографическое развитие Украинской ССР (1970-1979 гг.). - К.: Наукова думка, 1987. - 256 с.

51. Демография. Современное состояние и перспективы развития: Учебное пособие для студентов вузов /Д.И. Валентей, А.И. Алексеев, Е.М. Андреев и др. - М.: Высшая школа, 1997. - 271 с.

52. Демоекономічні дослідження /Відп. ред. В.С. Стешенко. - К.: НАН України, Ін-т економіки, 1995 . - 93 с.

53. Дзенис З.Е. Методология и методика социально-экономических исследований. - Рига: Зинатие, 1980. - 262 с.

54. Долішній М.І. Концептуальні засади розвитку адміністративного району //Соціально-економічні та екологічні проблеми розвитку адміністративних районів. - Л., 1997. - С. 7-12.

55. Долішній М.І., Писаренко С.М. Регіональні особливості відтворення соціально-трудового потенціалу //Соціально-трудова теорія і практика: Частина 1. - К.: Наукова думка, 1994. - С. 39-49.

56. Дроздов В.В. Франсуа Кенэ: французский экономист XVIII в. - М.: Экономика, 1988. - 124 с.

57. Друцкая М.А., Кузнецова К.С. Анализ производственной деятельности текстильных предприятий с использованием методов многомерной математической статистики. - М.: Лёгкая промышленность, 1983. - 128 с.

58. Дулаева Р.А. ПЭВМ в экономической и социальной географии. - Казань: КГУ, 1995. - 207 с.

59. Дьяконова М.Л., Зернова А.Е. Привлечение инвестиций - залог успешной деятельности текстильных предприятий //Текстильная промышленность. - 1994. - №9-10. - С. 12-13.

60. Єременко В., Хальзєв Б. Робоче місце та ринок праці. Управління економікою: теорія і практика //Економіка України. - 1995. - № 6. - С. 47 - 55.

61. Экономика. Демография. Статистика: исследования и проблемы. - М.: Наука, 1990. - 320 с.

62. Экономика труда / Под ред. П.Р. Посяна и Л.И. Жукова. - М.: Экономика, 1991. - 304 с.

63. Экономическая ситуация и занятость населения в Украине. / Под ред. В.С. Васильченко и др. - Киев, 1992. - 186 с.

64. Жиделева В.В., Бутырева Л.В. Вопросы занятости и профессиональной подготовки молодежи в условиях рыночной экономики //Исследование новых экономических процессов и явлений в региональной экономике. - Сыктывкар, 1993. - С. 98 - 103.

65. Жупанський Я.І., Джаман В.О. Маятникові трудові поїздки населення і локальна система розселення //Економічна та соціальна географія. - 1992. - № 44. - С. 35 - 40.

66. Журавлёва Л.А. Есть ли перспективы у отрасли и как их увидеть? //Кожевно-обувная промышленность. - 1996. - № 5. - С. 8-10.

67. Заставецька О.В. Роль соціально-економічного потенціалу у функціонуванні територіальних соціально-економічних комплексів в сучасних умовах //Матеріали третьої звітної наукової конференції викладачів та студентів географічного факультету Тернопільського державного педагогічного інституту за 1992 рік. - Тернопіль, 1993. - С. 66 - 69.

68. Заставецька О.В. Тернопільська область: географічні основи комплексного економічного і соціального розвитку. - Тернопіль, 1993. - 203 с.

69. Заставецкий Б.И. Местные центры Тернопольщины, их иерархия и значение для расселения и размещения хозяйства // Экономико-географические исследования в Юго-Западном экономическом районе. - Л., 1977. - С. 125 - 135.

70. Заставецький Б.І., Ткач Д.В. Міські поселення Тернопільської області: динаміка людності, функціональні типи та перспективи розвитку //Природа, населення та господарство Тернопільської області, їх вивчення в загальноосвітній школі (Матеріали обласної науково-практичної конференції, травень, 1991). - Тернопіль, 1991. - С. 114 - 120.

71. Заставний Ф.Д. Населення України. - Львів: Світ, 1993. - 224 с.

72. Звидриньш П.П., Звидриня М.А. Население и экономика. - М.: Мысль, 1987. - 126с.

73. Злупко С.Н. Занятость населения и ее региональные особенности (методология, методы, организация): Автореф. дис... д-ра экон. наук: 08.00.04/АН УССР. Ин-т экономики. - Львов, 1981. - 38 с.

74. Заяць Т.А. Економічне регулювання сфери відтворення робочої сили. - К.: Ленвіт, 1997. - 152 с.

75. Иваничка К. Социально-экономическая география. - М.: Прогресс, 1987. - 389 с.

76. Изард У. Методы регионального анализа: введение в науку о регионах. - М.: Прогресс, 1966. - 660 с.

77. Ищук С.И. , Стеченко Д.И. Структура экономического района областного типа //Экономическая география. - Вып. 27. - К.: Изд-во Киевского ун-та, 1979. - С.56-64.

78. Калинюк И.В. Возрастная структура населения. М.: Статистика, 1975. - 112 с.

79. Капкаев А.А. Положение на рынке одежды стран Западной Европы //Лёгкая промышленность. - 1997. - № 1. - С.8-9.

80. Карпачёв Г.И. Мониторинг населения. Программы моделирования долгосрочного прогноза численности и половозрастной структуры населения. - Новосибирск: Российская АН Сибирское отд., 1995.

81. Качан Є.П. Предмет, теоретичні основи і завдання курсу “Розміщення продуктивних сил” // Розміщення продуктивних сил України. - К.: Вища школа, 1996. - С. 4-10.

82. Качан Є.П. Закономірності, принципи і фактори розміщення продуктивних сил //Розміщення продуктивних сил України. - К.: Вища школа, 1996. - С. 10-18.

83. Качан Є.П. Демографічні проблеми збалансованого розвитку продуктивних сил // Актуальні проблеми розвитку економіки України в перехідний період до ринку. - Частина 2. - Тернопіль: ІЕУ ТАНГ, 1996. - С.71-72.

84. Кваша А.Я. Демографическое и экономическое развитие России //Вестник Московского университета. Серия Экономика. - 1995. - № 5. - С.75-80

85. Кваша А.Я. Проблемы экономико-демографического развития СССР. - М.: Статистика, 1974. - 180 с.

86. Кедров Б.И., Смирнова Ф.П. Экономика, организация и планирование хлопчатобумажного производства. - М.: Легпромбытиздат, 1990. - 272 с.

87. Киселёва Г.П. Нужно ли повышать рождаемость? - М.: Статистика, 1979. - 103 с.

88. Кистанов В.В. Территориальная организация производства. - М.: Экономика, 1981. - 232 с.

89. Ковтонюк М.О. Населення і трудовий потенціал України: Навчальний посібник. - Тернопіль: Астон, 1997. - 136 с.

90. Коваленко П.С. Развитие городов. - К.: Наукова думка, 1980. - 299 с.

91. Корж О.В. Курс лекцій з демографії: Навч. посібник для студентів економічних спеціальностей. - Тернопіль: Інфотехцентр, 1998. - 140 с.

92. Коровкин А.Г. Балансы движения населения и трудовых ресурсов и моделирование на их основе //Экономика и математические методы. - 1989. - Т. 25. - Вып. 2. - С. 260 -268.

93. Корчак-Чепуровский Ю.А. Избранные демографические исследования. - М.: Статистика, 1970. - 386 с.

94. Косинский В.А. О приёмах обработки статистических данных. - М., 1990. - 71 с.

95. Курило І.О. Демоекономічне вивчення якості населення: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.11/Київ. держ. екон. ун-т. - К., 1992. - 19 с.

96. Курс демографии: Учеб. пособие /Ред.кол. А.Я.Боярский, Д.И.Валентей, А.Г. Вишневский и др. - М.: Финансы и статистика, 1985. - 389 с.

97. Куценко В.І. Регіональні соціальні проблеми: шляхи розв'язання //Економіка Радянської України, 1989. - № 8.

98. Куценко В.И. Формирование и использование инфраструктуры: региональные особенности. - К.: СОПС Украины НАН Украины, 1992.

99. Лакіза-Сачук Н. Проблеми національної безпеки... і демографічного виживання //Політика і час. - 1994. - № 4. - С.18-22.

100. Лёш А. Географическое размещение хозяйства: Пер. с нем. - М.: Из-во иностранной литературы, 1959. - 340 с.

101. Либанова Е.М. Особливості сучасних демографічних процесів в УССР. - К.: Знання, 1984. - 45 с.

102. Либанова Э.М. Продолжительность жизни населения: опыт комплексного регионального исследования. - К.: Наукова думка, 1991. - 200 с.

103. Либанова Э., Палий Е. Трудовой потенциал: проблемы статистической оценки //Вопросы статистики. - 1990. - № 3. - С. 10 - 15.

104. Манжеев Д.Н. Экономический анализ хозяйственной деятельности предприятий текстильной и лёгкой промышленности. - М.: Лёгкая промышленность. - 1981. - 384 с.

105. Маслак О.О. Вдосконалення організаційно-економічних методів управління зайнятістю та ефективним використанням трудового потенціалу: Автореф. дис... канд.екон.наук: 08.06.02 /НАН України. Інститут регіональних досліджень. - Л., 1994. - 27 с.

106. Матрусов Н. Системы "население - хозяйство - территория" как основная категория регионального планирования и прогнозирования //Вестник Московского Университета: Серия "География". - 1993. - № 1. - С. 31 - 40.

107. Медков В.М. Интенсификация общественного производства и воспроизводство населения //Демографические проблемы социалистического общества. - М.: Наука, 1991. - С.21-26.

108. Методы анализа экономической активности населения по данным переписей ООН. Департамент по экономическим и социальным вопросам /Нью-Йорк: ООН, 1970. - 180 с.

109. Методы и модели согласованного развития производственной и социальной сфер народного хозяйства: Сб. статей. - М.: АН СССР, ЦЭМИ. - 1989. - 118 с.

110. Методические принципы оценки демографической ситуации в областях УССР для разработки региональных программ развития народонаселения (рекомендации). - Киев: СОПС, 1988. - 13 с.

111. Методические принципы оценки демографической ситуации в областях УССР для разработки региональных программ развития народонаселения (рекомендации). - Киев: СОПС, 1988. - 13 с.

112. Методология демографического прогноза. - М.: Ин-т экономики и прогнозирования, 1988. - 222 с.

113. Методология и методы изучения социально-экономических территориальных систем. - Тарту: ТГУ, 1981. - 127 с.

114. Методология оценки эффективности общественного производства: Сб. статей /Отв. ред. Д.С. Львов. - М.: АН СССР ЦЭМУ, 1984. - 160 с.

115. Мересте У.И. Труды Таллинского технического университета: Измерение и анализ социальных явлений. Межвузовский сборник научных работ по статистике. - Таллин, 1990. - 140 с.

116. Миграция и урбанизация населения. На материалах Украины и Польши: Сб. науч. трудов. - К.: Наукова думка, 1992. - 141 с.

117. Миграция населения в больших городах СССР и стран Восточной Европы /Отв. ред. В. Мировски, Г. Морозова. - М.: Наука, 1990. - 112 с.

118. Мохначук С.С., Проценко С.Д. Прогнозування чисельності та складу населення локальних демографічних систем// Економічна і соціальна географія. - 1992. - вип. 44. - С. 14-17.

119. Население третьего возраста /Ред.кол.: Д.И. Валентей и др. - М.: Мысль, 1986. - 269 с.

120. Население и трудовые ресурсы /Под ред. Д.И. Валентея. - М.: Финансы и статистика, 1982. - 120 с.

121. Население и экономика: Сб. статей. - М.: Статистика, 1970. - 166 с.

122. Населення України, 1992 рік /Відп. за випуск О.М. Гладун та І.В. Вакуловська. - К.: Техніка, 1993 . - 238 с.

123. Населення України, 1993 рік /Відп. за випуск О.М. Гладун та О.А. Кобилова. - К.: Техніка, 1994 . - 596 с.

124. Недашев А.А. Областной экономический район. - Новосибирск: Наука, 1975. - 162 с.

125. Немчинов В.С. Избранные произведения: в 6 томах. - М.: Наука, 1967. - т.4: Розмещение производительных сил. - 487 с.

126. Нетёсин Ю.Н. Воспроизводство человека: политико-экономический аспект. - Рига: Зинатие, 1988. - 223 с.

127. Никитенко Г.Г., Авсеев Е.Г., Тучинський Б.Г. Прогнозирование развития швейной и трикотажной промышленности. - М.: Легпромбытиздат, 1990. - 112 с.

128. Николаев С.А. Межрайонный и внутрирайонный анализ размещения производительных сил //В кн.: Региональные исследования за рубежом. - М.: Наука, 1973. - С. 94 - 95.

129. Обоснование развития и размещения производительных сил в условиях хозяйственной самостоятельности регионов: Сб. научных трудов. - М.: ЦСНИИ, 1990. - 151 с.

130. Онищенко В.Ф. Рациональная занятость: методология региональных исследований /Ан УССР СОПС УССР - К.: Наукова думка, 1989. - 208 с.

131. Онікієнко В.В. Методичні питання дослідження відтворення трудових ресурсів регіону //Зайнятість та ринок праці. - Вип 2. - К.: НЦЗРП, 1994. - С.3-11.

132. Оникиенко В.В., Поповкин В.А. Комплексное развитие миграционных процессов. Анализ миграций населения УССР. - М.: Статистика, 1973. - 159 с.

133. Оцінка пропозиції робочої сили на регіональних ринках праці: Методичні рекомендації /за ред. чл.-кор. АН України С.І.Дорогунцова. - К.: РВПС України НАН України, 1994. - 98 с.

134. Павлов А.П., Хохрякова Н.М. О конкурентоспособности продукции //Текстильная промышленность. - 1995. - № 1-2. - С.5-7.

135. Паламарчук М.М., Тащук К.О. Територіальна структура промислового комплексу економічного району. - К.: Наукова думка, 1974. - 124 с.

136. Панкратьева Н.В. Население и социалистическое воспроизводство. - М.: Статистика, 1977. - 224 с.

137. Пастернак -Таранушенко Г. Демографічна складова економічної кризи //Вісник АН України. - 1995. - № 11-12. - С. 26-32.

138. Первушин А.С. Продолжительность экономически активной жизни населения СССР // Третий Всесоюзный научный семинар методологии разработки долгосрочных региональных программ развития народонаселения. - Йошкар-Ола: Марийски НИИ, 1987. – 19 с.

139. Петрига М.О. Петрига М.О. Управління трудовими ресурсами: Навчальний посібник. - Львів, ЛБК. - 1996. - 432 с.

140. Петрова Т.П. Механизм миграционного обмена: методы исследования. - К.: Наукова думка, 1992. - 138 с.

141. Пирожков С.И. Демографические закономерности воспроизводства трудового потенциала: Автореф. дис... д-ра экон. наук: 08.00.18 / АН СССР. Ин-т социологии. - М, 1991. - 40 с.

142. Пирожков С.И. Демографическая оценка трудового потенциала населения: Методы исследования. - М.: Мысль, 1986. - С. 111-118.

143. Писаренко С.М. Трудовые ресурсы и территориальная структура общественно-территориального комплекса (экономико-географический аспект исследования): Автореф. дис... д-ра геогр. наук - К., 1990. - 35 с.

144. Писаренко С.М., М.Д.Берко, З.Ф.Бриндзя. Місце і роль соціально-трудоного потенціалу в територіальній організації суспільства //В кн.: Соціально-трудогий потенціал: теорія і практика. Частина 1. - К.: Наукова думка, 1994. - С.49-58.

145. Пістун М.Д. Основні теорії суспільної географії: Навчальний посібник. - К.: Вища школа, 1996. - 231 с.

146. Питюренко Е.И. Системы расселения и территориальная организация народного хозяйства. - К.: Наукова думка, 1983. - 139 с.

147. Плеханов А.Ф., Кленорин М.С. Хлопок из Америки: мечта или реальность? //Текстильная промышленность. - 1996. - № 6. - С.8-12.

148. Прибиткова І.М. Основи демографії: Навчальний посібник. - К.: Артек, 1995. - 254 с.

149. Проблемы воспроизводства трудового потенциала: территориальный аспект. - М.: ИЭ АН СССР, 1990. - 186 с.

150. Проблемы комплексного развития области. - К.: Наукова думка, 1987. - 303с.

151. Проблемы комплексного развития хозяйства области: Методологические исследования /В.Ф. Задорожный, А.А. Недетев, Е.И. Каратыгина и др. - Новосибирск: Наука, 1990. - 181 с.

152. Проблемы народонаселения. Над чем работают учёные социалистических стран. - М.: Прогресс, 1977. - 224 с.

153. Проблемы экономики и развития отраслевых комплексов Украины в условиях рынка: Сб. научных трудов. - К.: НИИ Министерства экономики Украины, 1992. - 194с.

154. Проблемы развития и размещения производительных сил /Ред. кол. В.Н. Кальченко, А.П. Давиденко, Ф.Д. Заставный, и др. - Киев, 1975. - 208 с.

155. Прогнозирование в экономической и социальной географии: Уч. пособие /А.М. Трофимов, А.А. Деманов и др. - Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1990. - 102 с.

156. Радько С.Г., Афанасьев В.А. К характеристике внутреннего рынка обуви //Кожевно-обувная промышленность. - 1997. - № 4. - С.8-10.

157. Размещение производительных сил и экономика районов: Учебное пособие /Д.К. Шевченко и др. - Владивосток: Изд-во Дальневосточного ун-та, 1992. - 127 с.

158. Размещение производительных сил: Учебное пособие для студентов, по направлениям и специальности "Экономика" /Под. ред. В.В. Кистанова, Н.В. Копылова. - М.: Экономика, 1994. - 588 с.

159. Расселение населения и размещение производства /Под ред. М.Б. Мазановой - М.: Наука, 1982. - 199 с.

160. Ревенко А. Виробництво і споживання продуктів харчування в Україні //Економіка України. - 1994. - № 9. - С. 14-27.

161. Региональная экономика: планирование, прогнозирование, управление /А.С. Емельянов, В.Ф.Беседа, Е.Д.Клименко и др. - К.: Наукова думка, 1989. - 240 с.

162. Региональные исследования за рубежом /Под ред. Ю.М.Павлова, Э.Б.Алаева. - М.: Наука, 1973. - 302 с.

163. Реклама: теория и практика /Ч. Сэндидж, В. Фрайбургер, К. Ротцол: Пер. с англ. В.Б.Боброва. - М.: Прогресс, 1989. - 630 с.

164. Розміщення продуктивних сил /За ред. В. Ковалевського . - К.: Либідь, 1996. - 366с.

165. Рождаемость (проблемы изучения) /Под ред. Л.Е. Дарского. - М.: Статистика, 1976. - 312 с.

166. Рыбаковский Л.Л. Миграция населения: прогнозы, факторы, политика. - М.: Наука, 1987. - 200 с.

167. Рудченко А.Ю. Воспроизводство рабочих мест: теория, прогнозирование. - К.: Наукова думка, 1993. - 117 с.

168. Селянина Е.Н., Платова С.Ю., Никитина Н.О. Организация и планирование трикотажного производства. Управление предприятием. - М.: Легпромбытиздат, 1990. - 288 с.

169. Сергеев В.Н., Черкасова В.Н. Плодоовощная промышленность в условиях становления рыночных отношений // Пищевая промышленность. - 1996. - № 12. - С.28-31.

170. Сикацкий В.А. Теоретические вопросы использования экономического потенциала региона в новых условиях. - Новосибирск: ИСЭП РАН Сиб. отд., 1993.

171. Симонов В.В. Маркетинг в текстильной промышленности. - М.: Легпромбытиздат, 1991. - 64 с.

172. Система знаний о народонаселении /Д.И. Валентей, Н.В. Зверева, В.М.Медков и др. М.: Высшая школа, 1991. - 255 с.

173. Слюсар В. Цукрова промисловість України: проблеми і перспективи розвитку //Економіка України.- 1997. - № 11. - С.47-55.

174. Совершенствование разработки схем развития и размещения производительных сил: Сборник научных трудов /Ред. кол. Ф.Д. Заставный, А.А. Гаца, В.Т. Зинич, и др. - К.: СОПС УССР АН УССР, 1987. - 189 с.

175. Сови А. Общая теория народонаселения. В 2 т. - М.: Прогресс, 1977.

176. Солдатенко Н. Коваленко І. Населення України: минуле, сьогодні, майбутнє //Праця і зарплата. - 1996. - № 20. - С. 10-11.

177. Сорокин Н.В., Афанасьев В.А. Спрос и предложение: основные понятия //Швейная промышленность. - 1996. - № 10. - С. 8-9.

178. Старцун Т.П. Стан ринку праці Подільського регіону та шляхи його регулювання: Автореф. дис... канд.екон.наук: 08.09.02 /НАН України. Міністерство праці України. НЦЗРП. - К., 1997. - 23 с.

179. Статистичний щорічник України за 1995 рік. - К.: Техніка, 1996. - 576 с.

180. Статистика населения с основами демографии: Учебник /Г.С.Кудрявцев, Л.П. Козлова, С.П.Ананьева, Л.П.Харченко и др. - М.: Финансы и статистика, 1990. - 312 с.

181. Стеценко С.Г., Швець В.Г. Статистика населення: Підручник. - К.: Вища школа, 1993. - 463 с.

182. Стешенко В.С. Общая характеристика исследования демопроецесса //Экономические вопросы воспроизводства населения. - К., 1979. - С.3-20.

183. Стешенко В.С. Теоретичні проблеми відтворення населення: Автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.18 /АН України. Ін-т ек-ки. - К., 1994. - 42 с.

184. Текстильні вироби //Галицькі контракти. - 1997. - № 25. - С. 28,29,36.

185. Тенденции увеличения переработки давальческого сырья странами Восточной Европы /Сост. Л.Н. Фомичёва //Швейная промышленность, № 5. - 1996. - С.13-14.

186. Территориальная организация жизнедеятельности населения /Н.И. Фащевский, Т.М. Палий, М.П. Немченко, А.Г. Старостенко. - К.: Наукова думка, 1992. - 133 с.

187. Тинберген Я., Бос Х. Математические модели экономического роста: Пер. с англ. - М.: Прогресс, 1967. - 214 с.

188. Ткаченко А.А. Экономические последствия современных демографических процессов в СССР. - М.: Статистика, 1978. - 168. - 160 с.

189. Томилин С.А. Демография и социальная гигиена. - М.: Статистика, 1973. - 311 с.

190. Труд в демопроцессе /АН УССР. - К.: Наукова думка, 1990. - 263 с.

191. Трудовые ресурсы Востока. Демографическо-экономические проблемы /Я.Н. Глузеватий, А.П. Колонтов. - М.: Наука, 1987. - 319 с.

192. Трудовые ресурсы и миграционные процессы в Европе: демографические характеристики 1950-1975 годов и перспектива. - Нью-Йорк. - 1979. - 330 с.

193. Трудовые ресурсы: проблемы сбалансированного распределения /Под ред. В.В. Оникиенка. - К.: Наукова думка, 1986. - 245 с.

194. Трудовые ресурсы производственных систем. / Под ред. М.И. Долишного - К.: Наукова думка, 1990. - 464 с.

195. Урланис Б.Ц. Народонаселение: исследования, публицистика. - М.: Статистика, 1976. - 359 с.

196. Урланис Б.Ц. Проблемы динамики населения СССР. - М.: Наука, 1974. - 336 с.

197. Френсис Л., Уайт Дж. Планирование и размещение объектов: В 2 т. - М.: Мир, 1981.

198. Хомра А.У. Миграция населения: вопросы теории, методики исследования. - К.: Наукова думка, 1979. - 146 с.

199. Хомра О.І. Освітній потенціал зайнятості населення України: динаміка структури, оцінка на перспективу. - К., 1994. - 13 с.

200. Хорев В.С. Территориальная организация общества. - М.: Мысль, 1981. - 320 с.

201. Царик Т.Є., Качан Є.П. Методи економічного обґрунтування розміщення продуктивних сил // Розміщення продуктивних сил України. - К.: Вища школа, 1996. - С. 89-103.

202. Человек в активном возрасте /под ред. Д.И. Валентея. - М.: Финансы и статистика, 1984. - 80 с.

203. Черній Ю.В., Крисько В.П. та ін. Маркетингові дослідження в легкій промисловості //Легка промисловість. - 1996. - № 2. - С.23-24.

204. Шаблій О.І. Західноукраїнський регіон: економіка і соціально-географічний аналіз //Проблеми соціально-економічної географії Західного регіону України. - К.: ІСДО, 1993. - С. 5-23.

205. Шаблій О.І. Теоретико-методологічні основи концепції перспективного розвитку Західноукраїнського регіону // Проблеми соціально-економічної географії Західного регіону України. - К.: ІСДО, 1993. - С. 23-33.

206. Шипович Е.И. География производительных сил Украинской ССР: современное состояние и перспективы развития. - К.: Вища школа, 1988. - 127 с.

207. Шлидман Ш., Звидриньш П. Изучение рождаемости. М.: Статистика. - 1973. - 176 с.

208. Шумейко А.І. Економічні основи формування ринку продовольства // Вісник аграрної науки. - 1997. - № 3. - С.62-63.

209. Шушпанов Д.Г. Демоекономічне обґрунтування розвитку и розміщення промислових підприємств //Регіональні аспекти розміщення продуктивних сил України: Зб. Наук. праць. – Тернопіль: ВАТ "Поліграфіст". – 1997. – С.48-55.

210. Шушпанов Д.Г. Про деякі показники відтворення трудового потенціалу //Методологія економіко-статистичного дослідження в умовах ринку. – Тернопіль, 1997. – С. 41-42.

211. Adams A. Van, Widdleton J, Lidermana. A Market - Based manpower Planning with Labour Market Signals //Int. Labour Rev., - Geneva, 1992, vol 131, № 3.

212. Anderson F.J. Regional Economic Analysis: a Canadian Perspective. Toronto - London - Sydney, 1988. - 290 p.

213. Bourgeois-Pichat J. Future outlook for mortality dedine in the world // Population Bulletin of the United Nations, 1978. - № 11. - P. 12-41.

214. Bradfield Michael. Regional economics: analysis and policies in Canada. Toronto - Monreal - New York - Auckland, 1988. - 268 p.

215. Demographic Yearbook. 1988. Fortieth issue. - new York: United nations, 1990. - 1301p.

216. Fenderer B. Wirtschaftliche Auswirkungeneiner schrumpfenden Bevolkerung - in: Wirtschaftienst; Hamburg, 1983. - № 6. - P. 3-25.

217. Jacobsson F. The Sociology of Population. - New York, 1974. – 154 p.

218. Heer D., Baden I/ Family Allowances and fertility in the Soviet Union. - Boston, 1966. - 190 p.

219. Reutersoard A. Aflexible Labour Market in the 1990 s //OE CD observer. - P., 1990. - n 164. - P. 29-32.

220. Simon Julianl. Theory of Population and Economic growth. - New York: Basil Blackwell inc., 1986. - 232 p.

Д О Д А Т К И

Додаток А

Програма "Koefis" розрахунку демоекономічного коефіцієнта ефективності розміщення галузі (підприємства)

```
Program Koefis;
Uses crt,printer;
var
x:byte;
d,d1,n,s1,m,s2,s,jm',jm",f,f",s',s",g',g",mp',mp",ks',ks",
ub',ub",a:longint;
er,b,b1,b2,ev,r1,r2,:real;
procedure print;
var a:text;
    st,st1:string;
begin
assign(a,'pm');
rewrite(a);
{$I-}
writeln(a,chr(13));
{$I+}
if ioresult<>0 then
begin
sound(400);
delay(300);
nosound;
exit;
```

```
end;
str(R1:6:3,st1);
st:='R1='+st1;
writeln(a,st);
str(r2:6:3,st1);
st:='R2='+st1;
writeln(a,st);
str(ev:6:3,st1);
st:='Ev='+st1;
writeln(a,st);
str(b1:6:3,st1);
st:='B1='+st1;
writeln(a,st);
```

Продовження додатку А

```
str(b:6:3,st1);
st:='B='+st1;
writeln(a,st);
str(i:6:3,st1);
st:='i='+st1;
writeln(a,st);
str(er:6:3,st1);
st:='Er='+st1;
writeln(a,st);
```

```
close(a);
```

```
end;
```

```
begin
```

```
textbackground(1);
```

```
clrscr;
```

```
textcolor(15);
writeln(' 1,Визначення коефіцієнту ефективності використання');
write ('трудоу ресурсів');
writeln;
textcolor(14);
write('(n) Введіть кількість працівників галузі (підприємства)');
write ('чол.:');
readln(n);
writeln('(S1) Введіть чисельність осіб працездатного віку ');
write ('району, де розташована галузь (підприємство) осіб:');
readln(s1);
R1:=n/st;
textcolor(10);
writeln;
writeln('R1=n/s; R1=',r1:8:3);
textcolor(15);
writeln(' 2,Визначення коефіцієнту можливості використання');
write (' незайнятої частини трудових ресурсів в галузі (на ');
write (' підприємстві)');
writeln;
textcolor(14);
write ('(m) Введіть потенційну кількість зайнятих, осіб:');
readln (m);
writeln('(s2) Введіть кількість незайнятої частини населення, ');
write (' що проживає в даному районі своїми кваліфікаційно-');
write (' професійними здібностями могла б працювати в даній ');
Продовження додатку А
write ('галузі чи на конкретному виробництві, осіб:');
readln(s2);
```



```
writeln;
r2:=(m-n)/s2;
textcolor(10);
writeln('R2=(m-n)/s2; R2=',r2:8:3);
writeln;
textcolor(15);
writeln(' 3,Визначення ефективності виробництва');
writeln;
textcolor(14);
write('(v) Введіть обсяги виробництва продукції в оптових цінах');
readln(v);
write('(c) Введіть виробничу вартість продукції:');
readln(c);
ev:=v/c;
writeln;
textcolor(10);
writeln('Ev=v/c); Ev=',ev:8:3); writeln;
textcolor(15);
writeln(' 4,Визначення рівня забезпеченості продукцією населення');
writeln;
textcolor(14);
write('(s) Введіть загальну чисельність населення, осіб:');
readln(s);
b1:=v/s;
writeln;
textcolor(10);
writeln('B1'-виробництво продукції на душу населення');
writeln('B1'=V/s; B1=',b1:8:3);
writeln;
```

```
textcolor(14);
write('(B2) Введіть середній нормативний показник забезпеченості:');
readln(b2);
writeln;
textcolor(10);
b:=b1/b2;
writeln('B=B1/B2; B=',b:8:3);
writeln;
textcolor(15);
writeln(' 5,Визначення індексу рівня споживання');
```

Продовження додатку А

```
writeln;
textcolor(14);
writeln ('(jm) — Введіть частку міського в загальній чисельності ');
write (' населення України');
readln(j);
writeln ('(jm") — Введіть частку міського в загальній чисельності ');
write (' населення досліджуваного регіону (ДР)');
readln(jm");
writeln ('(f) — Введіть коефіцієнт народжуваності в Україні:');
readln( ');
writeln ('(f") — Введіть коефіцієнт народжуваності в (ДР):');
readln(f");
writeln ('(s) — Введіть темпи скорочення загальної чисельності ');
write (' населення в Україні:');
readln(s);
writeln ('(s") — Введіть темпи скорочення загальної чисельності ');
write (' населення в (ДР):');
readln(s");
```

```

writeln ('g') — Введіть рівень доходів населення в Україні ');
write (' (середньомісячну заробітну плату):');
readln(g');
writeln ('g") — Введіть рівень доходів населення в (ДР): ');
write (' (середньомісячну заробітну плату):');
readln(g");
writeln ('mp') — Введіть коефіцієнт смертності в працездатному ');
write (' віці в Україні:');
readln(mp');
writeln ('mp") — Введіть коефіцієнт смертності в працездатному ');
write (' віці в (ДР):');
readln(mp");
writeln ('ks') — Введіть частку осіб післяпрацездатного віку в ');
write (' України:');
readln(ks');
writeln ('ks") — Введіть частку осіб післяпрацездатного віку в ');
write (' ДР:');
readln(ks");
writeln ('ub') — Введіть рівень безробіття в Україні:');
readln(ub');
writeln ('ub") — Введіть рівень безробіття в (ДР):');
readln(ub");
writeln;
Продовження додатку А
textcolor(10);
i:=jm'/jm"+ f'/f"+ s'/s"+ g'/g"- mp'/mp"- ks'/ks"- ub'/ub"
writeln('i=Jm'/Jm"+F'/F"+s'/s"+g'/g"-Mp'/Mp"-ks'/ks"-ub'/ub");
write (;`i=',i:8:3);
writeln;

```

```
textcolor(15);
writeln('6,Оцінка ефективності розміщення підприємства чи ');
write (' галузі в досліджуваному регіоні');
textcolor(10);
writeln;
textcolor(14);
writeln ('(a) — Введіть частку імпорту в загальному виробництві ');
write (' продукції:');
readln(a);
er:=ev/r+r1+b*i+(1—a);
writeln('Er=Ev/R+R1+B*i+(1—A); Er=',er:8:3);
write('Вивести на друк ? (1/0):');
readln(x);
if x=1 then begin
  write('Підготуйте принтер до роботи і натисніть клавішу');
  repeat until keypressed;
  print;
end;
end.
```

Додаток Б

Чисельність населення в Тернопільській області

Таблиця Б.1

Чисельність наявного населення в розрізі районів, тис. осіб.⁵

на початок року

Райони	1959	1970	1979	1989	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Бережанський	85,8	84,1	77,8	71,6	47,1	47,1	47,0	46,9	46,7	46,4	46,2
Борщівський	80,8	87,6	83,7	79,2	76,8	78,7	78,8	78,3	78,0	77,9	76,9
Бучацький	63,5	69,1	68,8	66,3	66,3	66,8	67,1	67,2	67,3	67,3	67,2
Гусятинський	78,1	78,1	73,9	71,6	70,4	70,1	69,9	69,5	69,1	68,6	68,2
Заліщицький	56,9	60,9	59,1	56,3	56,2	56,2	55,9	55,7	55,3	55,3	54,9
Збаразький	65,3	68,5	65,7	63,7	62,4	62,2	62,1	61,9	61,7	61,5	61,0
Зборівський	66,6	62,9	57,1	50,9	49,4	49,1	48,7	48,4	48,1	47,8	47,9
Козівський	50,0	50,9	47,3	43,3	43,0	42,8	42,6	42,4	42,2	42,0	41,9
Кременецький	74,9	77,4	77,2	76,9	75,8	76,7	76,8	76,5	76,3	75,9	75,9
Лановецький	41,8	41,6	38,4	36,0	35,3	35,2	34,9	34,6	34,3	33,9	33,6
Монастириський	43,7	43,9	40,9	37,6	37,1	37,2	37,0	36,8	36,5	36,2	35,9
Підволочиський	60,1	58,7	55,1	50,8	49,5	49,4	49,1	48,6	48,3	47,8	47,3
Підгасцький	—	—	—	—	24,0	24,6	24,7	24,7	24,5	24,2	24,0
Теребовлянський	98,2	91,2	85,2	78,0	76,6	75,8	75,1	74,4	74,1	73,6	73,1
Тернопільський	49,5	61,2	62,1	58,9	57,6	57,6	57,3	57,4	57,5	60,2	60,4
Чортківський	82,9	86,9	85,2	82,6	83,4	83,8	83,8	83,6	83,2	82,7	82,4
Шумський	45,3	44,9	42,0	39,2	38,5	37,6	37,4	37,2	37,2	37,0	36,8
м. Тернопіль	52,2	84,7	143,6	202,6	225,7	229,4	232,1	233,6	234,5	234,8	235,1
Всього в області	1085,6	1152,6	1163,1	1168,8	1177,1	1180,3	1180,3	1177,7	1175,3	1172,3	1168,4

⁵ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Таблиця Б.2

Чисельність населення міських поселень, на початок року, тис. осіб⁶

Міста і селища	1959	1970	1979	1989	1998
1	2	3	4	5	6
Тернопіль	52,0	84,7	143,6	202,7	235,1
Бережани	9,3	12,5	13,8	16,7	19,9
Борщів	5,0	8,1	9,7	11,2	12,2
Бучач	6,8	11,2	12,0	13,3	14,2
Заліщики	5,9	8,1	10,6	12,2	10,7
Збараж	6,4	9,4	11,1	13,5	14,3
Зборів	3,1	3,7	4,2	6,8	8,0
Копичинці	2,7	7,2	7,3	7,4	7,2
Кременець	16,2	19,7	20,9	24,5	23,8
Монастирська	4,1	5,0	5,4	6,3	7,0
Підгайці	2,9	3,2	2,9	3,4	4,2
Почаїв	4,7	6,3	9,0	9,8	8,6
Скалат	3,6	4,0	4,2	4,3	4,5
Теребовля	9,2	10,9	11,6	13,8	15,5
Хоростків	6,7	7,1	10,0	8,9	7,6
Чортків	15,6	19,2	24,5	26,8	30,4
Велика Березовиця	—	—	—	5,5	6,4
Великі Бірки	—	—	2,8	3,3	3,6
Вишнівець	—	2,2	2,4	3,9	3,8
Гримайлів	3,7	2,6	2,3	2,4	2,4
Гусятин	—	2,5	3,2	6,2	6,8
Дружба	—	—	—	1,8	1,9
Заводське	—	—	—	3,0	3,5
Заложці	—	2,4	2,4	2,7	2,7

⁶ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Продовження таблиці Б.2

1	2	3	4	5	6
Золотий Потік	—	—	—	2,4	2,5
Козлів	—	2,3	2,1	2,0	2,0
Козова	4,4	6,6	9,6	8,7	9,3
Коропець	—	—	—	3,8	3,4
Ланівці	4,8	6,5	7,3	6,1	8,9
Мельниця-Подільська	—	3,9	3,7	3,9	4,1
Микулинці	3,8	2,6	2,9	3,5	3,9
Підволочиськ	3,2	5,0	7,6	8,7	8,7
Скала-Подільська	3,7	5,2	5,1	4,7	5,1
Товсте	3,4	3,1	3,2	4,6	3,9
Шумське	—	3,3	4,0	4,8	5,2

Таблиця Б.3

Чисельність наявного сільського населення в розрізі районів, тис.
осіб.⁷

на початок року

Райони	1959	1970	1979	1989	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Бережанський	73,2	68,4	59,9	51,0	29,1	28,9	28,7	28,5	28,3	28,1	27,9
Борщівський	72,0	70,4	65,0	59,2	57,5	57,3	57,2	56,8	56,5	55,8	55,4
Бучацький	56,6	57,9	56,0	50,2	49,7	50,0	50,0	50,0	50,0	50,1	49,9
Гусятинський	65,2	58,5	50,3	46,3	45,8	45,5	45,2	44,8	44,0	44,0	43,6
Заліщицький	48,1	49,7	44,4	39,0	41,3	41,2	40,9	40,7	40,4	40,1	39,7
Збаразький	58,8	56,9	51,8	45,9	44,2	43,9	43,7	43,4	43,2	43,0	42,5
Зборівський	63,4	56,8	50,0	41,3	38,9	38,4	37,6	37,4	37,3	37,0	36,8
Козівський	45,4	42,0	37,5	32,8	31,7	31,4	31,2	31,0	30,8	30,5	30,4
Кременець- кий	53,5	51,4	46,7	42,3	41,1	43,6	43,6	43,5	43,5	43,3	43,2
Лановецький	36,9	35,1	30,8	26,7	26,0	25,8	25,5	25,2	25,1	24,7	24,4
Монастирись- кий	39,5	38,9	35,2	27,4	26,6	26,5	26,5	26,1	25,9	25,6	25,4
Підволочись- кий	53,0	49,0	43,3	37,8	36,2	35,9	35,6	35,1	34,9	34,5	34,0
Підгаєцький	—	—	—	—	20,2	20,7	20,7	20,7	20,6	20,3	20,1
Теребовлян- ський	78,1	77,7	70,1	56,9	56,0	54,9	54,0	53,3	53,0	52,4	51,8
Тернопільсь- кий	49,5	61,2	59,2	47,5	48,3	48,2	47,9	47,8	47,9	50,3	50,4
Чортківський	67,6	67,7	61,0	52,9	50,9	50,7	50,3	50,0	49,6	49,1	48,6
Шумський	45,3	41,6	37,8	34,3	33,4	32,4	32,2	32,0	32,0	31,7	31,5
Вся область	906,0	883,9	799,0	692,3	677,7	675,3	670,9	666,3	663,4	660,3	655,6

⁷ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Додаток В

Шлюби і розлучення в Тернопільській області

Таблиця В.1

Чисельність одружених і розлучених за віком і статтю (осіб)¹

Вік	Чисельність	Роки											
		1970		1975		1980		1985		1990		1997	
		чол.	жін.	чол.	жін.	чол.	жін.	чол.	жін.	чол.	жін.	чол.	жін.
менше 20 років	одружених	277	2702	287	3668	387	3355	171	3189	348	4003	531	3475
	розлучених	2	44	4	59	4	—	75	4	63	4	5	80
20-24	одружених	4724	4206	5802	4287	5954	4423	5929	4598	5921	4053	4268	2904
	розлучених	134	294	221	395	242	255	465	209	413	241	245	561
25-29	одружених	2404	963	2429	1012	1856	775	2372	1165	2334	992	1851	708
	розлучених	325	302	463	481	456	563	532	487	438	509	592	592
30-34	одружених	825	533	650	383	526	316	578	378	686	473	574	351
	розлучених	317	285	344	279	352	458	385	407	408	495	507	428
35-39	одружених	370	333	322	287	218	195	270	203	252	199	315	205
	розлучених	255	186	310	290	226	294	281	318	243	383	446	352
40-49	одружених	422	509	429	422	360	368	276	265	252	218	191	132
	розлучених	239	215	342	281	381	307	253	315	259	333	410	341
50-59	одружених	349	429	423	682	429	466	237	217	165	166	83	70
	розлучених	76	44	101	89	140	151	110	127	123	119	122	109
понад 60 років	одружених	448	144	552	153	274	106	179	97	186	110	103	71
	розлучених	63	50	57	28	68	52	39	63	37	90	70	30
вік не вказаний	одружених	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	розлучених	9	—	—	—	—	—	—	164	110	250	194	98
всього	одружених	9819		10894		10004		10112		10144		7916	
	розлучених	1420		1842		1869		2080		2094		2591	

¹ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Таблиця В.2

Коефіцієнти несталості шлюбів
(кількість розлучень, що припадає на 100 шлюбів)¹

Райони	1986	1991	1992	1993	1994	1995	1997
Бережанський	16,5	17,5	24,8	24,8	25,8	22,6	32,5
Борщівський	17,4	19,6	26,9	23,3	32,7	21,6	31,7
Бучачський	12,8	12,7	18,8	16,7	20,2	15,9	22,6
Гусятинський	18,4	16,9	23,2	22,6	22,9	15,5	24,4
Заліщицький	18,8	21,8	30,2	22,5	20,7	21,6	18,8
Збаразький	12,9	19,9	23,3	25,1	20,0	14,8	20,9
Зборівський	12,1	11,9	16,7	18,9	15,8	12,0	19,3
Козівський	12,7	9,0	20,5	13,1	12,2	8,0	18,1
Кременецький	20,6	23,6	32,8	33,0	28,1	27,8	31,6
Ланівецький	24,0	19,1	29,4	25,0	29,2	17,5	26,4
Монастириський	10,4	10,5	17,9	22,0	16,6	15,7	27,2
Підволочиський	23,3	19,7	32,5	23,4	31,5	22,9	27,7
Підгаєцький	—	—	13,5	17,9	16,5	14,3	19,6
Теребовлянський	17,7	23,5	33,3	28,6	21,9	20,4	24,5
Тернопільський	24,8	16,3	27,1	25,4	29,5	23,3	34,6
Чортківський	29,5	24,2	33,7	35,8	33,2	35,1	42,7
Шумський	16,3	17,7	20,2	19,0	24,0	15,9	18,2
м. Тернопіль	29,2	33,6	46,0	48,8	51,9	39,0	51,7
Всього в області	20,9	21,8	30,7	29,8	30,6	25,2	32,7

¹ Розраховано за даними Тернопільського обласного управління статистики

Додаток Д

Розрахунок індексів плідності Коула на прикладі Тернопільської області (за даними на 1.01.1997 р.)

Вікова група	Вікові коефіцієнти плідності		Чисельність жінок на початок року. тис. осіб	Середньорічне число народжених в Тернопільській області		Індекси Коула
	гугерити, 1920 р.	Тернопільська область		реальне	за рівнем народжуваності гугеритів	
x	$F^{\circ}\delta$	$F\tilde{\delta}$	S_x	$N^1 = F^x \cdot S_x$	$N^{\circ} = F^{\circ} x S_x$	
15-19	—	56,1	42,120	2363	—	
20-24	475	146,3	41,062	6009	19504	0
25-29	451	81,1	35,350	2866	15943	0
30-34	425	27,6	40,575	1121	17244	0
35-39	374	10,0	43,462	436	16255	0
40-44	205	2,0	37,145	73	7615	0
45-49	29	0,2	34,239	8	993	0
По всіх групах	283	47,0	273,953	12872	77529	0

Додаток Е

Народжуваність в Тернопільській області (осіб на 1000 жителів)¹

Райони	1986	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Бережанський	14,6	13,1	13,4	12,8	12,5	12,1	11,4	10,7
Борщівський	14,4	12,9	13,5	13,0	12,6	12,3	11,3	10,8
Бучацький	17,4	16,3	16,1	15,0	14,4	14,4	14,2	12,8
Гусятинський	14,4	12,2	12,5	11,9	11,8	11,7	10,8	10,9
Заліщицький	15,0	12,0	12,5	10,9	11,6	10,9	10,7	11,0
Збаразький	15,9	13,2	13,4	12,7	12,4	11,6	11,1	11,1
Зборівський	15,2	12,9	12,6	12,2	11,7	11,5	10,9	10,6
Козівський	15,2	13,7	12,6	12,1	11,7	11,0	11,4	11,1
Кременецький	15,8	14,4	14,8	13,4	12,9	12,8	12,7	11,7
Лановецький	15,7	12,7	12,5	12,7	12,1	10,8	11,3	11,1
Монастириський	16,0	13,8	13,4	13,5	12,7	11,4	11,6	11,5
Підволочиський	14,2	12,0	12,8	11,7	11,8	11,2	10,5	10,3
Підгаєцький	—	—	12,0	12,8	12,5	11,7	10,9	11,9
Теребовлянський	14,2	12,7	13,4	11,4	11,6	11,6	11,0	11,0
Тернопільський	16,4	13,7	11,8	11,5	11,0	11,3	10,4	9,4
Чортківський	14,7	13,4	12,8	12,0	11,7	11,6	11,1	9,9
Шумський	14,9	13,7	13,2	13,0	12,6	13,7	12,8	12,0
м. Тернопіль	20,1	16,9	16,1	14,0	12,2	12,3	11,8	10,7
Всього в області	16,0	14,0	13,8	12,8	12,3	12,0	11,5	10,9

¹ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Додаток Ж

Прогноз чисельності робочої сили Тернопільської області (тис. осіб)

Райони	1997*	2000	2005	2010	Темпи росту (зменшення), до 1996 р., %		
					2000	2005	2010
Всього в області, у т.ч	615.6	616.6	619.4	599.3	100.2	100.6	97.3
у міських поселеннях	307.7	309.3	310.2	298.8	100.5	100.8	97.1
у сільській місцевості	307.8	307.3	309.2	301.1	99.8	100.4	97.8
Бережанський	22.4	22.4	22.6	22.4	100,1	100,9	99,9
Борщівський	39.3	38.8	38.7	37.7	98,7	98,5	95,9
Бучачський	33.5	33.9	34.8	34.9	101,2	103,9	104,2
Гусятинський	34.7	34.5	34.5	33.4	99,4	99,4	96,2
Заліщицький	27.8	27.5	27.6	26.7	98,9	99,3	96,0
Збарзький	30.8	30.6	30.9	29.9	99,3	100,3	97,1
Зборівський	22.1	22.2	22.8	22.4	100,4	103,2	101,4
Козівський	20.0	20.0	20.1	19.6	100,1	100,5	98,0
Кременецький	38.8	38.9	39.3	38.6	100,3	101,3	99,5
Ланівецький	16.2	15.9	16.0	15.5	98,1	98,8	95,7
Монастириський	17.4	17.4	17.6	17.1	100,1	101,1	98,3
Підволочиський	23.7	23.5	23.4	22.6	99,2	98,7	95,4
Підгасцький	11.4	11.3	11.5	11.0	99,1	100,9	96,5
Теребовлянський	36.2	36.0	36.4	35.2	99,4	100,6	97,2
Тернопільський	29.7	30.1	30.6	29.6	101,3	103,0	99,7
Чортківський	43.2	42.9	43.1	41.4	99,3	99,8	95,8
Шумський	18.0	17.9	17.7	17.4	99,4	98,3	96,6
м. Тернопіль	150.2	152.8	151.8	144.5	101,7	101,1	96,2

* Дані за 1996 рік

Додаток 3

Розвиток “демографічної” інфраструктури в Тернопільській області

Таблиця 3.1.

Кількість постійних дошкільних дитячих закладів¹

Райони	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Бережанський	38	39	22	20	20	17	16	13
Борщівський	44	44	43	39	37	35	31	32
Бучачський	47	48	48	47	48	48	50	51
Гусятинський	44	43	44	43	42	44	39	35
Заліщицький	42	41	43	49	45	43	41	38
Збаразький	35	33	35	35	31	22	25	26
Зборівський	38	36	29	30	26	21	17	15
Козівський	28	28	27	29	26	26	26	19
Кременецький	29	29	26	22	19	16	17	16
Ланівецький	30	27	29	31	30	27	27	24
Монастириський	31	30	26	23	20	12	13	13
Підволочиський	39	40	39	38	36	34	32	26
Підгаєцький	—	—	15	10	9	9	9	8
Теребовлянський	52	52	51	50	49	47	46	44
Тернопільський	32	32	36	37	37	31	28	25
Чортківський	54	54	54	53	50	51	50	47
Шумський	32	31	29	29	27	22	21	16
м. Тернопіль	61	59	61	58	53	48	44	39
Всього в області	676	666	657	643	605	553	532	487

¹ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Таблиця 3.2.

Чисельність дітей постійних дошкільних дитячих закладів (осіб)¹

Райони	1990	1991	1993	1995	1997	1997до 1990,%
Бережанський	1882	1639	926	853	704	68,5
Борщівський	1819	1764	1450	1388	1114	72,1
Бучачський	2639	2225	1774	1809	1781	67,8
Гусятинський	2117	1709	1840	1760	1423	74,8
Заліщицький	1446	1396	1467	1125	790	66,3
Збаразький	1518	1235	907	724	559	41,2
Зборівський	1413	1300	1071	638	408	35,3
Козівський	1343	1229	1095	1016	650	59,0
Кременецький	1693	1623	1165	809	724	47,9
Ланівецький	1237	1122	1083	952	770	70,8
Монастириський	1171	1139	733	556	480	42,3
Підволочиський	1470	1334	1090	869	715	57,8
Підгаєцький	—	—	358	334	286	67,5
Теребовлянський	2532	1966	1640	1422	1278	44,8
Тернопільський	1631	1517	1534	1093	858	64,5
Чортківський	3228	3059	2625	2484	2160	75,1
Шумський	1045	981	686	462	346	42,3
м. Тернопіль	12356	11592	9924	8425	6416	57,3
Всього в області	40486	36830	31368	26719	21462	59,3

¹ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Таблиця 3.3.

Сучасна (1997 р.) та прогнозна чисельності учнів загальноосвітніх шкіл
Тернопільської області, тис. осіб

Райони	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2003 до 1997, %
Бережанський	6,7	7,0	7,0	6,9	6,8	6,7	6,4	95,5
Борщівський	10,6	10,5	10,4	10,3	10,1	9,9	9,6	90,6
Бучацький	10,3	10,3	10,3	10,2	10,0	9,8	9,6	93,2
Гусятинський	10,2	10,1	9,9	9,7	9,5	9,3	8,9	87,2
Заліщицький	7,5	7,4	7,4	7,1	7,0	6,7	6,4	89,3
Збаразький	8,8	8,7	8,6	8,5	8,1	7,9	7,6	86,3
Зборівський	7,0	6,9	6,8	6,6	6,4	6,2	6,0	85,7
Козівський	6,1	6,1	6,0	5,9	5,7	5,5	5,3	86,8
Кременецький	10,8	11,0	11,0	10,7	10,5	10,3	10,1	93,5
Лановецький	4,7	4,7	4,7	4,6	4,5	4,4	4,3	91,5
Монастириський	5,3	5,2	5,2	5,1	5,1	4,9	4,7	88,6
Підволочиський	6,8	6,7	6,7	6,5	6,3	6,2	6,0	88,2
Підгаєцький	3,2	3,1	3,1	3,1	3,0	2,9	2,8	87,5
Теребовлянський	10,5	10,4	10,3	10,0	9,7	9,4	9,0	88,7
Тернопільський	7,6	7,6	7,4	7,1	6,8	6,5	6,2	81,6
Чортківський	11,7	11,7	11,6	11,2	11,0	10,7	10,4	88,9
Шумський	5,2	5,2	5,1	5,0	4,9	4,9	4,8	92,3
м. Тернопіль	35,0	34,7	34,2	33,8	33,4	33,0	32,6	93,1
Всього в області	168,	167,	165,	162,	158,	155,	150,	89,7
	0	3	7	3	8	2	7	

Додаток И

Смертність населення в Тернопільській області

Таблиця И.1.

Смертність населення в розрізі районів

(осіб на 1000 жителів)¹

Райони	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Бережанський	14,9	14,3	14,7	15,4	16,5	15,7	14,7	15,5	16,7	15,7	16,1
Борщівський	14,4	14,0	14,1	14,1	15,8	15,9	14,9	15,6	15,9	15,7	16,2
Бучацький	16,8	11,8	11,8	12,0	12,5	12,7	12,8	12,9	12,7	12,6	13,7
Гусятинський	14,6	13,4	13,9	15,2	15,9	15,7	15,7	15,4	15,3	16,3	16,1
Заліщицький	14,0	13,2	12,4	12,3	14,3	14,2	13,2	13,8	15,0	14,5	15,4
Збараський	14,8	14,3	14,5	14,8	14,4	15,4	16,0	15,5	14,7	16,2	15,8
Зборівський	15,3	16,4	15,5	16,0	19,3	18,8	18,6	18,8	17,2	17,8	19,4
Козівський	15,0	14,9	14,1	13,9	15,1	16,5	15,4	15,6	15,9	15,5	16,1
Кременецький	14,0	13,7	12,9	13,8	14,7	15,6	16,1	15,8	14,7	15,8	14,7
Лановецький	13,8	17,2	16,4	16,5	16,8	17,7	18,7	18,2	18,0	18,6	18,3
Монастириський	14,9	14,2	13,5	14,7	14,9	15,7	15,8	15,1	15,7	16,8	17,2
Підволочиський	14,0	15,4	15,0	16,6	17,0	16,5	17,6	18,2	17,1	18,0	18,3
Підгаєцький	—	—	—	—	—	16,0	17,7	17,2	18,3	17,0	17,2
Теребовлянський	14,5	14,1	14,6	14,6	15,9	16,2	16,8	17,0	15,6	16,7	16,7
Тернопільський	14,9	16,2	14,4	14,6	15,8	16,2	16,9	15,8	15,4	15,2	15,3
Чортківський	14,4	13,0	13,0	14,0	14,7	14,8	14,5	14,1	14,5	13,6	15,3
Шумський	15,3	14,2	13,9	14,0	16,0	16,5	18,1	17,0	15,8	17,1	17,5
м. Тернопіль	5,2	5,1	5,4	5,6	5,3	6,2	6,2	6,6	6,4	6,3	6,5
Всього в області	15,5	12,7	12,4	12,9	13,6	13,9	14,0	14,0	13,7	13,9	14,2

¹ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Таблиця И.2.

Причини смерті серед дітей віком до 1 року⁸

абсолютні показники (осіб)

Причини смерті	1989	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Інфекційні та паразитарні захворювання	10	15	12	19	12	15	24	6
Хвороби органів дихання	67	29	21	3	3	18	12	11
Вроджені аномалії	79	54	61	54	47	61	63	46
Стану, який виникає в перинтальному періоді	57	66	72	74	71	57	34	61
Нещасні випадки, отруєння і травми	6	5	4	7	6	11	9	7
Злоякісні новоутворення	—	4	34	—	3	4	5	6
Інші хвороби	53	43	17	46	61	28	33	19
Всього	272	216	221	203	203	194	180	156

кількість померлих на 10000 народжених

Причини смерті	1985	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Інфекційні та паразитарні захворювання	8,7	9,1	7,4	12,4	8,2	10,6	17,6	5,3
Хвороби органів дихання	17,9	17,6	15,3	11,1	9,6	12,8	8,8	9,3
Вроджені аномалії	35,7	32,8	37,4	33,3	41,1	43,2	46,5	37,2
Стану, який виникає в перинтальному періоді	39,5	42,5	44,2	49,0	48,7	40,4	25,2	49,9
Нещасні випадки, отруєння і травми	6,0	3,0	2,5	4,6	4,1	7,8	6,6	6,1
Злоякісні новоутворення	—	2,5	20,9	—	2,1	2,8	3,7	4,9
Інших хвороб	24,9	68,7	73,0	71,1	76,1	63,1	24,6	19,9
Всього	132,7	131,2	135,6	132,5	139,1	137,5	132,9	126,9

⁸ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Таблиця И.3.

**Кількість померлих по вікових групах населення
у Тернопільській області (осіб)¹**

	1980	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
Всього:	1418	1518	1353	1443	1449	1443	1503	1599	1635	1647	1646	1612
в тому числі у віці	1	9	9	5	8	8	2	7	0	8	1	2
0—4 років	377	363	328	335	317	261	261	275	279	267	255	243
5—9 років	40	36	23	49	41	36	27	40	35	21	30	30
10—19 ро- ків	99	74	85	104	88	84	99	85	87	91	84	88
20—29 років	190	174	168	197	187	221	193	213	223	231	199	209
30—39 років	313	289	251	274	277	316	336	371	469	439	465	470
40—49 років	829	654	546	614	546	624	650	766	719	715	783	840
50—59 ро- ків	1494	1661	1499	1653	1604	1601	1585	1687	1791	1805	1727	1667
60—69 ро- ків	2152	1974	1848	2352	2415	2731	2862	3115	3309	3391	3431	3404
70 років і старше	8697	9964	8691	8873	9023	8551	9011	9445	9438	9518	9488	9118

¹ За даними збірника “Тернопільщина за роки радянської влади”, 1990, — С, 271 і даними Тернопільського обласного управління статистики

Таблиця ІІ.4.

Смертність серед чоловіків і жінок працездатного віку¹

абсолютні показники (осіб)

Роки	Стать	16- 19	20- 24	25- 29	30- 34	35- 39	40- 44	45- 49	50- 54	55- 59	Всього
1985	чол.	25	54	74	85	127	149	285	457	617	1867
	жінки	16	19	27	33	44	82	138	234	—	626
1990	чол.	44	76	75	111	147	193	277	454	660	2037
	жінки	19	17	25	38	40	79	101	169	—	490
1991	чол.	37	82	93	134	154	266	298	494	703	2261
	жінки	18	19	19	39	44	92	106	174	—	515
1992	чол.	48	76	99	172	193	254	283	538	723	2261
	жінки	16	30	18	49	55	77	105	115	—	565
1993	чол.	50	74	105	139	201	242	284	502	749	2346
	жінки	16	23	29	53	46	69	120	212	—	568
1994	чол.	29	69	92	143	223	295	294	435	774	2344
	жінки	16	25	13	42	57	72	122	187	—	534
1995	чол.	41	70	81	157	214	295	336	458	697	2349
	жінки	16	24	34	35	64	92	113	191	—	569
1996	чол.	49	56	92	146	238	302	350	441	672	2346
	жінки	20	22	24	34	54	76	129	161	—	520

¹ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Продовження табл. И.4.

повікові коефіцієнти смертності, ‰

Роки	Стать	16-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59
1985	чол.	0,8	2,2	1,6	2,4	3,4	5,6	9,8	13,5	18,1
	жінки	0,5	0,5	0,5	0,8	1,0	1,4	3,2	4,6	—
1990	чол.	0,9	2,6	1,8	2,7	3,7	6,0	9,4	13,0	17,8
	жінки	0,5	0,5	0,7	0,6	1,2	1,8	3,2	4,7	—
1991	чол.	1,0	2,1	2,0	2,8	4,2	7,1	10,7	14,2	19,7
	жінки	0,5	0,5	0,5	0,9	1,1	1,5	3,4	4,2	—
1992	чол.	1,1	2,0	2,5	3,8	5,1	7,3	11,3	16,9	21,6
	жінки	0,4	0,8	0,5	1,1	1,4	2,1	3,7	5,5	—
1993	чол.	1,2	1,9	2,7	3,1	5,1	7,0	10,8	16,9	23,0
	жінки	0,4	0,6	0,8	1,2	1,1	1,9	4,1	5,9	—
1994	чол.	0,7	1,6	2,4	3,3	5,3	8,7	10,4	15,5	24,8
	жінки	0,4	0,6	0,4	1,0	1,3	2,0	3,8	5,5	—
1995	чол.	1,0	1,6	2,1	3,8	5,0	8,5	10,8	18,1	23,0
	жінки	0,4	0,6	1,0	0,9	1,5	2,5	3,4	6,4	—
1996	чол.	1,2	1,3	2,4	3,7	5,9	8,5	10,7	16,0	22,6
	жінки	0,5	0,5	0,7	0,9	1,2	2,0	3,6	5,9	—

Додаток Л

Вікова структура населення

Тернопільської області на 1.01.1998 р. (тис.осіб)¹

	Всього насел.,	В тому числі у віці			В % від загальної к-сті населення		
		молодшому від працездат.	працездатному	старшому від працездат.	молодшому від працездат.	працездатному	старшому від працездат.
1	2	3	4	5	6	7	8
Бережанський м. Бережани	46,8 16.9	10,8 4.8	22,4 9.0	13,5 3.0	23,3 29.1	48,2 53.9	28,5 17.2
Борщівський м. Борщів мст. Мельниця-Подільська	77,9 11.3 4.0	17,6 3.1 1.1	39,3 6.4 1.8	21,3 1.8 1.0	22,6 28.3 29.0	50,3 56.8 46.2	27,1 15.2 25.3
Бучацький м. Бучач	66,3 13.7	17,2 4.2	33,3 7.4	15,9 2.1	26,0 30.7	50,2 54.1	23,8 15.1
Гусятинський м. Копиченці м. Хоростків м. Гусятин	68,9 7.3 8.8 6.6	15,2 1.8 2.4 2.1	34,6 3.9 4.7 3.8	19,1 1.6 1.8 0.7	22,1 25.2 26.9 31.8	50,2 53.9 52.6 57.2	27,7 21.0 20.1 10.9
Заліщицький м. Заліщики	55,3 12.7	12,0 3.8	27,8 6.7	15,1 2.2	22,0 30.0	50,6 53.2	27,4 16.9
Збаразький м. Збараж мст. Вишнівець	61,5 13.8 4.0	14,1 4.2 1.1	30,7 7.5 2.0	16,7 2.0 0.9	23,0 31.1 27.9	50,0 55.2 51.0	27,0 14.1 21.2
Зборівський мст. Зборів мст. Заложці Козівський мст. Козова	48,0 6.8 2.7 42,1 8.9	11,1 2.2 0.8 9,6 2.4	22,0 3.9 1.4 19,9 4.9	15,1 0.8 0.6 12,4 1.6	23,1 32.6 27.9 23,0 26.9	45,7 56.9 51.7 47,5 55.0	31,2 20.1 20.0 29,5 18.0

¹ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Продовження додатку Л

1	2	3	4	5	6	7	8
Кременецький	76,1	17,8	38,6	19,6	23,5	50,8	25,7
м. Кременець	24.6	7.1	13.1	4.4	28.9	53.2	18.1
м. Почаїв	10.1	2.7	5.2	2.2	26.8	51.1	21.6
Ланівецький	34,2	7,5	16,2	10,7	22,0	47,1	30,9
мст. Ланівці	9.3	2.6	5.1	1.7	27.0	53.7	19.2
Монастириський	36,4	8,3	17,5	10,9	22,8	47,6	29,6
м. Монастириськ	6.4	1.7	2.6	2.1	26.8	40.0	32.9
а							
Підволочиський	48,0	10,5	23,7	14,1	21,9	49,0	29,1
м. Підволочиськ	8.8	2.4	4.7	1.7	26.9	11.0	19.0
м. Скалат	4.2	1.2	2.2	0.9	27.1	51.9	20.8
Підгаєцький	24,3	5,2	11,3	8,0	21,2	46,5	32,3
мст. Підгайці	3.7	1.2	1.9	0.6	31.8	52.6	15.0
Теребовлянський	73,8	16,8	36,1	21,1	22,8	48,9	28,3
мст. Микулинці	3.7	1.1	2.0	0.6	28.8	54.1	17.2
м. Теребовля	13.6	3.9	7.3	2.4	27.7	54.0	17.9
Тернопільський	58,9	13,5	29,5	14,3	23,6	51,4	25,0
мст. Велика Бере-	5.5	1.7	3.1	0.7	30.9	54.8	16.9
зовиця	3.4	1.0	1.8	0.6	29.3	52.9	18.4
мст. Великі Бірки							
Чортківський	82,9	18,5	43,1	21,7	22,3	51,7	26,0
м. Чортків	26.7	7.8	14.9	4.1	28.9	55.8	15.3
Шумський	37,1	8,4	17,9	10,8	22,8	48,4	28,8
мст. Шумське	4.9	1.4	2.7	0.9	27.9	55.0	17.2

м. Тернопіль	234,6	56,4	149,0	25,1	24,5	64,6	10,9
Всього в області	1173,9	260,9	617,4	295,6	22,2	52,6	25,2

Додаток М

**Демографічне навантаження на населення працездатного віку в Тернопільській області
(в розрахунку на 1000 працездатних)⁹**

	Все населення			Міське населення			Сільське населення		
	всього	дітей	осіб пенсійного віку	всього	дітей	осіб пенсійного віку	всього	дітей	осіб пенсійного віку
Бережанський	1084	484	600	794	466	328	1314	504	810
Борщівський	990	449	541	763	426	337	1091	461	630
Бучацький	994	518	476	750	436	314	1096	552	544
Гусятинський	991	441	550	773	427	346	1134	451	683
Заліщицький	975	434	541	646	387	259	1128	458	670
Збаразький	1003	461	542	861	546	315	1131	474	657
Зборівський	1213	507	706	816	528	288	1326	498	828
Козівський	1105	485	620	842	456	386	1215	494	721
Кременецький	968	462	506	776	433	343	1140	488	652
Ланівецький	1122	466	656	837	493	344	1252	452	800
Монастириський	1103	480	623	891	473	418	1201	481	720
Підволочиський	1037	445	592	783	426	357	1160	455	705
Підгаєцький	1149	456	693	742	420	322	1247	465	782

⁹ Розраховано за даними Тернопільського обласного управління статистики

Теребовлянський	1030	447	583	764	449	315	1188	476	712
Тернопільський	942	459	483	753	452	301	985	461	524
Чортківський	933	431	502	700	434	266	1128	427	701
Шумський	1066	472	594	774	464	310	1122	472	650
м. Тернопіль	548	380	168	548	380	168	—	—	—
Всього в області	906	443	463	658	411	247	1151	474	677

Додаток К

Міграції населення Тернопільської області

Таблиця К.1.

Напрями зовнішніх міграцій населення у 1995-1996 роках (осіб)¹

Регіон чи країна	Число прибу- лих		Число вибулих		Міграційне са- льдо	
	1995	1996	1995	1996	1995	1996
СНД і Балтія, в т.ч.	1222	927	1479	1213	-257	-286
Росія	952	756	1318	1069	-366	-313
Білорусь	49	26	75	40	-26	-14
Казахстан	47	36	25	27	+22	+9
Молдова	44	54	27	30	+17	+24
Грузія	24	5	1	3	+23	+2
Решта	106	50	33	44	+73	+6
Європа, в т.ч.	53	19	71	86	-18	-67

¹ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Німеччина	25	7	11	13	+14	-6
Польща	15	4	36	44	-21	-40
Решта	13	8	24	29	+11	+21
Америка, в т.ч.	5	14	223	199	-218	-185
Канада	3	1	39	57	-36	-56
США	1	10	182	135	-181	-125
Решта	1	3	2	7	-1	-4
Азія, в т.ч.	6	4	76	59	-70	-55
Ізраїль	0	1	71	58	-71	-57
Монголія	6	—	—	—	+6	—
Решта	0	3	5	1	-5	+2
Австралія	0	0	2	8	-2	-8
Всього	1286	964	1851	1565	-565	-601

Таблиця К.2.

Розподіл мігрантів за статтю і віком, 1996 р.¹

Вік мігрантів	Число прибулих			Число вибулих			Міграційне сальдо		
	обидві статі	чоло- віки	жінки	обидві статі	чоло- віки	жінки	обидві статі	чоло- віки	жінки
0-15	3099	1534	1565	3053	1471	1582	46	63	-17
16-28	9974	4727	5247	9899	4596	5303	75	131	-56
працездатного	13230	6790	6440	13329	6692	6637	-99	98	-197
старше працездатного	1226	354	872	1310	364	946	-84	-10	-74

¹ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Таблиця К.3.

**Розподіл мігрантів у віці 16 років і старше за статтю та рівнем освіти,
1996 р. (осіб)¹**

Освіта мігрантів	Число прибулих			Число вибулих			Міграційне сальдо		
	оби- дві ста- ті	чо- ло- віки	жін- ки	оби- дві ста- ті	чо- ло- віки	жін- ки	оби- дві ста- ті	чо- ло- віки	жін- ки
вища	2085	1110	975	2341	1161	1180	-183	-51	-205
незакінчена вища	366	169	197	459	218	241	-256	-49	-44
середня вища	401	1973	2044	3930	1891	2039	-93	82	5
середня загальна	6306	3204	3102	6177	3090	2081	87	114	15
неповна середня	1118	540	578	1183	563	620	129	-23	-42
початкова	478	128	350	462	115	347	-65	13	3
не мали початкової	86	20	66	87	18	69	16	2	-3
кандидати наук	5	4	1	8	7	1	0	-3	0
доктори наук	6	2	1	4	3	1	-3	2	0
Всього	14456	7144	7312	14636	7056	7583	-183	88	-271

¹ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Таблиця К.4.

Міграційних рух у районах Тернопільської області за 1997 рік (осіб)¹

Назва району	Всього в області			Внутріобласні			Міжрегіональні			Міждержавні			в т.ч. з країнами СНД		
	при- було	ви- було	са- льдо	при- було	ви- було	са- льдо	при- було	ви- було	са- льдо	при- було	ви- було	са- льдо	при- було	ви- було	са- льдо
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Бережанський	648	684	-36	373	415	-42	242	238	+4	23	29	-6	22	19	+3
Борщівський	1127	1091	+36	500	498	+2	492	483	+9	97	106	-9	92	101	-9
Бучацький	1047	1035	+8	626	602	+24	343	322	+21	71	111	-40	68	107	-41
Гусятинський	802	803	-1	491	527	-36	253	213	+40	35	56	-19	33	50	-17
Заліщицький	840	743	+97	428	377	+51	354	315	+39	43	49	-6	41	47	-6
Збаразький	699	661	+37	432	419	+13	203	193	+10	50	48	+2	47	35	+12
Зборівський	812	677	+135	594	476	+118	180	174	+6	22	26	-4	20	21	-1

¹ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Продовження таблиці К.4.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Козівський	558	455	+103	352	315	+37	155	124	+31	33	16	+17	33	15	+18
Кременецький	1281	1223	+58	594	572	+18	576	508	+59	110	141	-31	104	117	-13
Ланівецький	303	391	+88	172	224	-52	95	134	-39	29	32	-3	21	16	+5
Монастиривський	355	459	-104	131	190	-59	200	249	-49	24	17	+7	23	16	+7
Підволочиський	510	507	+3	319	307	+12	167	167	0	7	31	-24	7	18	-9
Підгасцький	47	166	-119	26	101	-75	21	53	-32	0	12	-12	0	8	-8
Теребовлянський	1142	1097	+145	767	800	-33	305	209	+96	40	80	-40	39	65	-26
Тернопільський	1335	679	+656	1051	531	+520	211	107	+104	34	37	-3	33	28	+5
Чортківський	1365	1414	-49	771	728	+43	490	534	-44	75	151	-76	71	133	-62
Шумський	503	443	+60	208	214	-6	239	184	+55	39	40	-1	37	31	+6
м.Тернопіль	4181	5164	-983	2277	2816	-539	1649	1748	-99	232	583	-351	210	376	-166
Всього в області	17555	17692	-137	10112	10122	-10	6166	5955	+211	964	1565	-601	901	1203	-302

Додаток Н

Розвиток виробництва товарів широкого вжитку в Тернопільській області

Таблиця Н.1.

Обсяги виробництва основних товарів широкого вжитку Тернопільської області¹

Товари	р о к и										
	1940	1960	1980	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1996 до 1990, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
М'ясо, включаючи супродукти, тис. тн	3,9	15,9	54,5	75,7	71,1	53,7	47,2	30,5	17,0	18,0	23,7
М'ясо птиці, тис. тн	1,3	0,9	0,9	0,7	0,3	0,3	0,2	17,0
Ковбасні виробни, тис. тн	1,0	2,5	10,5	18,1	17,0	12,0	7,6	6,0	3,3	2,8	15,6
М'ясні напівфабрикати, тис. тн	2,7	2,8	1,2	1,1	0,7	0,3	0,3	11,0
Масло тваринне, тис. тн	0,5	5,4	9,9	15,0	11,7	9,0	9,6	7,6	8,0	6,3	42,2
Сири жирні, тис. тн	0,01	0,6	7,2	8,9	8,2	5,6	4,9	5,2	4,6	4,2	46,9

¹ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Продукція з незбираного молока в перерахунку на молоко, тис. тн	115,0	107,2	95,5	70,1	42,6	32,0	20,5	14,7	13,7
Консерви плодовоовочеві, тис. банок	0,1	11,3	114,6	109,0	108,2	98,8	97,6	40,8	18,2	7,5	6,9
Кондитерські вироби, тис. тн	0,7	2,6	11,8	18,2	17,2	13,6	13,2	6,1	3,5	1,9	10,3

Продовження таблиці Н.1.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Макаронні вироби, тис. тн	0,1	1,6	5,3	5,7	5,7	5,4	5,2	3,2	3,3	2,0	34,2
Цукор, тис. тн	10, 0	12, 3	...	442 ,4	230 ,5	215 ,0	196 ,5	241 ,4	220 ,7	239 ,4	54,1
Борошно з державного зерна, тис. тн	...	160 ,0	107 ,1	175 ,5	170 ,7	141 ,7	130 ,7	98, 4	74, 9	64, 7	36,9
Крупа з дер- жавного зерна, тис. тн	...	3,2	8,4	1,3	1,7	4,5	7,2	4,5	2,9	3,2	240,1
Хліб і хлібобу- лочні вироби, тис. тн	30, 0	61, 0	112 ,3	162 ,6	170 ,7	134 ,4	87, 1	57, 5	42, 7	29, 6	18,2
Безалкогольні напої, млн. дал	2,0	3,2	2,4	1,0	0,4	0,5	0,4	0,2	5,9
Цигарки, млрд. шт.	1,2	1,3	1,1	0,9	1,1	1,1	0,8	67,2
Спирт, тис. дал	1,0	1,8	...	4,3	4,3	4,5	5,4	5,4	6,6	7,2	168,3
Горілка, тис. дал	...	0,2	...	0,8	1,0	1,1	1,3	1,1	1,7	0,9	87,4
Тканини ба- вовняні, млн. м²	—	—	25. 9	156 ,2						27. 7	
Тканини шов- кові, тис. м²	—	18	100 ,0	191 ,0						98	

Взуття, тис. пар	33	223	360 ,0	721 ,2						132 .6	
Швейні виро- би*	...	17. 4		268 ,4						850 4,2	

* Примітка. 1960-1990 рр. - млн.крб., 1996 р. - тис.грн.

Таблиця Н.2.

**Обсяги виробництва галузей харчової промисловості
Тернопільської області, %¹**

Галузі	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1996 до 1990	за 1996 в тис. грн.
Цукрова	54,8	81,1	105, 9	114, 1	98,4	138, 7	71,6	299821,4
Спиртovo-горілчана	87,8	134, 2	115, 0	98,2	126, 2	107, 8	181,0	81416,5
М'ясна	91,1	79,2	92,1	60,6	53,7	118, 2	25,6	57491,2
Молочна	82,5	74,6	98,3	86,1	93,8	94,8	82,6	45187,7
Борошномельно- круп'яна	95,2	92,6	97,1	71,3	80,9	111, 7	55,2	3354,5
Хлібопекарна	91,4	86,6	89,3	76,5	83,4	74,1	33,4	10698,4
Тютюново- махоркова	94,3	112, 8	77,9	97,1	99,6	63,6	51,0	6894,7
Кондитерська	79,5	80,3	139, 9	55,4	65,3	58,3	18,8	4604,0
Флодоовочева	105, 9	130, 9	104, 1	61,3	53,8	52,4	24,9	3836,3
Решта	86,4	103, 0	83,5	102, 0	60,3	90,3	41,3	9971,2

¹ Розраховано за даними Тернопільського обласного управління статистики

Всього харчова про- мисловість	80,0	85,2	100, 4	90,5	88,0	113, 8	62,0	552926,8
---	-------------	-------------	-------------------	-------------	-------------	-------------------	-------------	-----------------

Таблиця Н.3.

Чисельність промислово-виробничого персоналу галузей харчової промисловості Тернопільської області, осіб¹

Галузі	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1996 до 1990, %
Цукрова	6814	6766	6949	6513	6509	6601	6421	94,2
Спиртovo-горілчана	2181	2295	2327	2312	2199	2487	2558	117,3
М'ясна	2120	2130	1999	2112	2101	1866	1592	75,1
Молочна	2323	2257	2223	2120	1926	2090	2155	92,7
Борошномельно-круп'яна	576	545	553	572	553	537	532	92,4
Хлібопекарна	1122	1132	1089	1096	1167	1166	1096	97,7
Тютюново-махоркова	593	585	674	564	568	527	473	80,0
Кондитерська	684	670	660	645	656	644	609	89,0
Флодоовочева	2298	2247	2300	2260	2404	2093	1602	69,7
Решта	1830	1842	1795	1833	1668	1573	1503	82,1
Всього харчова промисловість	20541	20469	20569	20027	19751	19584	18541	90,3

¹ Розраховано за даними Тернопільського обласного управління статистики

Додаток П
Легка промисловість Тернопільської області

Таблиця П.1

Динаміка обсягів виробництва продукції підприємств легкої промисловості¹

Назви підприємств	1990	1990 в	1991 в	1992 в	1993 в	1994 в	1995
	млн.кр б.	% до 1989	% до 1990	% до 1991	% до 1992	% до 1993	% до 1994
1	2	3	4	5	6	7	8
ВО"Текстерно", м.Тернопіль	378.5	104	99	85	61	68	72
АТ фабрика "Ватин", м.Кременець	18.0	107	106	61	95	35	56
АТ"Галантерея", м.Заліщики	17.4	110	103	89	91	42	1
Трикотажна фабрика, м.Копичинці	3.5	278	72	103	32.2	99	69
Всього текстильна промисловість	417.5	106	99	83	64	64	71
ВАТ"Швейна фірма", м.Тернопіль	47.0	103	100	77.2	109	31	121
Фабрика "Берізка", с.Золотий Потік, Бучацький район	10.6	110	101	72	76	49	117
Фабрика "Дністрянка", м.Заліщики	6.5	102	130	102	68	32.8	31
Фабрика "Райдуга", м.Кременець	3.3	108	103	90	86	61	27

¹ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Продовження Табл. П.1

1	2	3	4	5	6	7	8
ОП"Смерічка", м.Монастириська	10.0	112	107	91	97	23	80
Фабрика "Медобори", мст.Микулинці	3.3	121	102	103	69	34	85
ТОВ"Веснянка", мст.Великі Бірки	8.4	84	104	83	76	11	363
ВАТ "Чортківська швейна фірма"	14.1	101	101	79	115	64	65
Фабрика "Галичанка", с.Ягільниця, Чортківський район	3.2	106	107	70	73	31	17
ТОВ"Вілія", мст.Шумське	79	114	82	103	68	47	33
Всього швейна промисловість	113.7	104	102	82	96	40	101
ВАТ Теробовлянська взуттєва фабрика	14.5	187	73	139	65	16	24
ТОВ"Іква", м.Почаїв	27.0	103	106	79	58	18	71
Всього по взуттєва промисловість	41.5	97	95	94	60	17	39
АТ"Вінітекс", м.Тернопіль	21.9	104	100	82	81	42	42
ЗАТ"Подільянка", м.Тернопіль	5.4	110	99	131	117	34	92
ВТФ"Шкіргалантерея", мст.Вишнівець	6.0	102	101	64	55	17	53
ТОВ"Калина", мст.Залізці	5.0	102	92	78	99	11	28
Всього шкіргалантерейна проми- словість	38.3	104	99	86	86	33	49
Всього легка промисловість	611.0	105	96	83	72	51	72

Таблиця П.2.

**Виробництво основної продукції підприємствами текстильної промисло-
вості**

Назви підприємств	1989	1990	% до 1989	1991	% до 1990	1992	% до 1991	1993	% до 1992	1994	% до 1993	1995
ВО"Текстерно", 1.Бавовняне прядиво, тис.тн	23.0	23.5	102	24.0	102	20.4	85	11.6	57	7.8	68	6
2. Бавовняні тканини готові, млн.м²	155.5	156.2	101	151.7	87	131.6	87	79.8	61	53.5	67	4
АТ фабрика "Ватин" 1.Швейні вироби по НВО, у відпускних цінах*	4.2	4.5	102	17.2	100	18.9	58	0.9	87	71.1	32	7
АТ"Галантерея", 1.Шовкові тканини, тис.м²	1835	1910	104	1895	99	1640	87	1637	100	670	41	1
Трикотажна фабрика, 1. Трикотажні вироби, тис.шт.	121	328	271	195	60	105	54	93	89	63	68	1

* 1989-1992 рр. - тис. крб., 1993-1995 рр. - млрд.крб., 1996 р. - тис.грн.

Таблиця П.3.

**Чисельність промислово-виробничого персоналу на підприємствах текстильної промисловості
Тернопільської області**

Назви підприємств	1989	1990		1991		1992		1993		1994		ос
		осіб	% до 1989	осіб	% до 1990	осіб	% до 1991	осіб	% до 1992	осіб	% до 1993	
ВО"Текстерно", м.Тернопіль	6851	6748	99	6898	102	7175	104	6818	95	6269	92	58
АТ фабрика "Ватин", м.Кременець	735	700	95	691	99	648	94	575	89	489	85	38
АТ"Галантерея", м.Заліщики	281	328	116	309	94	292	95	289	99	267	92	24
Трикотажна фабрика, м.Копичинці	147	211	144	191	91	165	81	191	116	167	87	8
Всього у текстильній промисловості	8014	7987	99.7	8089	101	8280	102	7873	95	7192	91	65

Таблиця П.4

**Чисельність промислово-виробничого персоналу на підприємствах
швейної промисловості¹**

Назви підприємств	1989	1990		1991		1992		1993		1994		1995
		осіб	% до 1989	осіб	% до 1990	осіб	% до 1991	осіб	% до 1992	осіб	% до 1993	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
ВАТ"Швейна фірма", м.Тернопіль	1128	1109	98	1019	92	929	92	858	92	758	88	630
Фабрика "Берізка", с.Золотий Потік,	561	559	100	570	102	530	93	496	94	456	92	390
Фабрика "Дністрянка", м.Заліщики	219	240	110	248	103	248	100	233	94	218	94	200
Фабрика "Райдуга", м.Кременець	191	191	100	194	102	191	99	163	86	150	92	140
ОП"Смерічка", м.Монастириська	533	528	99	524	99	519	99	488	94	449	92	400

¹ За даними Тернопільського обласного управління статистики

Продовження табл. П.4.

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Фабрика “Медобори”, мст.Микулинці	350	359	103	351	98	315	90	310	99	274	88	24
ТОВ”Веснянка”, мст.Великі Бірки	490	511	104	485	95	413	86	378	92	332	88	27
ВАТ “Чортківська швейна фірма”	645	644	100	630	88	495	79	509	102	465	91	30
Фабрика “Галичанка”, с.Ягільниця	173	182	105	189	104	183	99	176	97	161	92	10
ТОВ”Вілія”, мст.Шумське	462	521	113	506	97	520	103	524	101	444	85	30
Всього у швейній промисловості	4572	4844	102	4716	97	4343	92	4135	95	3708	90	32

Таблиця П.5

**Чисельність промислово-виробничого персоналу на підприємствах
швейної промисловості**

Назви підприємств	1989	1990		1991		1992		1993		1994		осіб
		осіб	% до 1989	осіб	% до 1990	осіб	% до 1991	осіб	% до 1992	осіб	% до 1993	
Взуттєва												
ВАТ Теробовлянська взуттєва фабрика	1074	1078	100	998	93	1040	104	1086	106	980	90	72
ТОВ "Іква", м.Почаїв	1777	1773	100	1729	98	1569	91	1391	92	1237	89	108
Всього по взуттєвій промисловості	2851	2851	100	2727	96	2609	96	2477	95	2277	90	180
Шкіргалантерейна												
АТ "Вінітекс", м.Тернопіль	364	355	98	353	99	336	95	320	95	288	90	26
ЗАТ "Подоланка", м.Тернопіль	230	245	106	258	105	255	99	242	95	212	88	19
ВТФ "Шкіргалантерея", мст.Вишнівець	299	290	97	271	93	262	97	260	99	251	97	22
ТОВ "Калина", мст.Залізці	257	247	95	231	94	218	94	221	101	220	100	19
Всього по шкіргалантерейній промисловості	1150	1137	99	1113	98	1071	96	1043	97	971	93	88

Додаток Р

Коефіцієнти трудомісткості виробництва на підприємствах легкої та харчової промисловостях Тернопільської області

Назви підприємств	1996 р.	1990 р.
ВО"Текстерно"	0.036	0.092
ВАТ"Швейна фірма"	0.047	0.180
АТ"Вінітекс"	0.032	0.081
ЗАТ"Подоланка"	0.091	1.649
Фабрика "Берізка"	0.105	0.373
Трикотажна фабрика	0.119	1.721
АТ"Галантерея"	0.037	1.278
Фабрика "Дністрянка"	0.074	2.413
ВТФ"Шкіргалантерея"	0.096	2.759
ТОВ"Калина"	0.100	20.579
АТ фабрика "Ватин"	0.078	0.126
Фабрика "Райдуга"	0.117	0.573
ТОВ"Іква"	0.131	3.993
ОП"Смерічка"	0.105	0.942
ВАТ Теремовлянська взуттєва фабрика	0.149	0.553
Фабрика "Медобори"	0.216	1.286
ТОВ"Веснянка"	0.122	0.479
ВАТ "Чортківська швейна фірма"	0.091	0.828
Фабрика "Галичанка"	0.113	4.532
ТОВ"Вілія"	0.126	1.376
<i>Всього легка промисловість</i>	<i>0.055</i>	<i>0.228</i>
Цукрова промисловість	0.020	0.032
Спиртово-горілчана промисловість	0.019	0.063

М'ясна промисловість	0.009	0.022
Молочна промисловість	0.012	0.048
Борошномельно-круп'яна промисловість	0.008	0.021
Флодоовочева промисловість	0.049	0.334
Хлібопекарна промисловість	0.026	0.092
Кондитерська промисловість	0.026	0.093
<i>Всього харчова промисловість</i>	<i>0.016</i>	<i>0.042</i>

Додаток С

Розрахунок коефіцієнта демоекономічної ефективності розміщення підприємств з виробництва товарів широкого вжитку Тернопільської області

Назви підприємств	1 9 9 6 р.						Прогноз на 2002р.	2002 в % до 1996р.
	R _{т.р.}	R _{з.}	B	K _в	E _в	E _р	E _р	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
ВО"Текстерно", м.Тернопіль	0.410	0.030	0.187	0.595	1.110	1.599	1.591	-0.50
АТ фабрика "Ватин", м.Кременець	0.526	0.010	0.023	0.568	1.084	1.950	1.949	-0.04
АТ"Галантерея", м.Заліщики	0.732	0.001	0.004	2.411	0.982	1.393	1.392	-0.08
Трикотажна фабрика, м.Копичинці	0.470	0.007	0.017	0.489	1.023	1.708	1.685	-1.25
<i>Всього текстильна промисловість</i>	0.432	0.024	0.151	0.596	1.082	1.637	1,629	-0,49
ВАТ"Швейна фірма", м.Тернопіль	0.228	0.014	0.074	0.489	1.327	3.634	3.628	-0.16
Фабрика "Берізка", с.Золотий Потік, Бучацький район	0.150	0.012	0.176	0.285	1.183	1.592	1.596	+0.26
Фабрика "Дністрянка", м.Заліщики	0.241	0.007	0.049	0.440	1.026	2.909	2.889	-0.69
Фабрика "Райдуга", м.Кременець	0.302	0.003	0.211	0.376	1.017	1.182	1.213	+2.65
ОП"Смерічка", м.Монастириська	0.282	0.024	0.175	0.168	1.038	0.798	0.789	-1.11
Фабрика "Медобори", смт.Микулинці	0.319	0.006	0.102	0.306	1.031	1.709	1.688	-1.25
ТОВ"Веснянка", смт.Великі Бірки	0.757	0.001	0.399	3.882	1.085	1.251	1.281	+2.41

Продовження додатку С

1	2	3	4	5	6	7	8	9
ВАТ “Чортківська швейна фабрика”	0.276	0.007	0.216	0.448	0.920	1.225	1.213	-0.98
Фабрика “Галичанка”, с.Ягільниця, Чортківський район	0.135	0.003	0.184	0.448	1.007	1.855	1.835	-1.11
ТОВ”Вілія”, смт.Шумське	1.345	0.018	0.062	0.270	1.264	0.807	0.802	-0.62
<i>Всього в швейній промисловості</i>	0.286	0.008	0.125	0.489	1.097	2.056	2,054	-0,10
ВАТ Терехівська взуттєва фабрика	0.493	0.022	0.172	0.359	1.132	1.190	1.179	-0.93
ТОВ”Іква”, м.Почаїв	1.006	0.034	0.071	0.375	1.065	0.916	0.917	+0.13
<i>Всього в взуттєвій промисловості</i>	0.758	0.025	0.145	0.368	1.092	0.969	0,964	-0,52
АТ”Вінітекс”, м.Тернопіль	0.232	0.001	0.058	0.502	1.012	2.920	2.914	-0.20
ЗАТ”Подільська”, м.Тернопіль	0.226	0.001	0.197	0.489	0.980	1.560	1.503	-3.64
ВТФ”Шкіргалантерея”, смт.Вишнівець	0.430	0.006	0.039	0.370	0.945	1.785	1.777	-0.42
ТОВ”Калина”, смт.Заліці	0.343	0.008	0.206	0.139	0.879	0.483	0.479	-0.78
<i>Всього в шкіргалантерейній промисловості</i>	0.281	0.003	0.081	0.489	1.001	2.256	2,231	-1,11

Продовження додатку С

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Цукрова промисловість	0.068	0.015	1.484	1.000	1.304	0.901	0,900	-0,11
Спиртovo-горілчана промисловість	0.003	0.006	1.241	1.000	1.372	1.102	1,092	-0,81
М'ясна промисловість	0.164	0.007	0.217	0.529	1.162	2.049	2,042	-0,34
Молочна промисловість	0.024	0.004	0.217	0.689	1.100	3.284	3,280	-0,13
Борошномельно-круп'яна промисловість	0.010	0.001	0.421	0.489	1.226	1.409	1,405	-0,38
Хлібопекарна промисловість	0.005	0.002	0.249	0.489	1.129	2.204	2,199	-0,37
Флодоовочева промисловість	0.270	0.008	0.014	0.489	1.002	3.448	3,455	+0,20
Кондитерська промисловість	0.024	0.003	0.168	0.489	1.011	2.773	2,771	-0,07
Макарона промисловість	0.040	0.004	0.154	0.489	1.040	2.963	2,971	+0,27
Всього харчова промисловість	0.280	0.030	0.462	0.489	1.261	1.771	1,770	-0,06

Додаток Т

Оцінка впливу демографічних факторів на формування ринку споживання товарів широкого вжитку в районах Тернопільської області станом на 1996 р.

Назва району	Частка міського в загальній чисельності населення, %	Коефіцієнт народжуваності, ‰	Коефіцієнт смертності населення в працездатному віці, ‰	Частка осіб старше працездатного віку, %	Темпи скорочення загальної чисельності населення	Безробіття, %	Доходи населення (середньомісячна заробітна плата), грн.	Індекс споживання
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Україна	68,0	9,1	5,5	22,6	0,985	1,3	138,25	1,0
Бережанський	39,0	11,4	5,2	28,5	0,987	2,5	98,34	0,223
Борщівський	27,4	11,3	5,2	27,1	0,985	1,0	94,25	0,391
Бучацький	25,2	14,2	4,2	23,8	1,021	3,0	92,00	0,215
Гусятинський	35,0	10,8	5,4	24,7	0,969	1,0	109,33	0,513
Заліщицький	27,0	10,7	4,8	27,4	0,983	0,8	97,26	0,503
Збаразький	30,1	11,1	5,4	27,0	0,980	1,5	109,71	0,315

Продовження додатку Т

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Зборівський	22,5	10,9	5,9	31,7	0,958	2,0	89,12	0,123
Козівський	27,1	11,4	5,1	29,5	0,974	1,8	91,22	0,194
Кременецький	43,0	12,7	5,2	25,7	0,999	1,6	118,07	0,578
Лановецький	27,3	11,3	6,2	30,9	0,961	1,1	96,88	0,261
Монастирський	29,1	11,6	5,6	29,6	0,978	2,0	91,29	0,174
Підволочиський	27,7	10,5	6,1	29,1	0,962	1,3	92,06	0,214
Підгаєцький	16,0	10,9	5,7	32,3	1,012	1,0	85,27	0,157
Теребовлянський	28,8	11,0	5,6	28,3	0,954	1,2	100,34	0,306
Тернопільський, разом з м.Терно- полем	83,3	11,5	2,1	13,4	1,059	2,0	128,56	4,444
Чортківський	40,5	11,1	4,4	26,0	0,996	2,8	120,41	0,323
Шумський	14,5	12,8	5,6	28,8	0,961	0,7	89,48	0,271

Додаток Ф
Прогноз чисельності населення у районах Тернопільської області (осіб)

Назва району	1998		1999		2000		2001		2002	
	Прогноз	Похибка прогнозу	Прогноз	Похибка прогнозу	Прогноз	Похибка прогнозу	Прогноз	Похибка прогнозу	Прогноз	Похибка прогнозу
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Бережанський	46684	96	46670	100	46660	103	46653	107	46651	110
Борщівський	77811	140	77752	145	77691	150	77627	155	77561	160
Бучачський	67519	98	67592	102	67680	107	67780	111	67895	116
Гусятинський	68530	109	68347	114	68131	119	67879	124	67593	128
Заліщицький	55159	72	55090	76	55013	79	54927	82	54830	85
Збаразький	61401	76	61353	79	61303	83	61250	87	61195	90
Зборівський	47862	227	47840	237	47831	248	47834	258	47850	268
Козівський	41944	90	41887	93	41826	96	41761	100	41694	103
Кременецький	76065	98	75988	104	75888	110	75764	116	75617	121
Ланівецький	34050	63	33973	66	33885	69	33787	72	33679	74
Монастириський	36351	75	36306	79	36257	82	36204	86	36147	89

Продовження додатку Ф

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Підволочиський	47811	104	47717	109	47615	114	47504	118	47383	123
Підгаєцький	24420	103	24408	109	24393	113	24375	118	24352	122
Теребовлянський	73416	181	73289	190	73154	199	73012	207	72862	214
Тернопільський	58794	175	59074	184	59434	192	59873	200	60392	207
Чортківський	82890	97	82771	102	82618	106	824334	110	82216	115
Шумський	36980	116	36964	122	36957	127	36958	133	36968	137
м.Тернопіль	235226	2064	234385	2165	233116	2261	231418	2354	229292	2443

Додаток X

Прогноз чисельності працівників підприємств галузей виробництва товарів народного споживання (осіб)

Галузь (підприємство)	1998		1999		2000		2001		2002		%
	Прогноз	По- хибка про- гнозу	Про- гноз	По- хибка про- гнозу	Про- гноз	По- хибка про- гнозу	Про- гноз	По- хибка про- гнозу	Про- гноз	По- хибка про- гнозу	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Цукрова	6391	56	6354	58	6310	60	6260	62	6203	64	96,6
Спиртово-горілчана	2574	36	2610	37	2654	38	2704	40	2762	41	108,0
М'ясна	1617	40	1556	42	1483	43	1397	45	1300	46	81,7
Молочна	2073	44	2068	46	2063	48	2058	50	2053	51	95,3
Борошномельно-круп'яна	528	5	524	5	520	6	515	6	510	6	95,9
Хлібопекарна	1123	14	1122	15	1120	15	1118	16	116	16	101,8
Кондитерська	607	4	603	4	596	4	587	4	577	5	94,7
Флодоовочева	1691	67	1608	69	1509	72	1393	74	1260	76	78,7
Решта	1465	19	1426	20	1379	21	1325	21	1264	22	84,1
Всього харчова промисловість	18069	285	17871	296	17634	307	17357	318	17045	327	92,0
ВО"Текстерно", м.Тернопіль	5279	117	5106	121	4905	124	4675	128	4417	131	83,3
АТ фабрика "Ватин",	310	14	275	15	235	15	191	16	141	16	38,1

м.Кременець											
--------------------	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

Продовження додатку X

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
АТ"Галантерея", м.Заліщики	222	8	213	9	204	9	193	9	181	9	80,1
Трикотажна фабрика, м.Копичинці	66	17	54	17	40	18	25	18	8	19	15,4
Всього текстильна	5876	156	5649	162	5385	166	5084	171	4747	175	79,8
ВАТ"Швейна фірма", м.Тернопіль	542	21	499	21	449	22	393	22	331	23	53,0
Фабрика "Берізка", с.Золотий Потік	368	13	352	13	333	13	312	14	288	14	70,2
Фабрика "Дністрянка", м.Заліщики	187	6	182	6	176	7	168	7	160	7	85,1
Фабрика "Райдуга", м.Кременець	120	4	114	4	106	4	98	4	88	4	69,3
ОП"Смерічка", м.Монастириська	408	6	398	6	386	6	372	7	357	7	83,4
Фабрика "Медобори",	210	5	197	6	183	6	167	6	148	6	66,4

мст.Микулинці											
ТОВ"Веснянка", мст.Вел. Бірки	211	12	187	12	160	12	129	13	95	13	38,8
Чортківська швейна фабрика	265	18	234	18	198	19	157	19	112	20	40,5
Фабрика "Гали- чанка", с.Ягільниця	145	4	141	4	137	4	132	4	126	4	88,7

Продовження додатку X

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
ТОВ"Вілія", мст.Шумське	329	18	309	19	286	19	259	20	229	20	71,6
Всього швейна	2716	107	2513	109	2387	112	2184	116	1958	118	64,9
ВАТ Теревов- лянська взуттєва фабрика	736	34	703	34	666	36	623	37	575	38	72,6
ТОВ"Іква", м.Почаїв	939	38	873	39	798	41	714	42	620	43	57,3
Всього взуттєва промисловість	1657	72	1578	73	1465	77	1336	79	1195	81	61,9
АТ"Вінітекс", м.Тернопіль	239	4	228	4	217	4	203	4	189	5	74,1
ЗАТ"Подоланка" , м.Тернопіль	165	7	156	8	146	8	134	8	121	8	74,7

ВТФ"Шкіргаланте-рея", мст.Вишнівець	177	5	166	5	154	5	140	5	125	6	72,2
ТОВ"Калина", мст.Залізці	178	3	172	4	166	4	159	4	150	4	81,5
Всього шкіргалантерейна промисловість	759	19	722	21	683	21	636	21	585	23	75,6
Всього легка промисловість	11008	354	10462	365	9920	376	9240	387	8485	397	73,0

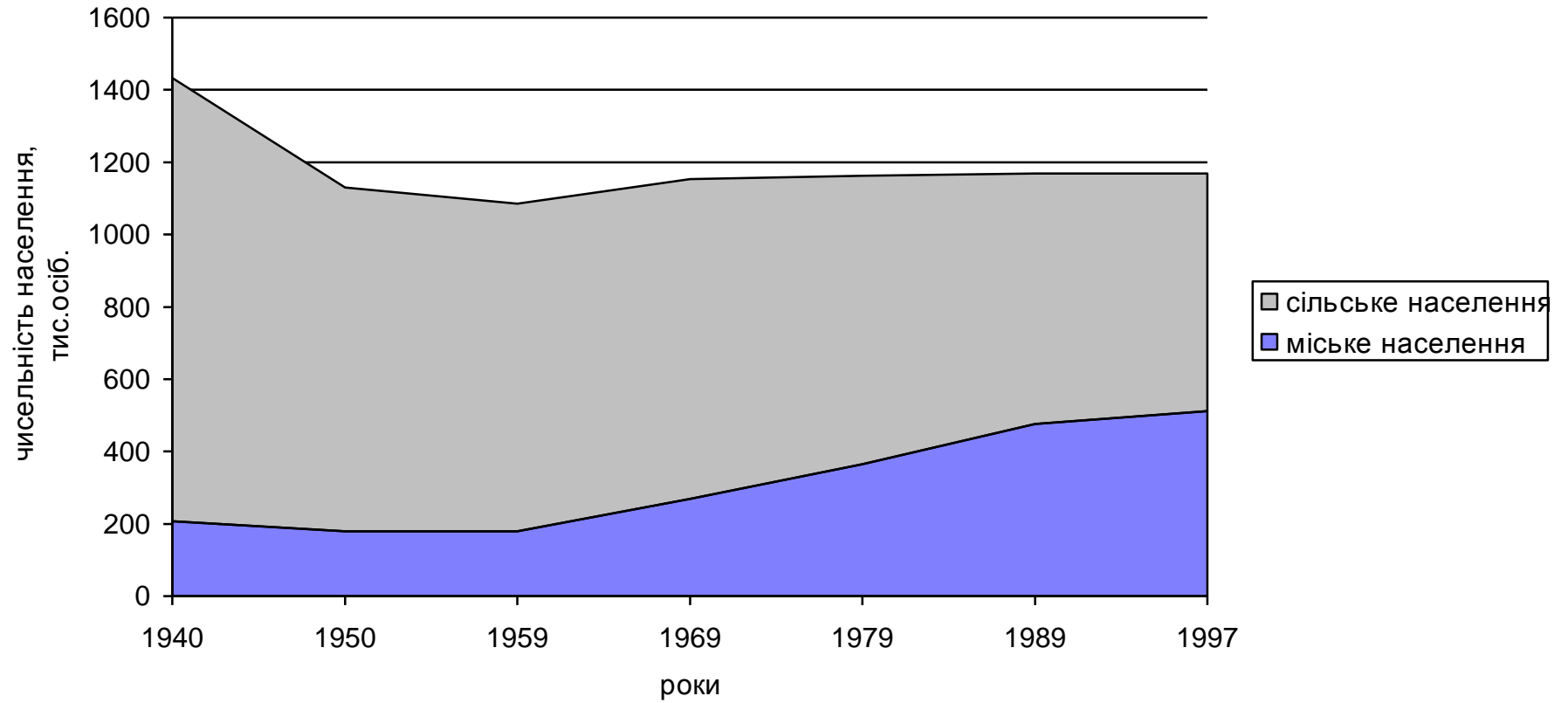

Рис. 2.1. Динаміка чисельності міського і сільського населення Тернопільської області¹

¹ Побудовано за даними Тернопільського обласного управління статистики

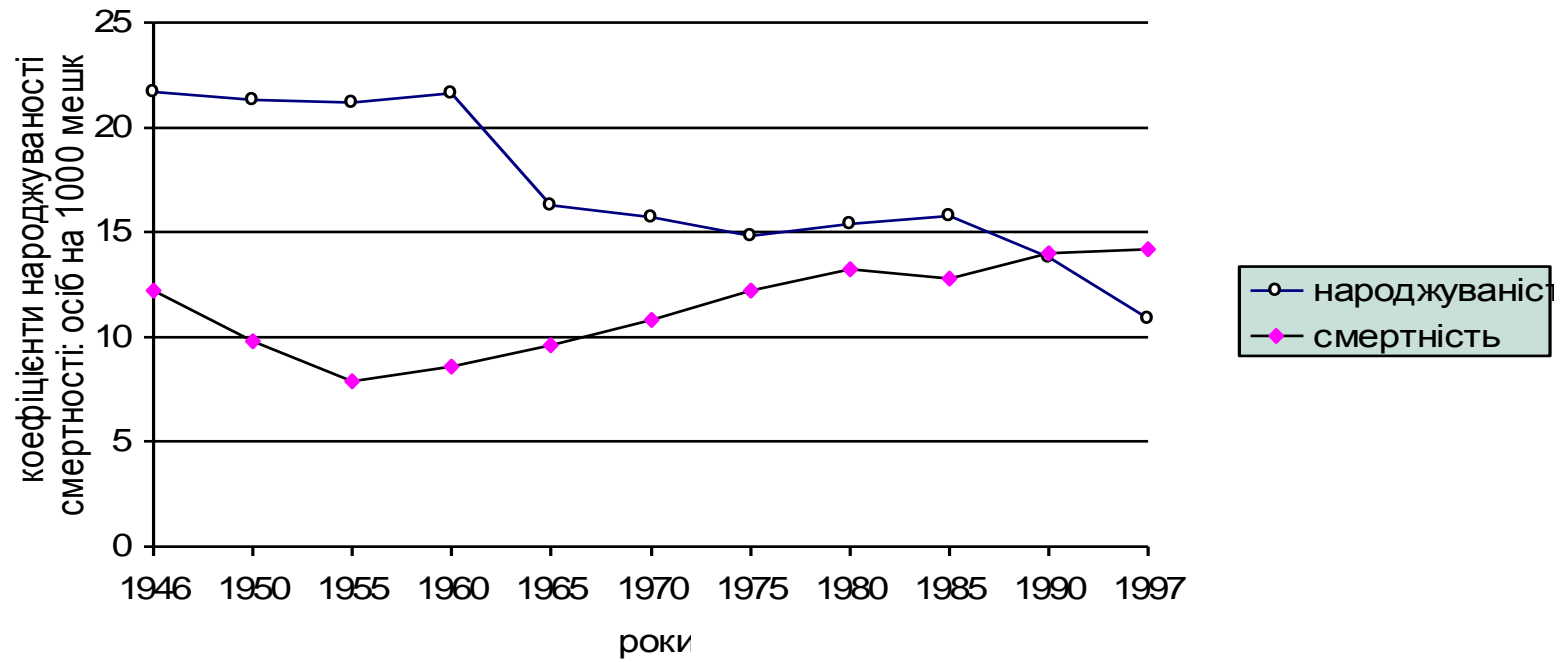

Рис.2.4. Динаміка коефіцієнтів народжуваності та смертності населення Тернопільської області¹

¹ Побудовано за даними Тернопільського обласного управління статистики

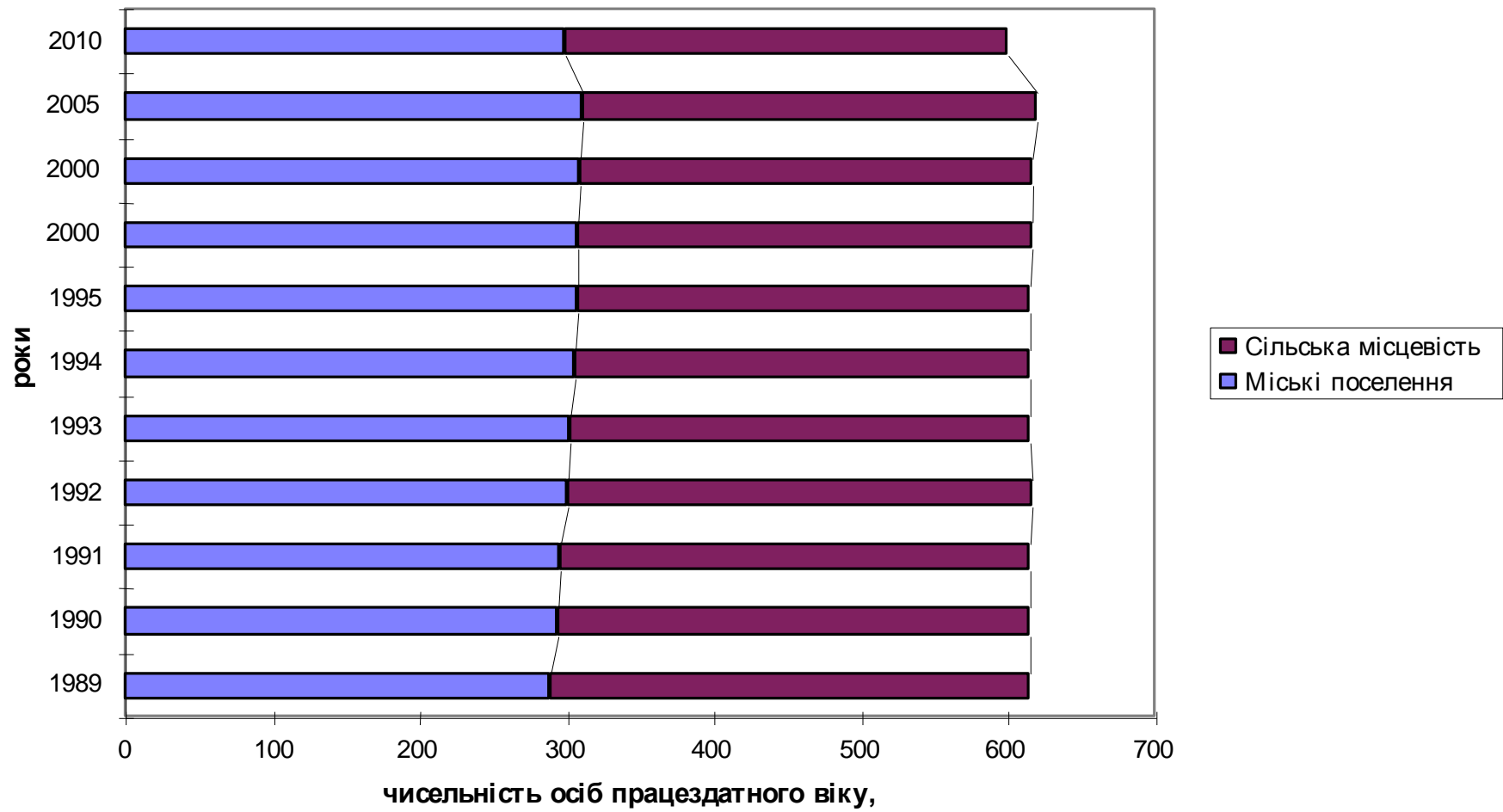
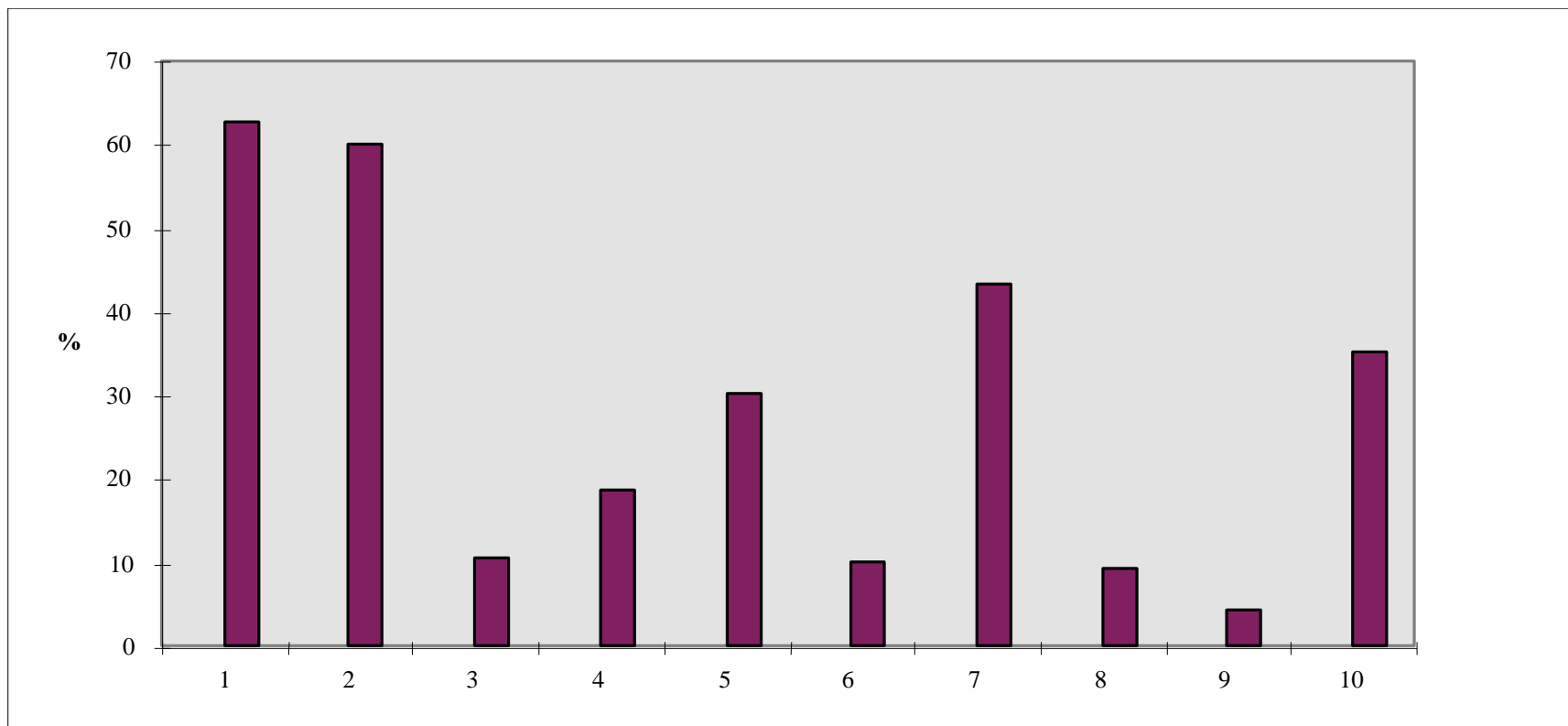

Рис 2.5. Сучасна і прогнозна чисельність робочої сили Тернопільської області

1. Тернопільська швейна фірма. 2. Фабрика "Берізка". 3. Фабрика "Дністрянка". 4. ОП "Смерічка". 5. Фабрика "Райдуга". 6. Фабрика "Медобори". 7. ТОВ "Веснянка". 8. ВАТ Чортківська швейна фабрика. 9. Фабрика "Галичанка". 10. ТОВ "Вілія".

Рис. 3.7. Використання виробничих потужностей швейними підприємствами Тернопільської області у 1996

p.¹

¹ За даними річних звітів підприємств швейної промисловості

Рівняння для прогнозування чисельності населення Тернопільської області

Для Тернопільської області в цілому:

$$Y_t = 1174512 - 323.1t - 429.8t^2 \text{ (при } m = 5, \text{ а } V = 0.10)$$

Для міста Тернополя:

$$Y_t = 235624 - 229.4t - 428.4 t^2 \text{ (при } m = 5, \text{ а } V = 0.92)$$

Для районів:

- Бережанського: $Y_t = 46721.8 - 22.8t + 3.6t^2$ (при $m = 6$, а $V = 0.14$)
- Борщівського: $Y_t = 77920.9 - 52.6t - 2.4t^2$ (при $m = 6$, а $V = 0.14$)
- Бучацького: $Y_t = 67412.4 + 39.7t + 13.6t^2$ (при $m = 5$, а $V = 0.14$)
- Гусятинського: $Y_t = 68789.3 - 95.1t - 34.8t^2$ (при $m = 5$, а $V = 0.15$)
- Заліщицького: $Y_t = 55257.0 - 40.3t - 10.3t^2$ (при $m = 5$, а $V = 0.12$)
- Збарзького: $Y_t = 61488.8 - 41.2t - 26.6t^2$ (при $m = 5$, а $V = 0.12$)
- Зборівського: $Y_t = 47943.4 - 53.1t - 12.5t^2$ (при $m = 5$, а $V = 0.43$)
- Козівського: $Y_t = 42050.0 - 49.5t - 3.3t^2$ (при $m = 6$, а $V = 0.22$)
- Кременецького: $Y_t = 76150.2 - 19.2t - 23.2t^2$ (при $m = 4$, а $V = 0.11$)
- Ланівецького: $Y_t = 34172.4 - 50.9t - 10.4t^2$ (при $m = 5$, а $V = 0.17$)
- Монастириського: $Y_t = 36427.1 - 33.7t - 4.4t^2$ (при $m = 5$, а $V = 0.19$)
- Підволочиського: $Y_t = 47971.4 - 71.3t - 8.9t^2$ (при $m = 5$, а $V = 0.20$)
- Підгаєцького: $Y_t = 24431.5 - 2.4t - 3.6t^2$ (при $m = 5$, а $V = 0.40$)

- Теробовлянського: $Y_t = 73647.5 - 108.1t - 7.6t^2$ (при $m = 5$, а $V = 0.22$)
- Тернопільського: $Y_t = 58473.5 + 80.7t + 79.7t^2$ (при $m = 5$, а $V = 0.28$)
- Чортківського: $Y_t = 83031.0 - 37.9t - 32.6t^2$ (при $m = 5$, а $V = 0.11$)
- Шумського: $Y_t = 37036.3 - 36.8t - 8.5t^2$ (при $m = 5$, а $V = 0.29$)

Для сільських поселень області:

$$Y_t = 661289.3 - 315.9t - 171.0t^2 \text{ (при } m = 3.5, \text{ а } V = 0.09)$$